

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ

PAOLO MENGGOZZI

της 23ης Μαΐου 2007¹

Πίνακας περιεχομένων

I — Εισαγωγή	I - 11773
II — Το νομικό πλαίσιο	I - 11774
A — Το κοινοτικό δίκαιο	I - 11774
B — Το εθνικό δίκαιο	I - 11780
1. Το εθνικό δίκαιο περί αποσπάσεως των εργαζομένων	I - 11780
2. Οι συλλογικές συμβάσεις στη Σουηδία	I - 11781
3. Το εθνικό δίκαιο περί της συλλογικής δράσης	I - 11782
III — Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα	I - 11783
IV — Η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου	I - 11786
V — Νομική ανάλυση	I - 11787
A — Προκαταρκτικές παρατηρήσεις	I - 11787
1. Επί της δυνατότητας εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου	I - 11787
2. Επί του παραδεκτού της αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως ..	I - 11798
B — Επί των προδικαστικών ερωτημάτων	I - 11802
1. Γενικές παρατηρήσεις	I - 11802
2. Επί της ερμηνείας της οδηγίας 96/71 και της εφαρμογής της στη Σουηδία	I - 11812

¹ — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

3. Ενδιάμεσο συμπέρασμα	I - 11823
4. Επί του άρθρου 49 ΕΚ	I - 11824
α) Γενικές παρατηρήσεις	I - 11824
β) Επί της υπάρξεως περιορισμού της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών	I - 11826
γ) Επί των ενδεχόμενων δικαιολογιών του περιορισμού	I - 11828
i) Επί της αναλογικότητας των συλλογικών δράσεων, καθόσον αποσκοπούν να επιβάλουν τα όρια μισθού που έχουν καθοριστεί σύμφωνα με τη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet	I - 11831
ii) Επί της αναλογικότητας των συλλογικών δράσεων, καθόσον αποσκοπούν στο να επιβάλουν όλους του όρους που προβλέπει η συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet	I - 11835
VI — Πρόταση	I - 11843

I — Εισαγωγή

1. Με τα δύο προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε, το Arbetsdomstolen (Σουηδία) ερωτά, κατ' ουσίαν, το Δικαστήριο αν, στην περίπτωση κατά την οποία ένα κράτος μέλος δεν διαθέτει σύστημα κηρύξεως των συλλογικών συμβάσεων ως γενικής υποχρεωτικών, το άρθρο 12 ΕΚ, το άρθρο 49 ΕΚ και η οδηγία 96/71/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 1996, σχετικά με την απόσπαση εργαζομένων στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών², έχουν την έννοια ότι απαγορεύουν την εκ μέρους των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων κράτους μέλους ανάληψη, σε συμφωνία με το εσωτερικό δίκαιο του κράτους αυτού, συλλογικών δράσεων για να αναγκάσουν έναν παρέχο-

να υπηρεσίες άλλου κράτους μέλους να υπογράψει συλλογική σύμβαση υπέρ των εργαζομένων που έχουν προσωρινώς αποσπασθεί από τον εν λόγω παρέχοντα υπηρεσίες δεσμεύεται από συλλογική σύμβαση συναφθείσα εντός του κράτους μέλους της εγκατάστασής του.

2. Η υπό κρίση υπόθεση εγείρει πληθώρα νομικών προβλημάτων των οποίων η επίλυση δεν είναι εύκολη και μεταξύ των οποίων τα πιο πολύπλοκα απαιτούν τον συμβιβασμό αντίθετων συμφερόντων.

2 — ΕΕ 1997, L 18, σ. 1.

3. Έτσι, για να δοθεί απάντηση στην υπό κρίση υπόθεση πρέπει να σταθμιστεί, αφενός, η εκ μέρους των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων άσκηση του δικαιώματος προσφυγής στη συλλογική δράση για την υπεράσπιση των συμφερόντων των εργαζομένων —δικαιώματος το οποίο, όπως προτείνω στις προτάσεις αυτές, θα έπρεπε να θεωρηθεί ότι ανήκει στις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου— και, αφετέρου, η εκ μέρους επιχειρήσεως εγκατεστημένης εντός της Κοινότητας ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, που αποτελεί θεμελιώδη ελευθερία της Συνθήκης ΕΚ.

4. Η απάντηση αυτή απαιτεί επίσης τον συμβιβασμό της προστασίας των εργαζομένων που έχουν αποσπασθεί προσωρινώς στο έδαφος κράτους μέλους στο πλαίσιο διασυνοριακής παροχής υπηρεσιών, της καταπολέμησης του κοινωνικού ντάμπινγκ και της διατήρησης της ίσης μεταχείρισης μεταξύ των ημεδαπών επιχειρήσεων κράτους μέλους και των παρεχόντων υπηρεσίες των άλλων κρατών μελών.

5. Απαιτεί επίσης, κατά τη γνώμη μου, τη λεπτομερή εξέταση της συνάρθρωσης των διατάξεων της οδηγίας 96/71 και του άρθρου 49 ΕΚ, λαμβανομένου υπόψη του ιδιαίτερου συστήματος συλλογικών σχέσεων εργασίας που ισχύει στη Σουηδία, συστήματος το οποίο, σύμφωνα με την ανάλυση που θα αναπτύξω στις παρούσες προτάσεις, δεν πρέπει να θιγεί από την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου, αλλά το οποίο πρέπει ωστόσο να εξασφαλίσει ότι οι συλλογικές δράσεις τις οποίες επιτρέπει τηρούν, ειδικότερα, την αρχή της αναλογικότητας.

6. Τέλος, η υπό κρίση υπόθεση θα μπορούσε να δώσει την ευκαιρία στο Δικαστήριο να διευκρινίσει τη νομολογία του σχετικά με το οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 49 ΕΚ, αποτέλεσμα το οποίο του προτείνω να αναγνωρίσει με τις παρούσες προτάσεις.

II — Το νομικό πλαίσιο

A — Το κοινοτικό δίκαιο

7. Το άρθρο 12 ΕΚ ορίζει ότι, εντός του πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης και με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεών της, απαγορεύεται κάθε διάκριση λόγω ιθαγενείας.

8. Το άρθρο 49, πρώτο εδάφιο, ΕΚ προβλέπει ότι οι περιορισμοί της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών στο εσωτερικό της Κοινότητας απαγορεύονται όσον αφορά τους υπηκόους των κρατών μελών που είναι εγκατεστημένοι σε κράτος της Κοινότητας άλλο από εκείνο του αποδέκτη της παροχής.

9. Το άρθρο 50, πρώτο εδάφιο, ΕΚ ορίζει ως υπηρεσίες τις παροχές που κατά κανόνα

προσφέρονται αντί αμοιβής, εφόσον δεν διέπονται από τις διατάξεις τις σχετικές, μεταξύ άλλων, με την ελεύθερη κυκλοφορία των κεφαλαίων και των προσώπων. Σύμφωνα με το τελευταίο εδάφιο της διατάξεως αυτής, εκείνος που παρέχει υπηρεσία δύναται, για την εκτέλεση αυτής, να ασκήσει προσωρινώς τη δραστηριότητά του στο κράτος όπου παρέχεται η υπηρεσία με τους ίδιους όρους που το κράτος αυτό επιβάλλει στους δικούς του υπηκόους.

10. Σύμφωνα με το άρθρο 55 ΕΚ, οι διατάξεις των άρθρων 45 ΕΚ έως 48 ΕΚ εφαρμόζονται επί των θεμάτων που διέπονται από το σχετικό με την ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών κεφάλαιο. Έτσι, εφαρμόζονται στο κεφάλαιο αυτό τόσο οι διατάξεις του άρθρου 46 ΕΚ, που παρέχουν στα κράτη μέλη το δικαίωμα εφαρμογής των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων που προβλέπουν ειδικό καθεστώς για τους αλλοδαπούς υπηκόους και δικαιολογούνται από λόγους δημοσίας τάξεως, δημοσίας ασφαλείας και δημοσίας υγείας, όσο και οι διατάξεις του άρθρου 47, παράγραφος 2, ΕΚ, που επιτρέπουν στο Συμβούλιο, αποφασίζοντας με τη διαδικασία του άρθρου 251 ΕΚ, να εκδίδει, μεταξύ άλλων, οδηγίες για τον συντονισμό των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών που αφορούν την παροχή υπηρεσιών.

11. Έτσι, βάσει του άρθρου 57, παράγραφος 2, της Συνθήκης ΕΚ (το οποίο κατέστη, κατόπιν τροποποίησης, το άρθρο 47, παράγραφος 2, ΕΚ) και του άρθρου 66 της

Συνθήκης ΕΚ (το οποίο κατέστη το άρθρο 55 ΕΚ), το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εξέδωσαν, στις 16 Δεκεμβρίου 1996, την οδηγία 96/71.

12. Η οδηγία 96/71, διαπιστώνοντας, με την τρίτη αιτιολογική της σκέψη, ότι η υλοποίηση της εσωτερικής αγοράς προσφέρει ένα δυναμικό πλαίσιο για τη διεθνική παροχή υπηρεσιών στο οποίο οι επιχειρήσεις μπορούν να αποσπούν εργαζομένους για την εκτέλεση, προσωρινώς, εργασίας στο έδαφος ενός κράτους μέλους άλλου από το κράτος στο έδαφος του οποίου εργάζονται συνήθως, αποσκοπεί, όπως τονίζεται στην πέμπτη αιτιολογική της σκέψη, στον συμβιβασμό της προαγωγής της διεθνούς παροχής υπηρεσιών με την ανάγκη «υγιούς ανταγωνισμού» και «μέτρων που εγγυώνται τον σεβασμό των δικαιωμάτων των εργαζομένων».

13. Όπως υπενθυμίζουν η όγδοη και η δέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 96/71, οι διατάξεις της Σύμβασης της Ρώμης, της 19ης Ιουνίου 1980, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές³, προβλέπουν ότι, αν τα μέρη δεν έχουν επιλέξει άλλως, η σύμβαση εργασίας διέπεται από το δίκαιο του κράτους όπου ο εργαζόμενος, σε εκτέλεση της σύμβασης, παρέχει συνήθως την εργασία του, ακόμη και αν έχει αποσπασθεί προσωρινώς σε άλλο κράτος, ή από το δίκαιο του κράτους όπου ευρίσκεται η

3 — ΕΕ L 266, σ. 1.

επιχείρηση που τον προσέλαβε, υπό την επιφύλαξη ωστόσο της δυνατότητας, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να ισχύουν, σωρευτικά με το δίκαιο που κηρύσσεται εφαρμοστέο στη σύμβαση, οι αναγκαστικού δικαίου διατάξεις άλλου δικαίου, ειδικότερα δε του δικαίου του κράτους στο έδαφος του οποίου έχει προσωρινώς αποσπασθεί ο εργαζόμενος.

14. Συναφώς, όπως αναφέρεται στην έκτη και στη δέκατη τρίτη αιτιολογική της σκέψη, η οδηγία 96/71 αποσκοπεί στον συντονισμό του δικαίου των κρατών μελών που εφαρμόζεται στη διεθνή παροχή υπηρεσιών, προβλέποντας τους όρους εργασίας και απασχόλησης που ισχύουν για τη συγκεκριμένη σχέση εργασίας, μεταξύ των οποίων έναν «πυρήνα» αναγκαστικών κανόνων για την ελάχιστη προστασία οι οποίοι πρέπει να τηρούνται στο κράτος υποδοχής από τους εργοδότες που αποσπούν εργαζομένους για την εκτέλεση προσωρινής εργασίας στο έδαφος του κράτους μέλους της παροχής των υπηρεσιών.

15. Το άρθρο 1 της οδηγίας 96/71 ορίζει τα εξής:

«1. Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται στις εγκατεστημένες σε κράτος μέλος επιχειρήσεις οι οποίες, στο πλαίσιο διεθνικής παροχής υπηρεσιών, προβαίνουν σε απόσπαση εργαζομένων, σύμφωνα με την παράγραφο 3, στο έδαφος κράτους μέλους.

[...]

I - 11776

3. Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται όταν οι επιχειρήσεις που αναφέρονται στην παράγραφο 1 λαμβάνουν ένα από τα ακόλουθα διεθνή μέτρα:

α) αποσπούν έναν εργαζόμενο, για λογαριασμό τους και υπό τη διεύθυνσή τους, στο έδαφος κράτους μέλους, στο πλαίσιο σύμβασης που συνάπτεται μεταξύ της επιχείρησης αποστολής και του παραλήπτη της παροχής υπηρεσιών που ασκεί τις δραστηριότητές του στο εν λόγω κράτος μέλος, εφόσον υφίσταται εργασιακή σχέση ανάμεσα στην επιχείρηση αποστολής και τον εργαζόμενο κατά το χρόνο της απόσπασης

ή

β) αποσπούν έναν εργαζόμενο, στο έδαφος κράτους μέλους, σε εγκατάσταση ή σε επιχείρηση του ομίλου, εφ' όσον υφίσταται εργασιακή σχέση ανάμεσα στην επιχείρηση αποστολής και τον εργαζόμενο κατά τον χρόνο της απόσπασης

ή

γ) όντας επιχείρηση προσωρινής απασχόλησης ή επιχείρηση που διαθέτει εργα-

ζόμενος, αποσπών εργαζόμενο σε χρήστρια επιχείρηση εγκατεστημένη ή ασκούσα δραστηριότητα στο έδαφος κράτους μέλους, εφόσον κατά τη διάρκεια της απόσπασης υφίσταται εργασιακή σχέση ανάμεσα στην επιχείρηση προσωρινής απασχόλησης ή την επιχείρηση που διαθέτει εργαζόμενους και τον εργαζόμενο.

— συλλογικές συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις οι οποίες έχουν αναγορευθεί σε κανόνες γενικής εφαρμογής κατά την έννοια της παραγράφου 8, εφόσον αφορούν τις δραστηριότητες που αναφέρονται στο παράρτημα:

[...]

α) μέγιστες περίοδοι εργασίας και ελάχιστες περίοδοι ανάπαυσης·

16. Το άρθρο 3 της οδηγίας 96/71, που αφορά τους όρους εργασίας και απασχόλησης, έχει ως εξής:

β) ελάχιστη διάρκεια ετήσιας άδειας μετ' αποδοχών·

«1. Τα κράτη μέλη φροντίζουν ώστε, ανεξάρτητα από το δίκαιο που διέπει τη σχέση εργασίας, οι επιχειρήσεις που αναφέρονται στο άρθρο 1, παράγραφος 1, να εγγυώνται στους εργαζόμενους που είναι αποσπασμένοι στο έδαφος τους τους όρους εργασίας και απασχόλησης σχετικά με τα θέματα που αναφέρονται κατωτέρω, οι οποίοι, στο κράτος μέλος στο έδαφος του οποίου εκτελείται η εργασία, καθορίζονται από:

γ) [όρια κατώτατου μισθού], συμπεριλαμβανομένων των αποζημιώσεων υπερωριακής εργασίας· το παρόν σημείο δεν εφαρμόζεται στα συμπληρωματικά επαγγελματικά συνταξιοδοτικά συστήματα·

— νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις

δ) όροι θέσης εργαζομένων στη διάθεση επιχειρήσεων, ιδίως από επιχειρήσεις προσωρινής απασχόλησης·

και/ή

ε) υγεία, ασφάλεια και υγιεινή στην εργασία·

στ) προστατευτικά μέτρα σχετικά με τους όρους εργασίας και απασχόλησης των γυναικών σε κατάσταση εγκυμοσύνης ή λοχείας, των παιδιών και των νέων·

επιστροφής των εξόδων που προκλήθηκαν πράγματι λόγω της απόσπασης, όπως τα έξοδα ταξιδιού, στέγης ή διατροφής.

ζ) ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών και άλλες διατάξεις στον τομέα των μη διακρίσεων.

8. Ως συλλογικές συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις, οι οποίες έχουν αναγορευθεί σε κανόνες γενικής εφαρμογής, νοούνται εκείνες που πρέπει να τηρούνται απ' όλες τις επιχειρήσεις τις ανήκουσες στο δεδομένο κλάδο ή επάγγελμα και υπάγονται στο γεωγραφικό χώρο εφαρμογής τους.

Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, η έννοια των [ορίων κατώτατου μισθού] που αναφέρονται στο πρώτο εδάφιο, στοιχείο γ', ορίζεται από τη νομοθεσία ή/και την εθνική πρακτική του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου έχει αποσπασθεί ο εργαζόμενος.

Ελλείψει συστήματος [κηρύξεως] των συλλογικών συμβάσεων ή διαιτητικών αποφάσεων, που αναφέρονται στο πρώτο εδάφιο, [ως γενικώς υποχρεωτικών], τα κράτη μέλη μπορούν, εάν το αποφασίσουν, να λάβουν ως βάση:

[...]

7. Οι παράγραφοι 1 έως 6 δεν εμποδίζουν την εφαρμογή όρων απασχόλησης και εργασίας ευνοϊκότερων για τους εργαζόμενους.

— τις συλλογικές συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις που ισχύουν γενικά για όλες τις παρόμοιες επιχειρήσεις τις ανήκουσες στο δεδομένο κλάδο ή επάγγελμα και υπαγόμενες στον γεωγραφικό χώρο εφαρμογής τους

Τα σχετικά με την απόσπαση επιδόματα θεωρούνται ως τμήμα του κατώτατου μισθού, εφόσον δεν καταβάλλονται υπό μορφή

και/ή

- τις συλλογικές συμβάσεις που έχουν συναφθεί από τις πλέον αντιπροσωπευτικές σε εθνικό επίπεδο οργανώσεις των κοινωνικών εταίρων και που εφαρμόζονται στο σύνολο του εθνικού εδάφους, [...]

εφόσον η εφαρμογή τους στις επιχειρήσεις που αναφέρονται στο άρθρο 1, παράγραφος 1, εγγυάται, ως προς τα απαριθμούμενα στο παρόν άρθρο, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, θέματα, την ίση μεταχείριση των εν λόγω επιχειρήσεων και των άλλων επιχειρήσεων που αναφέρονται στο παρόν εδάφιο και βρίσκονται σε παρόμοια θέση.

Υφίσταται ίση μεταχείριση, κατά την έννοια του παρόντος άρθρου, όταν οι εθνικές επιχειρήσεις οι ευρισκόμενες σε παρεμφερή κατάσταση:

- υπέχουν, στον τόπο δραστηριότητας ή στον οικείο τομέα, και καθ' όσον αφορά τα θέματα τα απαριθμούμενα στην παράγραφο 1, πρώτο εδάφιο, τις ίδιες υποχρεώσεις με τις επιχειρήσεις τις οποίες αφορούν οι αποσπάσεις

και

- υπόκεινται στις εν λόγω υποχρεώσεις με τα ίδια αποτελέσματα.

10. Η παρούσα οδηγία δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη, τηρουμένων των διατάξεων της Συνθήκης, να επιβάλλουν, υπό ίσους όρους, στις εθνικές επιχειρήσεις και στις επιχειρήσεις άλλων κρατών:

- όρους εργασίας και απασχόλησης όσον αφορά θέματα πέραν αυτών που αναφέρονται στην παράγραφο 1, πρώτο εδάφιο, εφόσον πρόκειται για διατάξεις δημοσίας τάξεως,

- όρους εργασίας και απασχόλησης που καθορίζονται από τις συλλογικές συμβάσεις ή τις διαιτητικές αποφάσεις κατά την έννοια της παραγράφου 8 που αφορούν δραστηριότητες πέραν αυτών που αναφέρονται στο παράρτημα.»

17. Από το άρθρο 4, παράγραφοι 1 και 3, της οδηγίας 96/71 προκύπτει ότι, στο πλαίσιο της συνεργασίας σε θέματα ενημέρωσης, κάθε κράτος μέλος μπορεί να ορίσει ένα ή περισσότερα γραφεία συνδέσμων στο έδαφός του και λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα ώστε να υπάρχει γενική πρόσβαση στις πληροφορίες σχετικά με τους όρους εργασίας και απασχόλησης που διαλαμβάνονται στο άρθρο 3.

18. Περαιτέρω, σύμφωνα με το άρθρο 5, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 96/71, τα κράτη μέλη φροντίζουν, ιδίως, ώστε οι εργαζόμενοι ή/και οι εκπρόσωποί τους να έχουν στη διάθεσή τους τις κατάλληλες διαδικασίες για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που προβλέπει η ίδια οδηγία.

19. Επιπλέον, η εικοστή πρώτη και η εικοστή δεύτερη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 96/71 υπενθυμίζουν, αντιστοίχως, ότι ο κανονισμός (ΕΟΚ) 1408/71 του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς, στους μη μισθωτούς και στα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας⁴, καθορίζει τις εφαρμοστέες διατάξεις όσον αφορά τις παροχές και τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης και ότι η οδηγία 96/71 ισχύει υπό την επιφύλαξη του δικαίου των κρατών μελών όσον αφορά τον τομέα της συλλογικής δράσης για την προάσπιση των επαγγελματικών συμφερόντων.

20. Τέλος, στο παράρτημα της οδηγίας 96/71 διαλαμβάνονται όλες οι δραστηριότητες στον οικοδομικό τομέα, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αφορούν την κατασκευή, την αποκατάσταση και τη μετατροπή οικοδομών.

4 — ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 73.

B — Το εθνικό δίκαιο

1. Το εθνικό δίκαιο περί αποσπάσεως των εργαζομένων

21. Το άρθρο 5 του νόμου περί της αποσπάσεως των εργαζομένων [lagen (1999:678) om utstationering av arbetstigare, στο εξής: σουηδικός νόμος περί της αποσπάσεως των εργαζομένων], που μετέφερε στο εσωτερικό δίκαιο της Σουηδίας την οδηγία 96/71, καθορίζει τους όρους εργασίας και απασχόλησης που ισχύουν για τους αποσπασμένους εργαζομένους, ανεξάρτητα από το δίκαιο που εφαρμόζεται στη σύμβαση εργασίας. Το άρθρο αυτό αφορά συνεπώς τους όρους εργασίας και απασχόλησης που εμπíπτουν στα θέματα που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχεία α' έως ζ', της οδηγίας 96/71, εξαιρουμένου του στοιχείου γ', που αφορά τα όρια κατώτατου μισθού. Ο σουηδικός νόμος περί της αποσπάσεως των εργαζομένων δεν κάνει καμία αναφορά στις αμοιβές, οι οποίες διέπονται κατά παράδοση στη Σουηδία από τις συλλογικές συμβάσεις. Ομοίως δεν παραπέμπει στους άλλους πέραν της αμοιβής όρους εργασίας και απασχόλησης που διέπονται από συλλογικές συμβάσεις.

22. Δεν αμφισβητείται ότι η κατάσταση αυτή εξηγείται από τα χαρακτηριστικά του σουηδικού συστήματος που παρέχει στις συλλογικές συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ των κοινωνικών εταίρων έναν κυρίαρχο ρόλο για την εξασφάλιση της προστασίας των εργαζομένων την οποία τους αναγνωρίζει η νομοθεσία στα λοιπά κράτη μέλη. Δεδομένου ότι οι συλλογικές συμβάσεις έχουν υψηλό βαθμό κάλυψης στη Σουηδία, καθόσον εφαρμόζονται σε άνω

του 90% των εργαζομένων του ιδιωτικού τομέα, και δεδομένου ότι οι μηχανισμοί και οι διαδικασίες τις οποίες έχουν στη διάθεσή τους οι κοινωνικοί εταίροι διασφαλίζουν ικανοποιητικά την τήρηση των ελάχιστων κανόνων που προβλέπουν οι συλλογικές συμβάσεις, ο Σουηδός νομοθέτης δεν αισθάνθηκε την ανάγκη να διευρύνει την εφαρμογή των συμβάσεων αυτών μέσω της κηρύξεώς τους ως γενικώς υποχρεωτικών. Κατά τον Σουηδό νομοθέτη, η κήρυξη των συμβάσεων αυτών ως γενικώς υποχρεωτικών έναντι μόνον των αλλοδαπών παρεχόντων υπηρεσίες που ασκούν προσωρινώς δραστηριότητα στη Σουηδία θα είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία δυσμενούς διακρίσεως μεταξύ των εν λόγω παρεχόντων υπηρεσίες και των σουηδικών επιχειρήσεων, στον βαθμό που οι συλλογικές συμβάσεις ουδέποτε εφαρμόζονται αυτομάτως στις επιχειρήσεις αυτές. Συνεπώς, στη Σουηδία δεν υφίσταται σύστημα κηρύξεως των συλλογικών συμβάσεων ως γενικώς υποχρεωτικών, όπως αυτό που διαλαμβάνεται στο άρθρο 3, παράγραφοι 1 και 8, της οδηγίας 96/71.

23. Σύμφωνα με το άρθρο 9 του σουηδικού νόμου περί της αποσπάσεως των εργαζομένων, το γραφείο σύνδεσμος, που δημιουργήθηκε σύμφωνα με το άρθρο 4 της οδηγίας 96/71, πρέπει να επισημαίνει την ύπαρξη συλλογικών συμβάσεων που μπορούν να εφαρμοστούν σε περίπτωση αποσπάσεως εργαζομένων στη Σουηδία και να παραπέμπει τους ενδιαφερομένους στα μέρη της οικείας συλλογικής σύμβασεως για περισσότερες πληροφορίες.

2. Οι συλλογικές συμβάσεις στη Σουηδία

24. Οι συλλογικές συμβάσεις, που αποτελούν συμβάσεις αστικού δικαίου, μπορούν

να συνάπτονται σε διάφορες βαθμίδες μεταξύ εργοδοτών και συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων, σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου περί της συμμετοχής των μισθωτών στις αποφάσεις που λαμβάνονται κατόπιν διαπραγματεύσεων [Lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet ή medbestämmandelagen, στο εξής: MBL]⁵. Όπως ήδη προαναφέρθηκε, οι συλλογικές συμβάσεις έχουν υψηλό βαθμό καλύψεως στον σουηδικό ιδιωτικό τομέα.

25. Οι συλλογικές συμβάσεις συνάπτονται κατά κανόνα σε εθνικό επίπεδο μεταξύ οργανώσεων των εργοδοτών και των εργαζομένων, σε διάφορους τομείς δραστηριότητας. Εν συνεχεία δεσμεύουν όλους τους εργοδότες που είναι μέλη της οικείας οργανώσεως. Μια επιχείρηση που δεν είναι μέλος της εργοδοτικής οργανώσεως που υπέγραψε τη συλλογική σύμβαση, συμπεριλαμβανομένης μιας αλλοδαπής επιχείρησης, μπορεί επίσης να δεσμεύεται από συλλογική σύμβαση αν συνάψει μια αποκαλούμενη «συμφωνία σύνδεσης» («hängavtal» στα σουηδικά, στο εξής: συμφωνία σύνδεσης) σε τοπικό επίπεδο με το τοπικό τμήμα της οικείας συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργαζομένων. Υπογράφοντας μια συμφωνία σύνδεσης, ο εργοδότης δεσμεύεται να συμμορφώνεται προς τις συλλογικές συμβάσεις που έχουν γενική εφαρμογή στον κλάδο στον οποίο ανήκει. Η συμφωνία αυτή συνεπάγεται ότι τα μέρη δεσμεύονται από μια υποχρέωση κοινωνικής ειρήνης, που τους παρέχει στη συνέχεια τη δυνατότητα, ειδικότερα, να ξεκινήσουν διαπραγματεύσεις όσον αφορά το επίπεδο της αμοιβής που πρόκειται να εφαρμοστεί στους οικείους εργαζομένους.

5 — Το άρθρο 23 του MBL ορίζει τη συλλογική σύμβαση ως γραπτή συμφωνία μεταξύ μιας εργοδοτικής οργάνωσης ή ενός εργοδότη και μιας οργανώσεως εργαζομένων, που αφορά τους όρους εργασίας ή τις σχέσεις μεταξύ των εργοδοτών και των εργαζομένων.

26. Περαιτέρω, πολλές συλλογικές συμβάσεις περιέχουν «ρήτρες επικουρικής εφαρμογής» («stupstocksregel» στα σουηδικά ή «fall-back ρήτρα» στα αγγλικά) που αντιπροσωπεύουν λύσεις τελευταίου βαθμού σε σχέση με ένα πρόβλημα για το οποίο, σε τοπικό επίπεδο, τα μέρη της διαπραγματεύσεως δεν κατόρθωσαν να συμφωνήσουν μετά από ορισμένη προθεσμία. Μια τέτοια ρήτρα επικουρικής εφαρμογής μπορεί, ειδικότερα, να αφορά την αμοιβή.

27. Σύμφωνα με τον MBL, μια συλλογική σύμβαση που υπογράφεται από έναν εργοδότη σε εθνικό επίπεδο, ή με την οποία ένας εργοδότης συνδέεται με την υπογραφή συμφωνίας συνδέσεως σε τοπικό επίπεδο, εφαρμόζεται σε όλους τους εργαζομένους στον τόπο εργασίας, ανεξάρτητα από το αν είναι συνδικαλιστικά οργανωμένοι ή όχι.

3. Το εθνικό δίκαιο περί της συλλογικής δράσης

28. Το δικαίωμα ανάληψης συλλογικής δράσης στη Σουηδία αποτελεί συνταγματικό δικαίωμα, που διασφαλίζεται στο κεφάλαιο 2 του θεμελιώδους νόμου περί οργανώσεως των δημοσίων εξουσιών (Regeringsformen 1974:152). Το άρθρο του 17 επιτρέπει στις οργανώσεις των εργαζομένων και των εργοδοτών να προβαίνουν σε συλλογικές δράσεις, εκτός αν άλλως προβλέπεται σε νόμο ή σε συμφωνία.

29. Ο MBL προβλέπει περιορισμούς του δικαιώματος ανάληψης συλλογικής δράσης, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται η περίπτωση κατά την οποία υφίσταται κοινωνική ειρήνη μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων που δεσμεύονται από συλλογική σύμβαση.

30. Σύμφωνα με το άρθρο 42, πρώτο εδάφιο, του MBL, όπως το ερμηνεύει η νομολογία, απαγορεύεται η ανάληψη συλλογικής δράσης προκειμένου να επιτευχθεί η κατάργηση ή τροποποίηση συλλογικής σύμβασης συναφθείσας από τρίτους. Μια απόφαση του Arbetsdomstolen του 1989, που αποκαλείται *Britannia*⁶, έκρινε ότι η απαγόρευση αυτή κάλυπτε και τις συλλογικές δράσεις που διεξάγονταν στη Σουηδία με σκοπό την κατάργηση ή την τροποποίηση συλλογικής συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ αλλοδαπών μερών, σε τόπο εργασίας στην αλλοδαπή, αν μια τέτοια συλλογική δράση απαγορεύεται από το αλλοδαπό δίκαιο το οποίο εφαρμόζεται στα μέρη της εν λόγω συλλογικής συμβάσεως.

31. Για να περιορίσει το περιεχόμενο της αρχής που συνηχθη με την προπαρατεθείσα απόφαση *Britannia*, ο Σουηδός νομοθέτης εξέδωσε ένα νόμο αποκαλούμενο «lex Britannia», που τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιουλίου 1991 και με τον οποίο προστέθηκαν τρεις διατάξεις στον MBL, ήτοι τα άρθρα 25 bis, 31 bis και 42, τρίτο εδάφιο.

⁶ — AD 1989:120. Η διαφορά είχε ως αντικείμενο τους όρους εργασίας που εφαρμόζονταν στο πλήρωμα ενός σκάφους μεταφοράς εμπορευματοκιβωτίων υπό αλλοδαπή σημαία το οποίο ονομαζόταν *Britannia*.

32. Το άρθρο 25 bis του MBL ορίζει ότι «μια συλλογική σύμβαση που κατέστη ανίσχυρη από πλευράς αλλοδαπού δικαίου, λόγω του ότι συνήφθη μετά από συλλογική δράση, είναι ωστόσο έγκυρη στη Σουηδία αν η εν λόγω συλλογική δράση επιτρέπεται από το σουηδικό δίκαιο».

Σε περίπτωση αναλήψεως παράνομης συλλογικής δράσης, οι τρίτοι απαγορεύεται να μετέχουν στη δράση αυτή.

33. Σύμφωνα με το άρθρο 31 bis του MBL, «σε περίπτωση κατά την οποία ένας εργοδότης ο οποίος δεσμεύεται από συλλογική σύμβαση, στην οποία δεν εφαρμόζεται ευθέως ο παρών νόμος, συνάπτει εν συνεχεία συλλογική σύμβαση σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 23 και 24 του παρόντος νόμου, η μεταγενέστερη συλλογική σύμβαση θα εφαρμόζεται όποτε οι συμβάσεις περιέχουν διατάξεις που είναι αντίθετες μεταξύ τους».

Οι διατάξεις των δύο πρώτων περιόδων του πρώτου εδαφίου εφαρμόζονται μόνον αν μια οργάνωση αναλαμβάνει συλλογική δράση λόγω σχέσεων εργασίας που εμπίπτουν άμεσα στο πεδίο εφαρμογής του παρόντος νόμου.»

34. Σύμφωνα με το άρθρο 42 του MBL:

35. Οι συλλογικές δράσεις που διαλαμβάνονται στον MBL περιλαμβάνουν, πέραν της απεργίας και της ανταπεργίας, τον αποκλεισμό, ήτοι την εκ μέρους συνδικαλιστικής οργάνωσης δράση αποκλεισμού κατά εργοδότη με σκοπό να εμποδιστεί ο τελευταίος να χρησιμοποιήσει τους εργαζομένους που είναι μέλη της οργάνωσης αυτής, καθώς και τη «δράση αλληλεγγύης» (sympatiåtgärd) που συνεπάγεται, ειδικότερα, ότι μια συνδικαλιστική οργάνωση, η οποία δεν μετέχει η ίδια σε μια κοινωνική σύγκρουση, υποστηρίζει τη συλλογική δράση μιας άλλης οργάνωσης, αναλαμβάνοντας δράση προς την ίδια κατεύθυνση.

«Οι οργανώσεις των εργοδοτών ή των εργαζομένων δεν δικαιούνται να οργανώσουν ούτε να προκαλούν, κατά οποιονδήποτε τρόπο, παράνομη συλλογική δράση. Ομοίως, δεν έχουν το δικαίωμα να μετέχουν σε παράνομη συλλογική δράση, υπό τη μορφή υποστήριξης ή κατά οποιονδήποτε άλλο τρόπο [...].

III — Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

36. Στις αρχές Μαΐου του 2004, η Laval un Partneri Ltd (στο εξής: Laval), εταιρία λετονικού δικαίου με έδρα τη Ρίγα, απέσπα-

σε πολλές δεκάδες εργαζομένων από τη Λετονία για την εκτέλεση οικοδομικών εργασιών στη Σουηδία. Οι εργασίες πραγματοποιήθηκαν από μια θυγατρική εταιρία, με την επωνυμία L&P Baltic Bygg AB (στο εξής: Baltic Bygg). Μεταξύ των εργασιών αυτών περιλαμβάνονταν η ανακαίνιση και η επέκταση ενός σχολικού κτιρίου στην πόλη Vaxholm, που βρίσκεται στην περιφέρεια της Στοκχόλμης. Στην Baltic Bygg ανατέθηκε η εκτέλεση δημόσιας σύμβασης έργου κατόπιν δημόσιου διαγωνισμού. Η σύμβαση που συνήφθη μεταξύ της δημοτικής διοίκησης και της επιχείρησης προέβλεπε ότι οι σουηδικές συλλογικές συμβάσεις και συμφωνίες σύνδεσης θα εφαρμόζονταν στο εργοτάξιο, αλλά, κατά τη Laval, τα μέρη συμφώνησαν κατόπιν ότι η ρήτρα αυτή δεν θα εφαρμοζόταν.

37. Τον Ιούνιο του 2004, πραγματοποιήθηκαν επαφές μεταξύ, αφενός, ενός εκπροσώπου της Laval και της Baltic Bygg και, αφετέρου, του εκπροσώπου του (τοπικού) συνδικαλιστικού παραρτήματος αριθ. 1 (Svenska Byggnadsarbetareförbundet avdelning 1, στο εξής: τοπικό συνδικαλιστικό παράρτημα) του σουηδικού συνδικάτου των εργαζομένων στον τομέα της οικοδομής και των δημοσίων έργων (Svenska Byggnadsarbetareförbundet, στο εξής: Byggnadsarbetareförbundet)⁷. Ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις με το τοπικό συνδικαλιστικό παράρτημα για τη σύναψη συμφωνίας σύνδεσης με τη συλλογική σύμβαση στον οικοδομικό τομέα, που είχε συναφθεί μεταξύ της Byggnadsar-

betareförbundet και του σουηδικού συνδικάτου των εργοδοτών του οικοδομικού τομέα (Sveriges Bygginduster) (στο εξής: συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet). Η συμφωνία σύνδεσης θα είχε ως συνέπεια να επεκταθεί η εφαρμογή της συλλογικής σύμβασης της Byggnadsarbetareförbundet στους εργαζομένους που είχε αποσπάσει η Laval για το εργοτάξιο του δήμου του Vaxholm. Ωστόσο, ουδεμία συμφωνία μπόρεσε να συναφθεί. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο με τη διάταξή του, το τοπικό συνδικαλιστικό παράρτημα απαιτούσε, αφενός, τη σύναψη της συμφωνίας σύνδεσης για τις εν λόγω οικοδομικές εργασίες και, αφετέρου, την εξασφάλιση ενός ωρομισθίου 145 σουηδικών κορωνών (SEK)⁸ για τους εργαζομένους του εργοταξίου, το οποίο, κατά το τοπικό συνδικαλιστικό παράρτημα, συλλογιστούσε ένα μέσο ωρομίσθιο. Λόγω του ότι δεν συνήφθη μια τέτοια συμφωνία, το τοπικό συνδικαλιστικό παράρτημα ανέφερε ότι η Byggnadsarbetareförbundet ήταν έτοιμη να αναλάβει συλλογική δράση.

38. Σύμφωνα με στοιχεία της δικογραφίας, στα τέλη του 2004, το τοπικό συνδικαλιστικό παράρτημα δήλωσε ότι ήταν διατεθειμένο να εγκαταλείψει τη μισθολογική διεκδίκηση των 145 SEK την ώρα, αν η Laval υπέγραφε τη συμφωνία σύνδεσης. Στην περίπτωση αυτή, η Laval θα μπορούσε να ωφεληθεί από την κοινωνική ειρήνη και θα μπορούσαν να ξεκινήσουν διαπραγματεύσεις για τους μισθούς, σύμφωνα με τη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet⁹. Αν οι δια-

7 — Η Byggnadsarbetareförbundet, σύμφωνα με τα στοιχεία που παρέσχε, έχει 128 000 μέλη, από τα οποία οι 95 000 είναι σε ηλικία απασχόλησης. Η Byggnadsarbetareförbundet αντιπροσωπεύει άνω του 87% των εργαζομένων στον οικοδομικό τομέα στη Σουηδία. Αποτελείται από 31 τοπικά συνδικαλιστικά παραρτήματα. Η Byggnadsarbetareförbundet είναι μέλος της εθνικής συνομοσπονδίας των σουηδικών συνδικαλιστικών οργανώσεων (Landsorganisationen i Sverige, στο εξής: LO), της οποίας μέλη είναι 1 860 000 εργαζόμενοι.

8 — Ήτοι περίπου 16 ευρώ την ώρα, βάσει της μέσης ισοτιμίας μεταξύ του ευρώ και της σουηδικής κορώνας, που αντιστοιχεί, για το 2004, σε 1 euro = 9,10 SEK.

9 — Βάσει των ρυθμίσεων της εν λόγω συλλογικής σύμβασης, ο μισθός βάσει απόδοσης αντιστοιχεί στη συνήθη κλίμακα των μισθών για οικοδομικές εργασίες, ωστόσο, ο εργοδότης και το οικείο τοπικό παράρτημα μπορούν να συμφωνήσουν για την εφαρμογή ενός ωρομισθίου.

πραγματεύσεις αυτές είχαν αποτύχει, κατ' αρχάς σε τοπικό επίπεδο με το τοπικό συνδικαλιστικό παράρτημα, κατόπιν δε σε κεντρικό επίπεδο με την Byggnadsarbetareförbundet, η Laval θα μπορούσε ακόμη να επικαλεστεί τη μισθολογική ρήτρα επικουρικής εφαρμογής, που προβλέπεται στη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet, και βάσει της οποίας καθοριζόταν βασικό ωρομίσθιο 109 SEK¹⁰ για το δεύτερο ήμισυ του 2004.

39. Τον Σεπτέμβριο και τον Οκτώβριο του 2004, η Laval υπέγραψε δύο συλλογικές συμβάσεις με τη συνδικαλιστική οργάνωση των εργαζομένων του οικοδομικού τομέα στη Λετονία. Οι αποσπασθέντες εργαζόμενοι από το προσωπικό της δεν κατέστησαν μέλη των σουηδικών συνδικαλιστικών οργανώσεων.

40. Μια συλλογική δράση, που ανέλαβε η Byggnadsarbetareförbundet και το τοπικό συνδικαλιστικό παράρτημα της, άρχισε στις 2 Νοεμβρίου 2004 μετά από προειδοποίηση αποκλεισμού όλων των εργασιών στο σύνολο των εργασιακών χώρων της Laval. Από τις 3 Δεκεμβρίου 2004, η σουηδική συνδικαλιστική οργάνωση των ηλεκτρολόγων (Svenska Elektrikerförbundet, στο εξής: SEF)¹¹ προσχώρησε στο κίνημα λόγω αλληλεγγύης. Έτσι, σταμάτησαν όλες οι τρέχουσες ηλεκτρολογικές εργασίες στο εργοτάξιο του Vaxholm. Μετά τη διακοπή των εργασιών στο εργοτάξιο αυτό για ορισμένο χρόνο,

10 — Ήτοι περίπου 12 ευρώ την ώρα. Σύμφωνα με τα όσα ανέφεραν οι εναγόμενες της κύριας δίκης, η ρήτρα επικουρικής εφαρμογής περιλαμβάνεται στο άρθρο 3, στοιχείο c, σημείο 12, της συλλογικής συμβάσεως της Byggnadsarbetareförbundet, ο δε βασικός μισθός των 109 SEK προκύπτει από το πρόσθετο πρωτόκολλο της συμβάσεως αυτής, που ίσχυε το 2004.

11 — Σύμφωνα με τη δικογραφία, η συνδικαλιστική αυτή οργάνωση έχει 26 500 μέλη. Όπως και η Byggnadsarbetareförbundet, είναι μέλος της LO.

εφαρμόστηκε στην Baltic Bygg μια συλλογική διαδικασία εκκαθάρισης. Εν τω μεταξύ, οι Λετονοί εργαζόμενοι που είχαν αποσπασθεί από τη Laval στο εργοτάξιο του Vaxholm επέστρεψαν στη Λετονία. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο με τη διάταξή του, τον Σεπτέμβριο του 2005 εξακολουθούσε να υφίσταται η συλλογική δράση των συνδικαλιστικών οργανώσεων.

41. Τον Δεκέμβριο του 2004, η Laval άσκησε αγωγή ενώπιον του Arbetsdomstolen ζητώντας, αφενός, να κηρυχθούν παράνομες οι συλλογικές δράσεις τόσο της Byggnadsarbetareförbundet και του τοπικού συνδικαλιστικού παραρτήματός της, που έπλητταν το σύνολο των εργοταξίων της Laval, όσο και η δράση αλληλεγγύης της SEF σχετικά με τον αποκλεισμό των εργασιών εν συνεχεία, να διαταχθεί να παύσουν οι δράσεις αυτές· τέλος, να υποχρεωθούν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις στην αποκατάσταση της ζημίας την οποία αυτή υπέστη. Η Laval υπέβαλε επίσης αίτηση ασφαλιστικών μέτρων ενώπιον του Arbetsdomstolen προκειμένου να διαταχθεί η παύση των συλλογικών δράσεων. Η αίτηση αυτή απορρίφθηκε με διάταξη της 22ας Δεκεμβρίου 2004.

42. Με την επί της ουσίας απόφασή του, το Arbetsdomstolen έκρινε ότι η εκτίμηση της νομιμότητας της ανωτέρω περιγραφείσας συλλογικής δράσης εγείρει ζητήματα ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου και υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα δύο προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Συνάδει με τους κανόνες της Συνθήκης ΕΚ περί της ελεύθερης παροχής των

υπηρεσιών και περί της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω ιθαγενείας, καθώς και με την οδηγία 96/71 [...], το γεγονός ότι συνδικαλιστικές οργανώσεις επιχειρούν, με συλλογική δράση υπό τη μορφή αποκλεισμού, να αναγκάσουν έναν αλλοδαπό παρέχοντα υπηρεσίες να υπογράψει συλλογική σύμβαση στο κράτος υποδοχής όσον αφορά τους όρους εργασίας και απασχόλησης, όπως αυτή που διαλαμβάνεται στην απόφαση [περί παραπομπής], αν η κατάσταση στο κράτος υποδοχής είναι τέτοια ώστε στη νομοθεσία περί μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο της εν λόγω οδηγίας δεν υπάρχουν ρητές διατάξεις περί της εφαρμογής των όρων εργασίας και απασχόλησης στις συλλογικές συμβάσεις;

- 2) Ο [MBL] απαγορεύει να αναλαμβάνουν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις συλλογική δράση αποσκοπούσα στον αποκλεισμό μιας συλλογικής συμβάσεως συναφθείσας μεταξύ άλλων κοινωνικών εταίρων. Η απαγόρευση αυτή ισχύει όμως, σύμφωνα με ειδική διάταξη που αποτελεί τμήμα του νόμου που αποκαλείται “lex Britannia”, μόνον όταν μια συνδικαλιστική οργάνωση αναλαμβάνει συλλογική δράση λόγω όρων εργασίας στους οποίους ο [MBL] έχει άμεση εφαρμογή, πράγμα το οποίο στην πράξη σημαίνει ότι η απαγόρευση αυτή δεν ισχύει για τις συλλογικές δράσεις που στρέφονται κατά των αλλοδαπών εταιριών που ασκούν προσωρινώς δραστηριότητα στη Σουηδία με το δικό τους προσωπικό. Εμποδίζουν οι κανόνες της Συνθήκης ΕΚ περί της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών και περί της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω ιθαγενείας, καθώς και η οδηγία 96/71,

την εφαρμογή του τελευταίου αυτού κανόνα —ο οποίος, μαζί με τις λοιπές διατάξεις του lex Britannia, έχει ως αποτέλεσμα να καθίστανται στην πράξη οι σουηδικές συλλογικές συμβάσεις εφαρμοστέες και να υπερισχύουν των ήδη συναφθεισών αλλοδαπών συλλογικών συμβάσεων— σε μια συλλογική δράση υπό μορφή αποκλεισμού αναληφθείσα από σουηδικές συνδικαλιστικές οργανώσεις κατά παρέχοντος υπηρεσίες διαμενοντος προσωρινά στη Σουηδία;»

IV — Η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

43. Με τη διάταξή του, το Arbetsdomstolen ζήτησε από το Δικαστήριο να εφαρμόσει στην αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως ταχεία διαδικασία, κατ’ εφαρμογήν του άρθρου 104α, πρώτο εδάφιο, του Κανονισμού Διαδικασίας.

44. Με διάταξη της 15ης Δεκεμβρίου 2005, ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου απέρριψε το αίτημα αυτό.

45. Σύμφωνα με το άρθρο 23 του Οργανισμού του Δικαστηρίου, υποβλήθηκαν γραπτές παρατηρήσεις από την ενάγουσα και τις εναγόμενες της κύριας δίκης, δεκατέσσερα κράτη μέλη, ήτοι, το Βασίλειο του Βελγίου, τη Δημοκρατία της Τσεχίας, το Βασίλειο της Δανίας, την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της

Γερμανίας, τη Δημοκρατία της Εσθονίας, το Βασίλειο της Ισπανίας, τη Γαλλική Δημοκρατία, την Ιρλανδία, τη Δημοκρατία της Λετονίας, τη Δημοκρατία της Λιθουανίας, τη Δημοκρατία της Αυστρίας, τη Δημοκρατία της Πολωνίας, τη Δημοκρατία της Φινλανδίας, το Βασίλειο της Σουηδίας, καθώς και από την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, τη Δημοκρατία της Ισλανδίας, το Βασίλειο της Νορβηγίας και την Εποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ.

46. Οι ως άνω μετασχόντες στη διαδικασία αγόρευσαν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 9ης Ιανουαρίου 2007, πλην του Βασιλείου του Βελγίου και της Δημοκρατίας της Τσεχίας που δεν παρέστησαν. Περαιτέρω, το Ηνωμένο Βασίλειο της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας υπέβαλε επίσης προφορικές παρατηρήσεις κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση.

V — Νομική ανάλυση

A — Προκαταρκτικές παρατηρήσεις

47. Πριν ξεκινήσω την ανάλυση των προδικαστικών ερωτημάτων, πρέπει να δώσω απαντήσεις στις γενικής φύσεως αντιρρήσεις που προέβαλαν η Δανική και η Σουηδική Κυβέρνηση, όσον αφορά τη δυνατότητα εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, καθώς και στις πιο ειδικές αντιρρήσεις που προέβαλαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης όσον αφορά το παραδεκτό της αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

1. Επί της δυνατότητας εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου

48. Η Δανική Κυβέρνηση φρονεί ότι το δικαίωμα αναλήψεως συλλογικής δράσης προκειμένου να αναγκαστεί ένας εργοδότης να συνάψει συλλογική σύμβαση, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, δεν εμπίπτει στο κοινοτικό δίκαιο καθόσον η Κοινότητα, όπως ορίζει το άρθρο 137, παράγραφος 5, ΕΚ, δεν είναι αρμόδια για να ρυθμίσει, άμεσα ή έμμεσα, μια τέτοια δράση.

49. Η ως άνω κυβέρνηση, υποστηρίζει επίσης, μαζί με τη Σουηδική Κυβέρνηση, ότι η μη δυνατότητα εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου, ιδίως των ελευθεριών κυκλοφορίας που προβλέπει η Συνθήκη, απορρέει από το γεγονός ότι το δικαίωμα αναλήψεως συλλογικής δράσης αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα, δυνάμει, ειδικότερα, των διαφόρων διεθνών πράξεων που αφορούν την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

50. Όσον αφορά κατ' αρχάς το πρώτο επιχείρημα που ανέπτυξε η Δανική Κυβέρνηση, τονίζω ότι, αντίθετα προς αυτά που υποστήριξαν ορισμένοι μετασχόντες στη διαδικασία που παρενέβησαν στην επ' ακροατηρίου συζήτηση, η αντίρρησή της δεν σημαίνει κατ' ουσίαν ότι ο κοινωνικός τομέας δεν εμπίπτει, αυτός καθαυτός, στην εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου. Πέραν του ότι είναι δυσχερές να οριστεί με ακρίβεια η έκφραση «κοινωνικός τομέας», μια τέτοια θέση δεν θα μπορούσε προφανώς να υπο-

στηριχθεί και θα ήταν προδήλως αναχρονιστική· συγκεκριμένα, αφενός, οι κοινωνικές νομοθεσίες των κρατών μελών ουδεμίας τυγχάνουν γενικής εξαιρέσεως από την εφαρμογή των κανόνων της Συνθήκης, ιδίως από την εφαρμογή των ελευθεριών κυκλοφορίας που θεσπίζει η Συνθήκη αυτή, καθόσον η αρμοδιότητα που διατηρούν τα κράτη μέλη στον τομέα αυτό πρέπει να ασκείται τηρουμένου του κοινοτικού δικαίου¹², και, αφετέρου, η Κοινότητα, δυνάμει του κεφαλαίου 1 του τίτλου XI της Συνθήκης, έχει επίσης αρμοδιότητα στον κοινωνικό τομέα, μολοντί περιορισμένη, που αποσκοπεί στην υποστήριξη και συμπλήρωση της δράσης των κρατών μελών, υπό τις προϋποθέσεις των άρθρων 137 ΕΚ έως 145 ΕΚ.

51. Οι δύο αυτές πτυχές της κοινοτικής ολοκλήρωσης, που συνήθως χαρακτηρίζονται, αντιστοίχως, «αρνητική ολοκλήρωση», ήτοι, μεταξύ άλλων, μια υποχρέωση των κρατών μελών να μην εμποδίζουν την εφαρμογή των ελευθεριών κυκλοφορίας που προβλέπει η Συνθήκη, και «θετική ολοκλήρωση», πράγμα που προκύπτει, ειδικότερα, από το άρθρο 136 ΕΚ, καθόσον η ανάπτυξη της κοινωνικής πολιτικής της Κοινότητας¹³ θεωρείται ότι μπορεί να απορ-

ρέει «όχι μόνον από τη λειτουργία της κοινής αγοράς, η οποία θα διευκολύνει την εναρμόνιση των κοινωνικών συστημάτων, αλλά και από τις διαδικασίες που θεσπίζει η [...] Συνθήκη και από την προσέγγιση των νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων»¹⁴.

52. Ούτως εχόντων των πραγμάτων, η αντίρρηση που προέβαλε η Δανική Κυβέρνηση στη δυνατότητα εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου στην υπό κρίση υπόθεση στηρίζεται ειδικότερα στο άρθρο 137, παράγραφος 5, ΕΚ, που προβλέπει ότι «οι διατάξεις του παρόντος άρθρου δεν εφαρμόζονται στις αμοιβές, στο δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, στο δικαίωμα για απεργία ή στο δικαίωμα για ανταπεργία».

53. Δεν πιστεύω ωστόσο ότι η εν λόγω διάταξη έχει το γενικό περιεχόμενο που της αποδίδει το Βασίλειο της Δανίας.

54. Συγκεκριμένα, από τη διατύπωση του άρθρου 137, παράγραφος 5, ΕΚ, προκύπτει ότι το άρθρο αυτό αποσκοπεί μόνο στο να αποκλείσει από τα μέτρα που μπορούν να ληφθούν από τα κοινοτικά θεσμικά όργανα στους τομείς που απαριθμούνται στην παράγραφο του 1, σύμφωνα με τους κανόνες που προβλέπονται στην παράγραφο του 2

12 — Βλ., μεταξύ άλλων, όσον αφορά την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, αποφάσεις της 28ης Απριλίου 1998, C-158/96, Kohll (Συλλογή 1998, σ. I-1931, σκέψεις 17 έως 21) της 12ης Ιουλίου 2001, C-157/99, Smits και Peeterbooms (Συλλογή 2001, σ. I-5473, σκέψεις 44 έως 46), και της 23ης Οκτωβρίου 2003, C-56/01, Inizan (Συλλογή 2003, σ. I-12403, σκέψη 17). Η θέση αυτή είναι συγγενής με αυτή που χρησιμοποιεί το Δικαστήριο στον τομέα της άμεσης φορολογίας: βλ., ειδικότερα, αποφάσεις της 14ης Φεβρουαρίου 1995, C-279/93, Schumacker (Συλλογή 1995, σ. I-225, σκέψη 21), και της 14ης Νοεμβρίου 2006, C-513/04, Kerckhaert και Mortes (Συλλογή 2006, σ. I-10967, σκέψη 15, και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

13 — Σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο ι', της Συνθήκης, η δράση της Κοινότητας περιλαμβάνει «μια πολιτική στον κοινωνικό τομέα [...], ο δε τίτλος XI της Συνθήκης χρησιμοποιεί την έκφραση «κοινωνική πολιτική».

14 — Βλ., επίσης, συναφώς, σχετικά με το άρθρο 117 ΕΚ, την απόφαση της 17ης Μαρτίου 1993, C-72/91 και C-73/91, Firma Sloman Neptun (Συλλογή 1993, σ. I-887, σκέψη 25 και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία), που διευκρινίζει ότι «το άρθρο αυτό θέτει γενικούς στόχους, η εφαρμογή των οποίων πρέπει να είναι το αποτέλεσμα της δράσεως της Κοινότητας, της στενής συνεργασίας μεταξύ κρατών μελών και της λειτουργίας της κοινής αγοράς».

(ειδική πλειοψηφία ή ομοφωνία στο πλαίσιο του Συμβουλίου και διαδικασίες συναπόφασης ή διαβούλευσης με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ανάλογα με την περίπτωση), τις πτυχές της κοινωνικής πολιτικής των κρατών μελών που αφορούν τις αμοιβές, το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, τα δικαιώματα για απεργία και για ανταπεργία.

55. Με βάση τη διατύπωση αυτή, αλλά και τη θέση που έχει η παράγραφος 5 του άρθρου 137 ΕΚ στο πλαίσιο της Συνθήκης, δύσκολα μπορεί να δοθεί μια ευρεία ερμηνεία της εν λόγω παραγράφου, σύμφωνα με την οποία η παράγραφος αυτή καθορίζει το πεδίο εφαρμογής του συνόλου των διατάξεων της Συνθήκης.

56. Περαιτέρω, δεν είναι βέβαιο ότι η επιφύλαξη που προβλέπει το άρθρο 137, παράγραφος 5, ΕΚ, όσον αφορά το δικαίωμα για απεργία και το δικαίωμα για ανταπεργία, καλύπτει, γενικότερα, κάθε συλλογική δράση. Συγκεκριμένα, πρέπει να παρατηρηθεί ότι, δυνάμει του άρθρου 137, παράγραφος 1, στοιχείο στ', ΕΚ, η Κοινότητα μπορεί να συμπληρώνει τη δράση των κρατών μελών στον τομέα που αφορά την «εκπροσώπηση και συλλογική υπεράσπιση των συμφερόντων των εργαζομένων και των εργοδοτών, συμπεριλαμβανομένης της συνδιαχείρισης, με την επιφύλαξη της παραγράφου 5». Η τελευταία αυτή παράγραφος φαίνεται συννεπώς να αποσκοπεί στη θέση ενός ορίου στην απονομή κανονιστικών αρμοδιοτήτων στην Κοινότητα σε εξαντλητικώς απαριθμούμενους τομείς.

57. Ωστόσο, ακόμη και αν γινόταν δεκτή η ερμηνεία της αναφοράς στα δικαιώματα για

απεργία και για ανταπεργία, την οποία κάνει η παράγραφος 5 του άρθρου 137 ΕΚ, ως αφορώσας, γενικότερα, το δικαίωμα αναλήψεως συλλογικής δράσης, η διάταξη αυτή απλώς θα απέκλειε την εκ μέρους των κοινοτικών θεσμικών οργάνων λήψη των μέτρων που διαλαμβάνονται στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου, ειδικότερα την έκδοση οδηγιών που θεσπίζουν ελάχιστους κανόνες διέποντες το δικαίωμα της συλλογικής δράσης. Για να διατηρηθεί η πρακτική αποτελεσματικότητα της παραγράφου 5 του άρθρου 137 ΕΚ, τα κοινοτικά όργανα δεν θα μπορούσαν, προφανώς, να καταφύγουν σε άλλα νομικά ερείσματα στη Συνθήκη για να λάβουν μέτρα αποσκοπούντα στην προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών στον τομέα αυτό.

58. Εν πάση περιπτώσει, τούτο δεν ισχύει, για παράδειγμα, στην περίπτωση της οδηγίας 96/71, που στηρίζεται στις διατάξεις της Συνθήκης οι οποίες διέπουν την ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών και η οποία αποσκοπεί στον συντονισμό των κανόνων περί αποφυγής της σύγκρουσης των νόμων των κρατών μελών, προκειμένου να καθορισθεί το εθνικό δίκαιο που εφαρμόζεται σε μια διασυνοριακή παροχή υπηρεσιών σε περίπτωση προσωρινής απόσπασης εργαζομένων εντός της Κοινότητας, χωρίς εναρμόνιση ούτε των ουσιαστικών κανόνων των κρατών μελών που αφορούν το εργατικό δίκαιο και τους όρους εργασίας και απασχόλησης που εμπíπτουν, ιδίως, στα όρια κατώτατου μισθού ούτε του δικαιώματος αναλήψεως συλλογικής δράσης.

59. Τούτου λεχθέντος, ακόμη κι αν γινόταν δεκτή μια ερμηνεία του άρθρου 137, παράγραφος 5, ΕΚ, τέτοια ώστε το άρθρο αυτό να περιελάμβανε μια επιφύλαξη αποκλειστικής

αρμοδιότητας των κρατών μελών όσον αφορά τη ρύθμιση του δικαιώματος αναλήψεως συλλογικής δράσης, η διάταξη αυτή δεν θα σήμαινε ότι, στο πλαίσιο της άσκησης της αρμοδιότητας αυτής, τα κράτη μέλη δεν πρέπει να εξασφαλίζουν ότι οι θεμελιώδεις ελευθερίες περί της κυκλοφορίας που προβλέπονται στη Συνθήκη τηρούνται στο έδαφός τους.

60. Μένει να εξεταστεί εν συνεχεία —και αρχίζω τώρα την εξέταση της κοινής αντίρρησης που προέβαλαν η Δανική και η Σουηδική Κυβέρνηση όσον αφορά την ευρύτητα εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου στην υπό κρίση υπόθεση— αν το δικαίωμα αναλήψεως συλλογικής δράσεως, όπως το εγγυώνται τα αντίστοιχα εθνικά δικάιά τους, μπορεί εντούτοις να εξαιρείται από την εφαρμογή των ελευθεριών κυκλοφορίας που προβλέπονται στη Συνθήκη, λόγω του ότι αποτελεί, κατά τους ισχυρισμούς τους, θεμελιώδες δικαίωμα.

61. Το ερώτημα αυτό έχει πρωταρχική σημασία καθόσον, αν η εφαρμογή των ελευθεριών κυκλοφορίας της Συνθήκης, εν προκειμένω η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, έθιγε την ουσία του δικαιώματος αναλήψεως συλλογικής δράσης, που προστατεύεται ως θεμελιώδες δικαίωμα, η εφαρμογή αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί παράνομη, έστω και αν επιδίωκε σκοπό γενικού συμφέροντος¹⁵.

15 — Βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση της 12ης Ιουλίου 2005, C-154/04 και C-155/04, Alliance for Natural Health κ.λπ. (Συλλογή 2005, σ. I-6451, σκέψη 126), σχετικά με το δικαίωμα κυριότητας. Βλ., επίσης, το σημείο 133 των κοινών προτάσεων του γενικού εισαγγελέα Francis Geoffrey Jacobs στις υποθέσεις C-67/96, Albany (απόφαση της 21ης Σεπτεμβρίου 1999, Συλλογή 1999, σ. I-5751), C-115/97, C-116/97 έως C-117/97, Brentjens' (απόφαση της 21ης Σεπτεμβρίου 1999, Συλλογή 1999, σ. I-6025) και C-219/97, Drijvende Bokken (απόφαση της 21ης Σεπτεμβρίου 1999, Συλλογή 1999, σ. I-6121).

62. Πέρα από τις αναφορές στα δικαιώματα για απεργία και για ανταπεργία που έχουν ήδη συζητηθεί, η Συνθήκη δεν αναφέρει κανένα δικαίωμα —μάλιστα δε θεμελιώδες— αναλήψεως συλλογικής δράσης για την προάσπιση των επαγγελματικών συμφερόντων των μελών μιας συνδικαλιστικής οργάνωσης.

63. Σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 2, ΕΕ, «η Ένωση σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 και όπως προκύπτουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, ως γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου».

64. Έστω και αν το άρθρο αυτό δεν αναφέρει, μεταξύ των διεθνών πράξεων, παρά μόνον την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (στο εξής: ΕΣΔΑ), η διατύπωσή του διαπνέεται από τη νομολογία του Δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία η συνθήκη αυτή έχει «ιδιαιτέρη σημασία»¹⁶, προκειμένου να μπορέσει το Δικαστήριο να προσδιορίσει τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου.

16 — Βλ., για παράδειγμα, αποφάσεις της 18ης Ιουνίου 1991, C-260/89, ΕΡΤ (Συλλογή 1991, σ. I-2925, σκέψη 41) της 6ης Μαρτίου 2001, C-274/99 P, Connolly κατά Επιτροπής (Συλλογή 2001, σ. I-1611, σκέψη 37), και της 18ης Ιανουαρίου 2007, C-229/05 P, ΡΚΚ και ΚΝΚ κατά Συμβουλίου (Συλλογή 2007, σ. I-439, σκέψη 79 και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

65. Κατά την αναζήτηση αυτή, είναι θεμιτό να μπορεί το Δικαστήριο να εμπνέεται και από άλλες πράξεις περί προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου πέραν της ΕΣΔΑ.

66. Σχετικά με το ζήτημα που μας αφορά, τονίζεται ότι το προοίμιο της Συνθήκης ΕΕ και το άρθρο 136 ΕΚ αναφέρουν τόσο τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, που υπογράφηκε στο Τορίνο στις 18 Οκτωβρίου 1961 και συνήφθη υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης, όσο και τον Κοινοτικό Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων του 1989, ο οποίος δεν είναι νομικά δεσμευτικός, τονίζοντας ότι τα δικαιώματα που οι πράξεις αυτές προβλέπουν έχουν τον χαρακτήρα «θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων». Το Δικαστήριο αναφέρθηκε και αυτό με τη νομολογία του στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη¹⁷ και στον Κοινοτικό Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων¹⁸.

67. Η στάση του Δικαστηρίου που συνίσταται στην απόδοση «ιδιαίτερης σημα-

σίας» στην ΕΣΔΑ, χωρίς ωστόσο να αποκλείει άλλες πηγές έμπνευσης, εκφράστηκε στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η πανηγυρική διακήρυξη του οποίου έγινε στις 7 Δεκεμβρίου 2000 στη Νίκαια από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Επιτροπή, μετά την έγκρισή του από τους αρχηγούς των κρατών και των κυβερνήσεων των κρατών μελών¹⁹ (στο εξής: Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων).

68. Βεβαίως, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων δεν συνιστά δεσμευτική νομική πράξη. Ωστόσο, το Δικαστήριο έχει ήδη τονίσει ότι ο κύριος σκοπός του είναι να επιβεβαιώσει, όπως προκύπτει από το προοίμιό του, «τα δικαιώματα που απορρέουν ιδίως από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις και τις διεθνείς υποχρεώσεις των κρατών μελών, τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τις κοινοτικές συνθήκες, την [ΕΣΔΑ], τους Κοινωνικούς Χάρτες που έχουν υιοθετηθεί από την Κοινότητα και το Συμβούλιο της Ευρώπης, καθώς και από τη νομολογία του Δικαστηρίου [...] και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων»²⁰.

69. Όσον αφορά τη συνδικαλιστική ελευθερία και το δικαίωμα αναλήψεως συλλογικής δράσης, θα παρατηρήσω κατ' αρχάς ότι το άρθρο 11 της ΕΣΔΑ, που αφορά την ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι —της οποίας η συνδικαλιστική ελευθερία δεν είναι παρά μια ιδιαίτερη πτυχή —²¹, προβλέπει στην παράγραφο του 1 το

17 — Αποφάσεις της 15ης Ιουνίου 1978, 149/77, Defrenne (Συλλογή τόμος 1978, σ. 419, σκέψη 28), όσον αφορά το ότι η εξάλειψη κάθε δυσμενούς διακρίσεως λόγω φύλου συνιστά θεμελιώδες δικαίωμα της 2ας Φεβρουαρίου 1988, 24/86, Blaziot κ.λπ. (Συλλογή 1988, σ. 379, σκέψη 17), σχετικά με το άρθρο 10 του Χάρτη αυτού που περιλαμβάνει την πανεπιστημιακή εκπαίδευση μεταξύ των διαφόρων μορφών επαγγελματικής εκπαίδευσης της 27ης Ιουνίου 2006, C-540/03, Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου (Συλλογή 2006, σ. I-5769, σκέψη 107), σχετικά με τη μνεία που περιέχει η οδηγία 2003/86/ΕΚ του Συμβουλίου, της 22ας Σεπτεμβρίου 2003, σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης (ΕΕ L 251, σ. 12), και σύμφωνα με την οποία η οδηγία αυτή δεν θίγει τις ευνοϊκότερες διατάξεις που προβλέπει ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης.

18 — Αποφάσεις της 26ης Ιουνίου 2001, C-173/99, BECTU (Συλλογή 2001, σ. I-4881, σκέψη 39) της 9ης Σεπτεμβρίου 2003, C-151/02, Jaeger (Συλλογή 2003, σ. I-8389, σκέψη 47), και της 5ης Οκτωβρίου 2004, C-397/01 έως C-403/01, Pfeiffer κ.λπ. (Συλλογή 2004, σ. I-8835, σκέψη 91) που αφορούν τις παραγράφους 8 και 19, πρώτο εδάφιο, του Χάρτη αυτού, και των οποίων γίνεται υπενθύμιση στην τέταρτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/104/ΕΚ του Συμβουλίου, της 23ης Νοεμβρίου 1993, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας (ΕΕ L 307, σ. 18).

19 — ΕΕ C 364, σ. 1.

20 — Προπαρατεθείσα απόφαση Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου (σκέψη 38).

21 — Βλ. ΕΔΔΑ, απόφαση Schmidt και Dahlström κατά Σουηδίας της 6ης Φεβρουαρίου 1976, σειρά Α αριθ. 21, § 34).

δικαίωμα κάθε ατόμου «εις την ελευθερίαν του συνέρχεσθαι ειρηνικώς και εις την ελευθερίαν συνεταιρισμού συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος ιδρύσεως μετ' άλλων συνδικάτων και προσχωρήσεως εις συνδικάτα επί σκοπώ προασπίσεως των συμφερόντων του». Η παράγραφός του 2 διευκρινίζει ότι «[η] άσκησης των δικαιωμάτων τούτων δεν επιτρέπεται να υπαχθή εις ετέρους περιορισμούς πέραν των υπό του νόμου προβλεπομένων και αποτελούντων αναγκαία μέτρα εν δημοκρατική κοινωνία, και την εθνικην ασφάλειαν, την δημόσιαν ασφάλειαν την προάσπισιν της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας και της ηθικής, ή την προστασίαν των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων [...]».

70. Το άρθρο 11, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ προστατεύει τόσο την ελευθερία προσχώρησης σε συνδικαλιστική οργάνωση (η «θετική» πτυχή της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι) όσο και την ελευθερία μη προσχώρησης σε συνδικαλιστική οργάνωση ή αποχώρησης από αυτή (η «αρνητική» πτυχή της ελευθερίας αυτής)²². Συναφώς, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έκρινε ότι, να μιν το να αναγκασθεί ένα πρόσωπο να εγγραφεί σε συγκεκριμένη συνδικαλιστική οργάνωση μπορεί να μην προσκρούει πάντα στην ΕΣΔΑ, πλην όμως μια μορφή καταναγκασμού η οποία, σε μια συγκεκριμένη κατάσταση, άπτεται της ίδιας της ουσίας της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι, όπως αυτή καθιερώνεται στο άρθρο 11 της ΕΣΔΑ, συνιστά προσβολή της εν λόγω ελευθερίας.

Οι εθνικές αρχές μπορούν συνεπώς να οδηγηθούν, υπό ορισμένες περιστάσεις, να παρέμβουν στις σχέσεις μεταξύ φυσικών ή νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου, λαμβάνοντας εύλογα και προσηκόντα μέτρα για να εξασφαλισθεί ο αποτελεσματικός σεβασμός του δικαιώματος επί της ελευθερίας μη προσχωρήσεως σε συνδικαλιστική οργάνωση²³.

71. Μολονότι το άρθρο 11, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ δεν αναφέρει ρητώς το δικαίωμα αναλήψεως συλλογικής δράσης, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θεώρησε ότι από την έκφραση «επί σκοπώ προασπίσεως των συμφερόντων του» που περιλαμβάνεται στο άρθρο αυτό «προκύπτει ότι η [ΕΣΔΑ] προστατεύει την ελευθερία προασπίσεως των επαγγελματικών συμφερόντων των μελών μιας συνδικαλιστικής οργάνωσης μέσω της συλλογικής δράσης αυτής, δράση την οποία τα συμβαλλόμενα κράτη πρέπει τόσο να επιτρέπουν όσο και να καθιστούν δυνατή τη διεξαγωγή της και την ανάπτυξή της»²⁴.

72. Από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προκύπτει ωστόσο ότι το άρθρο 11, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ, αφήνοντας σε κάθε κράτος την επιλογή των μέσων που μπορεί να χρησιμοποιήσει προς τον σκοπό αυτό, δεν περιλαμβάνει κατ' ανάγκην το δικαίωμα της απεργίας, καθόσον τα συμφέροντα των μελών μιας συνδικαλιστικής οργάνωσης μπορούν να προασπιστούν

23 — Προπαρατεθείσες αποφάσεις *Gustafsson κατά Σουηδίας*, § 45, και *Sorensen και Rasmussen κατά Δανίας*, § 57.

24 — Βλ. ΕΔΔΑ, αποφάσεις *Syndicat national de la police belge κατά Βελγίου* της 27ης Οκτωβρίου 1975, σειρά Α αριθ. 19, § 39· *Syndicat suédois des conducteurs de locomotives κατά Σουηδίας* της 6ης Φεβρουαρίου 1976, σειρά Α αριθ. 20, § 40· *Schmidt και Dahlström κατά Σουηδίας*, ό.π., § 36· *Gustafsson κατά Σουηδίας*, ό.π., § 45, και *Wilson, National Union of Journalists κ.λπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου* της 2ας Ιουλίου 2002, *Recueil des arrêts et décisions* 2002-V, § 42.

22 — Βλ. ΕΔΔΑ, αποφάσεις *Sigurður A. Sigurjónsson κατά Ισλανδίας* της 30ής Ιουνίου 1993, σειρά Α αριθ. 264, § 35· *Gustafsson κατά Σουηδίας* της 25ης Απριλίου 1996, *Recueil des arrêts et décisions* 1996-II, σ. 637, § 45, και *Sorensen και Rasmussen κατά Δανίας* της 11ης Ιανουαρίου 2006, η οποία δεν έχει ακόμη δημοσιευθεί, § 54.

με άλλα μέσα, το δε δικαίωμα της απεργίας δεν καθιερώνεται εξάλλου ρητώς από το άρθρο 11 της ΕΣΔΑ και μπορεί να υποβληθεί από το εσωτερικό δίκαιο σε ρύθμιση δυνάμενη να περιορίσει σε ορισμένες περιπτώσεις την άσκησή του²⁵. Ομοίως, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αναγνώρισε ότι η σύναψη συλλογικών συμβάσεων μπορούσε επίσης να αποτελεί μέσον προασπίσεως των συμφερόντων των μελών μιας συνδικαλιστικής οργάνωσης²⁶, απορρίπτοντας ωστόσο το δικαίωμα, που μια συνδικαλιστική οργάνωση θα ήθελε να αντιτάξει στο κράτος, συνάψεως τέτοιων συμβάσεων²⁷. Μέχρι σήμερα, η μόνη μορφή της συλλογικής δράσης την οποία έχει αναγνωρίσει ρητώς το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως πλήρες δικαίωμα είναι το δικαίωμα «ακροάσεως» από το κράτος²⁸.

73. Θα μπορούσε συνεπώς να υποστηριχθεί εν συνόψει ότι, κατά τη νομολογία αυτή, το άρθρο 11, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ επιβάλλει στα συμβαλλόμενα μέρη να επιτρέπουν στις συνδικαλιστικές οργανώσεις να αγωνίζονται για την προάσπιση των συμφερόντων των μελών τους²⁹, χωρίς ωστόσο να τους επιβάλλει τα μέσα επιτεύξεως του αποτελέσματος αυτού.

74. Πρέπει εν συνεχεία να τονισθεί ότι, δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 4, του

Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, τα συμβαλλόμενα μέρη αναγνωρίζουν «το δικαίωμα των εργαζομένων και των εργοδοτών να αναλαμβάνουν συλλογική δράση σε περίπτωση συγκρούσεως συμφερόντων, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος της απεργίας, υπό την επιφύλαξη των υποχρεώσεων που θα μπορούσαν να προκύπτουν από τις ισχύουσες συλλογικές συμβάσεις». Το παράρτημα του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, που αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της συμβάσεως αυτής³⁰, διευκρινίζει, σε σχέση με το άρθρο του 6, παράγραφος 4, ότι «συμφωνείται ότι κάθε συμβαλλόμενο μέρος μπορεί, καθόσον το αφορά, να ρυθμίζει με νόμο την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, με την προϋπόθεση ότι κάθε άλλος ενδεχόμενος περιορισμός του δικαιώματος αυτού μπορεί να δικαιολογηθεί βάσει του άρθρου 31». Από την παράγραφο 1 του άρθρου αυτού προκύπτει ότι η αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων και των αρχών που καθιερώνει ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο περιορισμών μη προβλεπομένων στα τμήματα Ι και ΙΙ του εν λόγω Χάρτη, εξαιρουμένων αυτών που προβλέπει ο νόμος και οι οποίοι είναι αναγκαίοι, σε μια δημοκρατική κοινωνία, για να διασφαλιστεί ο σεβασμός των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των τρίτων ή για να προστατευθούν η δημόσια τάξη, η εθνική ασφάλεια, η δημόσια υγεία ή τα χρηστά ήθη.

25 — Βλ. απόφαση Schmidt και Dahlström κατά Σουηδίας, ό.π., § 36.

26 — Βλ. προπαρατεθείσες αποφάσεις Syndicat suédois des conducteurs de locomotives κατά Σουηδίας, § 39, και Gustafsson κατά Σουηδίας, § 45.

27 — Προπαρατεθείσες αποφάσεις Syndicat national de la police belge κατά Βελγίου, § 39, και Syndicat suédois des conducteurs de locomotives κατά Σουηδίας, § 39.

28 — Προπαρατεθείσες αποφάσεις Syndicat national de la police belge κατά Βελγίου, § 39, Syndicat suédois des conducteurs de locomotives κατά Σουηδίας, § 40, και Wilson, National Union of Journalists κ.λπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, § 42.

29 — Ό.π.

75. Περαιτέρω, το σημείο 13 του Κοινοτικού Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων προβλέπει ότι «το δικαίωμα αναλήψεως, σε περίπτωση συγκρούσεως συμφερόντων, συλλογικών δράσεων περιλαμβάνει το

30 — Άρθρο 38 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη.

δικαίωμα της απεργίας υπό την επιφύλαξη των υποχρεώσεων που προκύπτουν από τις εθνικές ρυθμίσεις και τις συλλογικές συμβάσεις».

76. Τέλος, σύμφωνα με το άρθρο 28 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, «οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες, ή οι αντίστοιχες οργανώσεις τους, έχουν, σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές, δικαίωμα [...] να προσφεύγουν, σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων, σε συλλογικές δράσεις για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους, συμπεριλαμβανομένης της απεργίας». Το άρθρο του 52, παράγραφος 1, αναφέρει ότι «κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη πρέπει να προβλέπεται από τον νόμο και να τηρεί το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών. Τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε στόχους γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων».

77. Όσον αφορά τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, μολονότι η εξαντλητική εξέτασή τους δεν μου φαίνεται να επιβάλλεται δεδομένου ότι, όπως τονίστηκε στο σημείο 68 των παρουσών προτάσεων, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, μολονότι δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα, έχει ως κύριο σκοπό την επιβεβαίωση των δικαιωμάτων που προκύπτουν, μεταξύ άλλων, από τις εν λόγω παραδόσεις, θα παρατηρήσω ωστόσο ότι τα συνταγματικά κείμενα διαφόρων κρατών μελών προστα-

τεύουν ρητώς την ελευθερία δημιουργίας συνδικαλιστικών οργανώσεων³¹ και την προάσπιση των συμφερόντων διά της συλλογικής δράσης³², το δε δικαίωμα της απεργίας αποτελεί, συναφώς, τη συνήθως μνημονευόμενη μορφή συλλογικής δράσης³³.

78. Η ανάλυση αυτή με οδηγεί να θεωρήσω ότι το δικαίωμα αναλήψεως συλλογικής δράσεως για την προάσπιση των συμφερόντων των μελών μιας συνδικαλιστικής οργάνωσης συνιστά θεμελιώδες δικαίωμα³⁴. Πρό-

31 — Βλ. άρθρο 9, παράγραφος 3, του γερμανικού θεμελιώδους νόμου άρθρο 49, παράγραφος 1, του βουλγαρικού Συντάγματος άρθρο 21, παράγραφος 2, του παραρτήματος Δ, δεύτερο μέρος, του κυπριακού Συντάγματος άρθρο 29 του εσθονικού Συντάγματος άρθρο 13 του φινλανδικού Συντάγματος προοίμιο του γαλλικού Συντάγματος άρθρο 40, παράγραφος 6, πρώτο εδάφιο, περίπτωση iii, του ιρλανδικού Συντάγματος άρθρο 39, πρώτο εδάφιο, του ιταλικού Συντάγματος άρθρο 50 του λιθουανικού Συντάγματος άρθρο 59, παράγραφος 1, του πολωνικού Συντάγματος άρθρο 55, παράγραφος 1, του πορτογαλικού Συντάγματος άρθρο 40, παράγραφος 1, του ρουμανικού Συντάγματος άρθρο 29 του σλοβακικού Συντάγματος και άρθρο 76 του σλοβενικού Συντάγματος.

32 — Βλ., άρθρο 9, παράγραφος 3, του γερμανικού θεμελιώδους νόμου άρθρο 37, παράγραφος 2, του ισπανικού Συντάγματος προοίμιο του γαλλικού Συντάγματος άρθρο 59, παράγραφος 3, του πολωνικού Συντάγματος άρθρο 56 του πορτογαλικού Συντάγματος και άρθρο 17 του κεφαλαίου 2 του σουηδικού θεμελιώδους νόμου.

33 — Βλ. άρθρο 50 του βουλγαρικού Συντάγματος άρθρο 27, παράγραφος 1, του παραρτήματος Δ, δεύτερο μέρος, του κυπριακού Συντάγματος άρθρο 29 του εσθονικού Συντάγματος προοίμιο του γαλλικού Συντάγματος άρθρο 23, παράγραφος 2, του ελληνικού Συντάγματος άρθρο 70 C, παράγραφος 2, του ουγγρικού Συντάγματος άρθρο 40 του ιταλικού Συντάγματος άρθρο 108 του λετονικού Συντάγματος άρθρο 51 του λιθουανικού Συντάγματος άρθρο 59, παράγραφος 3, του πολωνικού Συντάγματος άρθρο 57, παράγραφος 1, του πορτογαλικού Συντάγματος άρθρο 43, παράγραφος 1, του ρουμανικού Συντάγματος άρθρο 30, παράγραφος 4, του σλοβακικού Συντάγματος και άρθρο 77 του σλοβενικού Συντάγματος.

34 — Βλ. επίσης και υπό την έννοια αυτή, σημείο 159 των κοινών προτάσεων του γενικού εισαγγελέα Francis Geoffrey Jacobs στις υποθέσεις Albany, Brentjens' και Drijvende Bokken, όπ.π.

κειται συνεπώς όχι αποκλειστικά για «γενική αρχή του εργατικού δικαίου», όπως είχε ήδη δεχθεί το Δικαστήριο με μια σχετικά παλαιά νομολογία αφορώσα κοινοτικές υπαλληλικές υποθέσεις³⁵, αλλά για γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου, κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 2, ΕΕ. Το δικαίωμα αυτό πρέπει συνεπώς να προστατεύεται εντός της Κοινότητας.

79. Αντίθετα ωστόσο προς όσα υποστηρίζουν η Δανική και η Σουηδική Κυβέρνηση, το να αναγνωρισθεί ο χαρακτήρας αυτός και η προστασία αυτή στο δικαίωμα αναλήψεως συλλογικής δράσης δεν οδηγεί στον αποκλεισμό της δυνατότητας εφαρμογής των κανόνων της Συνθήκης ΕΚ που αφορούν την ελεύθερη κυκλοφορία, σε μια κατάσταση όπως αυτή της κύριας δίκης.

80. Κατ' αρχάς, όπως τονίζεται στις προπαρατεθείσες διεθνείς πράξεις και στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ του δικαιώματος αναλήψεως συλλογικής δράσης και των τρόπων ασκήσεώς του, οι οποίοι μπορούν να ποικίλλουν από το ένα κράτος μέλος στο άλλο και δεν τυγχάνουν αυτομάτως της προστασίας της οποίας απολαύει το εν λόγω δικαίωμα αυτό καθαυτό. Έτσι, η εκτίμηση αυτή, αφενός, φαίνεται να ισχύει όσον αφορά το δικαίωμα της απεργίας, το οποίο, μολοντί μνημονεύεται συνήθως ως ένα από τα σημαντικότερα μέσα της εφαρμογής της

συλλογικής δράσης, διασφαλίζεται κατά κανόνα υπό την επιφύλαξη της αναγνωρίσεως ενός ισοδυνάμου δικαιώματος υπέρ των εργοδοτών³⁶, τις περισσότερες φορές υπό τη μορφή της ανταπεργίας, αφετέρου, είναι εν πάση περιπτώσει η προσηκούσα, κατά τη γνώμη μου, όσον αφορά τις πολύ λιγότερο τρέχουσες μορφές τις οποίες έχουν οι συλλογικές δράσεις στην υπόθεση της κύριας δίκης, όπως είναι ο αποκλεισμός και η δράση αλληλεγγύης.

81. Εν συνεχεία και συμπληρωματικά, οι προπαρατεθείσες πράξεις προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, καθώς και τα εξετασθέντα Συντάγματα των κρατών μελών, αναγνωρίζουν άπαντα τη δυνατότητα επιβολής ορισμένων περιορισμών στην άσκηση του δικαιώματος αναλήψεως συλλογικής δράσης. Από τα νομοθετήματα αυτά μπορεί να συναχθεί ότι οι περιορισμοί αυτοί πρέπει να προβλέπονται σε νομοθετική ή κανονιστική πράξη, να δικαιολογούνται από την επιδίωξη επιτακτικού γενικού συμφέροντος και να μην έχουν ως αποτέλεσμα να θίγεται το «βασικό περιεχόμενο» του δικαιώματος αυτού, σύμφωνα με την έκφραση που χρησιμοποιείται στο άρθρο 52 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ή να προσβάλλεται η ουσία του δικαιώματος ή της ελευθερίας που τυγχάνουν της σχετικής προστασίας³⁷.

35 — Αποφάσεις της 8ης Οκτωβρίου 1974, 175/73, Union syndicale κ.λπ. κατά Συμβουλίου (Συλλογή τόμος 1974, σ. 424, σκέψη 14), και 18/74, Syndicat général du personnel des organismes européens κατά Επιτροπής (Συλλογή τόμος 1974, σ. 426, σκέψη 10), και της 10ης Ιανουαρίου 1990, C-193/87 και C-194/87, Maurissen και Union Syndicale κατά Ελεγκτικού Συνεδρίου (Συλλογή 1990, σ. 1-95, σκέψη 13).

36 — Όπως τούτο προκύπτει, μεταξύ άλλων, από το άρθρο 6, παράγραφος 4, του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη. Βλ. επίσης, συναφώς, ΕΔΔΑ, απόφαση Schmidt και Dahlström κατά Σουηδίας, όπ.π., § 36.

37 — Βλ., μεταξύ άλλων, ΕΔΔΑ, Gustafsson κατά Σουηδίας, όπ.π., § 45. Το Δικαστήριο χρησιμοποιεί επίσης ένα τέτοιο κριτήριο βλ., ειδικότερα, απόφαση της 12ης Ιουνίου 2003, C-112/00, Schmidberger (Συλλογή 2003, σ. 1-5659, σκέψη 80, και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

82. Δεν αντιλαμβάνομαι όμως για ποιο λόγο μόνον όρια αποκλειστικά εθνικής προελεύσεως μπορούν να τίθενται στην άσκηση του δικαιώματος αναλήψεως συλλογικής δράσης, όταν, όπως στην υπόθεση της κύριας δίκης, σκοπός των επίμαχων δράσεων είναι να αναγκαστεί ένας αλλοδαπός παρέχων υπηρεσίες να υπογράψει μια συλλογική σύμβαση και όταν, συνεπώς, ο επιχειρηματίας αυτός, για να αντιταχθεί σε αυτές τις συλλογικές δράσεις, προσπαθεί να επικαλεστεί, μεταξύ άλλων, μία από τις θεμελιώδεις ελευθερίες κυκλοφορίας που προβλέπει η Συνθήκη και η οποία δεν φαίνεται να είναι προδήλως ξένη προς τη διαφορά της οποίας έχει επιληφθεί το αιτούν δικαστήριο, όπως θα διευκρινίσω στην ανάπτυξη του δευτέρου σημείου των παρουσών προκαταρκτικών παρατηρήσεων.

83. Βεβαίως, εναπόκειται αναμφισβήτητα στα κράτη μέλη να εξασφαλίζουν ότι οι συνδικαλιστικές οργανώσεις μπορούν να υπερασπίσουν τα συμφέροντα των μελών τους με τη συλλογική δράση στο έδαφός τους³⁸. Αφ' ης στιγμής τα κράτη μέλη επιτρέπουν μία ή περισσότερες μορφές της δράσης αυτής στο έδαφός τους, έχουν επίσης το δικαίωμα να ορίζουν τα όρια και τις προϋποθέσεις άσκησης της δράσης αυτής, σύμφωνα με τις ήδη παρατεθείσες πράξεις προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ωστόσο, εναπόκειται ομοίως στα κράτη μέλη να εξασφαλίζουν ότι οι υποχρεώσεις που αποφάσισαν να αναλάβουν δυνάμει της Συνθήκης, μεταξύ των οποίων

περιλαμβάνεται ιδίως ο σεβασμός των θεμελιωδών ελευθεριών κυκλοφορίας που η Συνθήκη προβλέπει, τηρούνται στο έδαφός τους.

84. Το να αποκλειστεί σε όλες τις περιπτώσεις η εφαρμογή των ελευθεριών κυκλοφορίας της Συνθήκης προκειμένου να διασφαλιστεί η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων θα ισοδυναμούσε στην πραγματικότητα με την καθιέρωση μιας ιεραρχίας μεταξύ των κανόνων ή των αρχών του πρωτογενούς δικαίου, η οποία μπορεί μεν να έχει κάποια σημασία, πλην όμως δεν γίνεται δεκτή στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου³⁹.

85. Έτσι, η εφαρμογή των θεμελιωδών ελευθεριών κυκλοφορίας που προβλέπει η Συνθήκη όχι μόνο δεν αποκλείεται στη συγκεκριμένη περίπτωση, αλλά πρέπει, τελικώς, να συμβιβαστεί με την άσκηση ενός θεμελιώδους δικαιώματος.

86. Το Δικαστήριο αναφέρθηκε ακριβώς στην ανάγκη «σταθμίσεως» των απαιτήσεων αυτών στην απόφαση Schmidberger, επί της οποίας θα επανέλθω κατωτέρω, σ' ένα πλαίσιο στο οποίο οι εθνικές αρχές, δεδομένου ότι είχαν επιτρέψει την πραγματοποίηση μιας συγκέντρωσης πολιτών σ' ένα κεντρικό

38 — Συγκεκριμένα, ειδικότερα, κατά τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (βλ. μεταξύ άλλων, προπαρατεθείσες αποφάσεις Gustafsson κατά Σουηδίας § 45, και Wilson, National Union of Journalists κ.λπ. κατά Ηνωμένου Βασιλείου, § 41), το άρθρο 11 της ΕΣΔΑ μπορεί να συνεπάγεται τη θετική υποχρέωση του κράτους να διασφαλίζει την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων που το άρθρο αυτό καθιερώνει.

39 — Βλ., υπό την έννοια αυτή, σημείο 177 των προτάσεων μου που διατυπώθηκαν στις 26 Οκτωβρίου 2006 στις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι αποφάσεις της 27ης Φεβρουαρίου 2007, C-354/04 P, Gestoras Pro Amnistia κ.λπ. κατά Συμβουλίου (Συλλογή 2007, σ. I-1579) και της 27ης Φεβρουαρίου 2007, C-355/04 P, Segi κ.λπ. κατά Συμβουλίου (Συλλογή 2007, σ. I-1657).

για την κυκλοφορία μεταξύ Γερμανίας και Ιταλίας οδικό άξονα, στηρίχτηκαν στην ανάγκη σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων που εγγυώνται τόσο η ΕΣΔΑ όσο και το Σύνταγμα του οικείου κράτους μέλους για να επιτρέψουν την επιβολή περιορισμού σε μία από τις θεμελιώδεις ελευθερίες κυκλοφορίας που καθιερώνει η Συνθήκη⁴⁰.

87. Προφανώς, το Δικαστήριο ουδόλως θεώρησε ότι οι κανόνες της Συνθήκης περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων δεν εφαρμόζονταν λόγω των θεμελιωδών δικαιωμάτων των οποίων η άσκηση ετίθετο εν αμφιβόλω στην υπόθεση αυτή, ήτοι των ελευθεριών έκφρασης και συνάθροισης που διαλαμβάνονται αντιστοίχως στα άρθρα 10 και 11 της ΕΣΔΑ.

88. Περαιτέρω, το να γίνει δεκτή η μη εφαρμογή των κανόνων και των αρχών της Συνθήκης σε μια κατάσταση όπως αυτή της κύριας δίκης, όπως υποστηρίζουν η Δανική και η Σουηδική Κυβέρνηση, θα προσέκρουε, κατά τη γνώμη μου, ενδεχομένως στη νομολογία του Δικαστηρίου η οποία ορίζει ότι δεν εξαιρούνται από την εφαρμογή αυτή οι ρήτρες των συλλογικών συμβάσεων, ειδικότερα όσον αφορά την τήρηση της αρχής της απαγορεύσεως των διακρίσεων⁴¹, μία από τις εκφράσεις της οποίας αποτελεί η αρχή της ισότητας των αμοιβών μεταξύ ανδρών και γυναικών εργαζομένων⁴².

89. Συγκεκριμένα, θα ήταν κατά τη γνώμη μου μάλλον ανακόλουθο, αν όχι αντιφατικό, να αποκλεισθούν από το πεδίο εφαρμογής της Συνθήκης συλλογικές δράσεις που λαμβάνουν τη μορφή αποκλεισμού και δράσης αλληλεγγύης και αποσκοπούν στο να αναγκαστεί ένας εργοδότης να υπογράψει μια συλλογική σύμβαση και να επιβληθεί, ενδεχομένως ταυτοχρόνως, σε μια τέτοια σύμβαση η τήρηση της αρχής της απαγορεύσεως των διακρίσεων, όπως προκύπτει συγκεκριμένα από τις διατάξεις της Συνθήκης αυτής.

90. Τέλος, μολονότι το επιχείρημα αυτό δεν είναι αυτό καθαυτό αποφασιστικό, πρέπει ωστόσο να παρατηρήσω, ενόψει του εξαιρετικά μεγάλου αριθμού των μετασχόντων στην παρούσα διαδικασία, ότι μεταξύ των δεκαεπτά κρατών που παρενέβησαν στην παρούσα διαδικασία, δεκαπέντε από αυτά δεν έθεσαν εν αμφιβόλω τη δυνατότητα εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου και, ειδικότερα, της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών, στην υπό κρίση υπόθεση.

91. Προτείνω συνεπώς στο Δικαστήριο να κρίνει ότι η εκ μέρους συνδικαλιστικών οργανώσεων ενός κράτους μέλους άσκηση του δικαιώματός τους αναλήψεως συλλογικών δράσεων για να αναγκασθεί ένας αλλοδαπός παρέχων υπηρεσίες να συνάψει συλλογική σύμβαση στο κράτος μέλος στο οποίο ο εν λόγω παρέχων υπηρεσίες επιχειρεί να επικαλεστεί, μεταξύ άλλων, την ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών που προβλέπει η Συνθήκη, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου.

40 — Προπαρατεθείσα απόφαση Schmidberger (σκέψεις 76, 77 και 81).

41 — Βλ., ειδικότερα, αποφάσεις της 15ης Ιανουαρίου 1998, C-15/96, *Schöningh-Kouyebetopoulou* (Συλλογή 1998, σ. I-47, σκέψη 12), της 24ης Σεπτεμβρίου 1998, C-35/97, *Επιτροπή κατά Γαλλίας* (Συλλογή 1998, σ. I-5325, σκέψεις 36 και 37) και της 16ης Σεπτεμβρίου 2004, C-400/02, *Merida* (Συλλογή 2004, σ. I-8471, σκέψεις 19 και 21).

42 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 31ης Μαΐου 1995, C-400/93, *Royal Copenhagen* (Συλλογή 1995, σ. I-1275, σκέψη 45), και της 26ης Ιουνίου 2001, C-381/99, *Brunnhöfer* (Συλλογή 2001, σ. I-4961, σκέψεις 28 έως 32).

92. Πρέπει τώρα να εξεταστεί η αντίρρηση που διατύπωσαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης ως προς το παραδεκτό της αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

2. Επί του παραδεκτού της αιτήσεως εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως

93. Οι εναγόμενες της κύριας δίκης ισχυρίζονται ότι η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως είναι απαράδεκτη. Προς στήριξη της θέσεως αυτής, φρονούν ότι τα ερωτήματα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο δεν έχουν κανένα σύνδεσμο με πραγματικά περιστατικά της υποθέσεως της κύριας δίκης, καθόσον, δεδομένου ότι η Laval είναι εγκατεστημένη στη Σουηδία μέσω της θυγατρικής της εταιρίας, ούτε η οδηγία 96/71 ούτε το άρθρο 49 ΕΚ μπορούν να έχουν εφαρμογή. Η από πλευράς πραγματικών περιστατικών κατάσταση από την οποία ανέκυψε η διαφορά στηρίζεται συνενεπώς σε μια τεχνητή κατασκευή που αποσκοπεί στην παράκαμψη της εφαρμογής του σουηδικού εργατικού δικαίου, καθόσον η Laval επιχειρεί τελικώς να παράσχει τη δυνατότητα σε Λετονούς εργαζομένους να έχουν πρόσβαση στην αγορά εργασίας του κράτους μέλους υποδοχής, θέλοντας ταυτόχρονα να αποφύγει τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την εφαρμογή του εργατικού δικαίου του εν λόγω κράτους.

94. Η επιχειρηματολογία αυτή πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να απορριφθεί, καθόσον, κατ' ουσίαν, αποσκοπεί στο να θέσει εν αμφιβόλω την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών στην οποία προέβη το αιτούν δικαστήριο.

95. Σύμφωνα όμως με τη νομολογία, η διαδικασία του άρθρου 234 ΕΚ, δεδομένου ότι στηρίζεται σε σαφή διάκριση των λειτουργιών μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου, συνεπάγεται ότι η εκτίμηση των επίδικων πραγματικών περιστατικών εμπίπτει στην αρμοδιότητα του εθνικού δικαστηρίου. Ομοίως, εναπόκειται αποκλειστικώς στο εθνικό δικαστήριο, που έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη της μέλλουσας να εκδοθεί δικαστικής αποφάσεως, να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιομορφίες της υποθέσεως, τόσο την αναγκαιότητα μιας προδικαστικής αποφάσεως για την έκδοση της δίκης του αποφάσεως όσο και το λυσιτελές των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο⁴³.

96. Όπως έχει επίσης κρίνει το Δικαστήριο, το τεκμήριο της λυσιτέλειας των προδικαστικών ερωτημάτων που υποβάλλουν τα εθνικά δικαστήρια μπορεί να αποκλειστεί μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν δηλαδή είναι πρόδηλο ότι η ερμηνεία των διατάξεων κοινοτικού δικαίου που ζητείται με τα ερωτήματα αυτά δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης ή όταν το ζήτημα είναι καθαρά υποθετικής φύσεως ή το Δικαστήριο δεν έχει στη διάθεσή του τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που απαιτούνται προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί. Αν δεν συντρέχουν οι περιπτώσεις αυτές, το Δικαστήριο είναι καταρχήν υποχρεωμένο να αποφαινεται επί των προδικαστικών ερωτημάτων που του έχουν υποβληθεί⁴⁴.

43 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 12ης Απριλίου 2005, C-145/03, Keller (Συλλογή 2005, σ. I-2529, σκέψη 33), και της 11ης Ιουλίου 2006, C-13/05, Chacón Navas (Συλλογή 2006, σ. I-6467, σκέψη 32).

44 — Βλ. αποφάσεις της 7ης Σεπτεμβρίου 1999, C-355/97, Beck και Bergdorf (Συλλογή 1999, σ. I-4977, σκέψη 22) της 16ης Ιουνίου 2005, C-105/03, Pupino (Συλλογή 2005, σ. I-5285, σκέψη 30), και Chacón Navas, προπαρατεθείσα (σκέψη 33).

97. Εν προκειμένω, όπως έχω ήδη παρατηρήσει, το αιτούν δικαστήριο ζητεί την ερμηνεία των άρθρων 12 ΕΚ και 49 ΕΚ, καθώς και των διατάξεων της οδηγίας 96/71 σχετικά με την απόσπαση εργαζομένων στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών. Από τη διάταξη περί παραπομπής προκύπτει ότι τα ερωτήματα αυτά τέθηκαν στο πλαίσιο της διαφοράς μεταξύ της Laval, μιας εταιρίας εγκατεστημένης στη Λετονία, και της σουηδικής συνδικαλιστικής οργάνωσης Byggnadsarbetareförbundet, του τοπικού συνδικαλιστικού παραρτήματός της, καθώς και της SEF, σχετικά με τις συλλογικές δράσεις που ανέλαβαν οι τελευταίες αυτές συνδικαλιστικές οργανώσεις κατόπιν της αρνήσεως της Laval να υπογράψει τη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet προκειμένου η σύμβαση αυτή να διέπει τους όρους εργασίας και απασχόλησης των Λετονών εργαζομένων που έχει αποσπάσει η Laval σε ένα εργοτάξιο στη Σουηδία στο οποίο τις εργασίες εκτελεί μια επιχείρηση ανήκουσα στον όμιλο Laval. Δεν αμφισβητείται ότι, κατόπιν των συλλογικών δράσεων και της διακοπής της εκτέλεσης των εργασιών, οι αποσπασθέντες εργαζόμενοι επέστρεψαν στη Λετονία.

98. Η ερμηνεία όμως του κοινοτικού δικαίου την οποία ζητεί το αιτούν δικαστήριο δεν φαίνεται να είναι προδήλως άσχετη προς το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης και δεν έχει υποθετική φύση.

99. Προσθέτω ότι, ενόψει των στοιχείων της δικογραφίας, ορθώς το αιτούν δικαστήριο θεώρησε ότι η οικονομική δραστηριότητα της Laval συνιστά παροχή υπηρεσιών, κατά την έννοια του άρθρου 49 ΕΚ και της οδηγίας 96/71.

100. Συναφώς, και λαμβανομένου επίσης υπόψη του επιχειρήματος που ανέπτυξαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης, σύμφωνα με το οποίο, με τη διάθεση των εργαζομένων, η Laval αποσκοπούσε στο να παράσχει πρόσβαση στους Λετονούς εργαζομένους στη σουηδική αγορά εργασίας, θεωρώ ότι είναι σκόπιμο να διατυπωθούν, στο στάδιο αυτό, ορισμένες παρατηρήσεις σχετικά με τον τρόπο που συναρθρώνονται οι διατάξεις της Συνθήκης τις οποίες παραθέτει το αιτούν δικαστήριο με τις διατάξεις της πράξης περί των όρων προσχώρησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση της Δημοκρατίας της Λετονίας⁴⁵ (στο εξής: Πράξη Προσχώρησης του 2003), η οποία, υπενθυμίζω, διέπει επίσης, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, τις σχέσεις μεταξύ της Δημοκρατίας της Λετονίας και των λοιπών κρατών μελών, αλλά η οποία δεν μνημονεύεται στην αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως.

101. Σύμφωνα με το άρθρο 2 της Πράξης Προσχώρησης του 2003, οι διατάξεις των αρχικών συνθηκών⁴⁶ και οι πριν από την προσχώρηση θεσπισθείσες πράξεις των οργάνων δεσμεύουν τα νέα κράτη μέλη και εφαρμόζονται σε αυτά υπό τους όρους που προβλέπονται στις συνθήκες αυτές και στην εν λόγω πράξη.

45 — Πράξη περί των όρων προσχώρησης της Τσεχικής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Εσθονίας, της Κυπριακής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Λετονίας, της Δημοκρατίας της Λιθουανίας, της Δημοκρατίας της Ουγγαρίας, της Δημοκρατίας της Μάλτας, της Δημοκρατίας της Πολωνίας, της Δημοκρατίας της Σλοβενίας και της Σλοβακικής Δημοκρατίας και των προσαρμογών των Συνθηκών επί των οποίων βασίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ 2003, L 236, σ. 33).

46 — Κατά το άρθρο 1 της Πράξης Προσχώρησης του 2003, νοούνται ως «αρχικές συνθήκες»: α) η Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και η Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (Ευρατόμ), όπως συμπληρώθηκαν ή τροποποιήθηκαν από συνθήκες ή άλλες πράξεις που άρχισαν να ισχύουν πριν από την εν λόγω προσχώρηση και β) η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως συμπληρώθηκε ή τροποποιήθηκε από συνθήκες ή άλλες πράξεις που άρχισαν να ισχύουν πριν από την εν λόγω προσχώρηση.

102. Οι διατάξεις της Συνθήκης, ιδίως όσον αφορά την παροχή υπηρεσιών, εφαρμόζονται συνεπώς, καταρχήν, στις σχέσεις μεταξύ της Δημοκρατίας της Λετονίας και των λοιπών κρατών μελών ήδη από την ημερομηνία προσχώρησης, ήτοι από την 1η Μαΐου 2004, υπό την επιφύλαξη των όρων που προβλέπονται στην Πράξη Προσχώρησης του 2003.

103. Το άρθρο 24 της εν λόγω Πράξης Προσχώρησης του 2003 παραπέμπει στα παραρτήματα της πράξης αυτής που απαριθμούν, για έκαστο των δέκα νέων κρατών μελών, τα μεταβατικά μέτρα που τους εφαρμόζονται και ορίζουν τις σχετικές προϋποθέσεις εφαρμογής.

104. Το παράρτημα VIII της Πράξης Προσχώρησης του 2003, που εφαρμόζεται στη Δημοκρατία της Λετονίας, αφορά ειδικότερα τα άρθρα 39 ΕΚ και 49, πρώτο εδάφιο, ΕΚ, καθώς και την οδηγία 96/71.

105. Ωστόσο, οι προϋποθέσεις εφαρμογής των διατάξεων αυτών, όπως προκύπτουν από το παράρτημα VIII της Πράξης Προσχώρησης του 2003, δεν ασκούν επιρροή στις περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως.

106. Όσον αφορά κατ' αρχάς το άρθρο 49, πρώτο εδάφιο, ΕΚ και την οδηγία 96/71, από το σημείο 13 του παραρτήματος VIII της Πράξης Προσχώρησης του 2003 προκύπτει

ότι οι μεταβατικές διατάξεις που παρεκκλίνουν από την πλήρη εφαρμογή του άρθρου αυτού και της εν λόγω οδηγίας αφορούν μόνον την προσωρινή κυκλοφορία των εργαζομένων, στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών από επιχειρήσεις εγκατεστημένες στη Λετονία, στο έδαφος της Γερμανίας και της Αυστρίας, υπό τις προϋποθέσεις που καθορίζονται στο σημείο αυτό. Το σημείο 13 του παραρτήματος VIII της Πράξης Προσχώρησης του 2003 δεν έχει συνεπώς εφαρμογή *rationae loci* στα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης.

107. Δεδομένου ότι η οδηγία 97/61 μπορεί να εφαρμοστεί στην οικονομική δραστηριότητα της Laval, πρέπει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με το άρθρο 1, παράγραφος 3, στοιχείο β', της εν λόγω οδηγίας, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της η δραστηριότητα μιας επιχείρησης που είναι εγκατεστημένη εντός κράτους μέλους και η οποία αποσπά έναν εργαζόμενο στο έδαφος άλλου κράτους μέλους, σε εγκατάσταση ή επιχείρηση του ομίλου, εφόσον υφίσταται εργασιακή σχέση ανάμεσα στην επιχείρηση αποστολής και τον εργαζόμενο κατά τον χρόνο της απόσπασης.

108. Αυτή ακριβώς φαίνεται να είναι, όπως προκύπτει από τη διάταξη περί παραπομπής, η κατάσταση στην οποία βρίσκονταν η Laval και οι Λετονοί εργαζόμενοι που η επιχείρηση αυτή απέσπασε προσωρινώς στη Σουηδία. Σημειωτέον, επιπλέον, ότι δεν αμφισβητείται ότι οι δραστηριότητες για τις οποίες η Laval απέσπασε τους Λετονούς εργαζομένους στη Σουηδία εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του παραρτήματος της οδηγίας 96/71, ήτοι ότι πραγματοποιούνται στον οικοδομικό τομέα.

109. Εν συνεχεία, όσον αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, τονίζεται ότι, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της υποθέσεως της κύριας δίκης, τα κράτη μέλη μπορούσαν, δυνάμει του σημείου 2 του παραρτήματος VIII της Πράξης Προσχώρησης του 2003, κατά παρέκκλιση από τα άρθρα 1 έως 6 του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15 Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας⁴⁷, και μέχρι το τέλος διευτού περιόδου μετά την ημερομηνία προσχώρησης (ήτοι μέχρι τις 30 Απριλίου 2006), να εφαρμόζουν εθνικά μέτρα ή μέτρα που απορρέουν από διμερείς συμφωνίες και με τα οποία ρυθμίζεται η πρόσβαση Λετονών υπηκόων στις αγορές τους εργασίας⁴⁸. Βεβαίως, τα κράτη μέλη είχαν την ευχέρεια να αποφασίσουν, όπως έπραξε και το Βασίλειο της Σουηδίας, να ελευθερώσουν την πρόσβαση στην αγορά τους εργασίας ήδη από την 1η Μαΐου 2004⁴⁹. Ωστόσο, η απόφαση αυτή έπρεπε να ληφθεί κατ' εφαρμογήν του εθνικού δικαίου και όχι δυνάμει των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου⁵⁰.

110. Στο στάδιο αυτό της έκθεσής μου θα εξετάσω το επιχείρημα των εναγομένων της κύριας δίκης, το οποίο προανέφερα και σύμφωνα με το οποίο η εκ μέρους της Laval

διάθεση εργαζομένων στη θυγατρική της εταιρία αποσκοπούσε στο να παράσχει τη δυνατότητα στους Λετονούς εργαζομένους να αποκτήσουν πρόσβαση στη σουηδική αγορά εργασίας.

111. Το επιχείρημα αυτό φαίνεται να διαπνέεται από τη θέση που διατύπωσε το Δικαστήριο με την απόφαση *Rush Portuguesa*, σύμφωνα με την οποία, η προβλεπόμενη στο άρθρο 216 της Πράξης Προσχώρησης της Πορτογαλικής Δημοκρατίας παρέκκλιση από την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων που προβλέπει η Συνθήκη εμποδίζει τη διάθεση εργαζομένων προερχομένων από την Πορτογαλία εντός άλλου κράτους μέλους από επιχείρηση παροχής υπηρεσιών⁵¹. Σύμφωνα με τη συλλογιστική του Δικαστηρίου, μια τέτοια επιχείρηση, μολονότι παρέχει υπηρεσίες κατά την έννοια της Συνθήκης, αποσκοπεί, σε τελική ανάλυση, στο να καταστήσει δυνατή την πρόσβαση των εργαζομένων στην αγορά εργασίας του κράτους μέλους υποδοχής, παρά την παρέκκλιση που προβλέπει η Πράξη Προσχώρησης.

112. Εν προκειμένω ωστόσο, η επιχειρηματολογία των εναγομένων της κύριας δίκης δεν φαίνεται να στηρίζεται σε κανένα στοιχείο της δικογραφίας, καθόσον η δραστηριότητα της Laval δεν φαίνεται να αποσκοπούσε στο να καταστήσει δυνατή την πρόσβαση των Λετονών εργαζομένων στη σουηδική αγορά εργασίας⁵².

47 — ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33.

48 — Σημειωτέον ότι η πρώτη αυτή φάση των μεταβατικών μέτρων ίσχυε για οκτώ από τα δέκα κράτη μέλη, εξαιρουμένης της Δημοκρατίας της Μάλτας και της Κυπριακής Δημοκρατίας, που προσχώρησαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση την 1η Μαΐου 2004.

49 — Βλ., σχετικά με την κατάσταση ελευθέρωσης των αγορών εργασίας σε δεκαπέντε παλαιά κράτη μέλη της Κοινότητας κατά τη διάρκεια και στο τέλος της πρώτης φάσης των μεταβατικών μέτρων, τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στο ανακοινωθέν Τύπου της Επιτροπής της 28ης Απριλίου 2006 «Μεταβατικά μέτρα για την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων περιλαμβανόμενα στη Συνθήκη Προσχώρησης του 2003» (Memo/06/176), <http://www.europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/06/176&format=HTML&aged=1&language=FR&guiLanguage=fr>.

50 — Όπως τούτο τονίζεται στο σημείο 12 του προπαρατεθέντος παραρτήματος VIII.

51 — Απόφαση της 27ης Μαρτίου 1990, C-113/89 (Συλλογή 1990, σ. I-1417, σκέψεις 13 και 16).

52 — Πράγματι, όπως προανέφερα, σύμφωνα με τα στοιχεία της δικογραφίας, όλοι οι εργαζόμενοι τους οποίους είχε αποσπάσει η Laval επέστρεψαν στη Λετονία κατόπιν των συλλογικών δράσεων που ανέλαβαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης.

113. Για λόγους πληρότητας θα παρατηρήσω —έστω και αν η παρατήρηση αυτή υπερβαίνει επίσης το πλαίσιο του παραδεκτού των προδικαστικών ερωτημάτων *stricto sensu*, αλλά δεν θα επανέλθω σ' αυτό— ότι το επιχείρημα των εναγομένων της κύριας δίκης, που διαπνέεται από την απόφαση *Rush Portuguesa*, καταλήγει, κατά τη γνώμη μου, να μην εξυπηρετεί και, τελικώς, να αποκλείει τη θέση τους, που ανέπτυξαν με τις γραπτές παρατηρήσεις τους και σύμφωνα με την οποία η υπό κρίση υπόθεση θα έπρεπε να εξεταστεί αποκλειστικά από την άποψη της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων που προβλέπει το άρθρο 39 ΕΚ, και όχι με γνώμονα το άρθρο 49 ΕΚ και/ή την οδηγία 96/71.

114. Συγκεκριμένα, αρκεί να τονιστεί ότι, λόγω ακριβώς της εφαρμογής του πρώτου σταδίου των μεταβατικών μέτρων που προβλέπονται στο παράρτημα VIII της Πράξης Προσχώρησης του 2003 κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης και μολονότι το Βασίλειο της Σουηδίας είχε αποφασίσει, βάσει του εθνικού δικαίου, να ανοίξει την αγορά εργασίας στο σύνολο των εργαζομένων που προέρχονται από τα κράτη μέλη τα οποία προσχώρησαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση την 1η Μαΐου 2004, οι Λετονοί εργαζόμενοι δεν μπορούσαν να επικαλεστούν ευθέως τις διατάξεις του άρθρου 39 ΕΚ.

115. Τέλος, από κανένα στοιχείο της δικογραφίας, αντίθετα προς όσα υπονοούν οι εναγόμενες της κύριας δίκης, δεν αποδεικνύεται ούτε καν παρέχεται κάποια ένδειξη

για το ότι οι δραστηριότητες της *Laval* στρέφονταν απολύτως ή κυρίως προς το συνηθικό έδαφος προκειμένου να αποκλειστεί η εφαρμογή των κανόνων που θα της εφαρμόζονταν σε περίπτωση που η επιχείρηση αυτή θα ήταν εγκατεστημένη στη Σουηδία⁵³.

116. Με βάση αυτές τις προκαταρκτικές παρατηρήσεις, θεωρώ ότι το κοινοτικό δίκαιο έχει εφαρμογή στην υπό κρίση υπόθεση και ότι πρέπει να κριθεί παραδεκτή η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Πρέπει ωστόσο να τονιστεί ότι οι απαντήσεις που προτείνω να δοθούν στα προδικαστικά ερωτήματα τα οποία θα αναλυθούν κατωτέρω δεν έχουν εφαρμογή οπωσδήποτε σε όλες τις περιπτώσεις, ιδίως αν υπήρχαν διαφορετικά πραγματικά περιστατικά που θα καθίστούσαν δυνατή την εφαρμογή των διατάξεων της Πράξης Προσχώρησης του 2003.

B — Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

1. Γενικές παρατηρήσεις

117. Όπως προκύπτει από τη διατύπωση των δύο προδικαστικών ερωτημάτων, το αιτούν δικαστήριο ερωτά το Δικαστήριο σχετικά με την ερμηνεία των άρθρων 12 ΕΚ, 49 ΕΚ και της οδηγίας 96/71.

53 — Βλ., συναφώς, απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 1999, C-369/96 και C-376/96, *Arblade* κ.λπ. (Συλλογή 1999, σ. I-8453, σκέψη 32).

118. Όσον αφορά το άρθρο 12 ΕΚ, που προβλέπει την καταρχήν απαγόρευση κάθε διακρίσεως λόγω ιθαγενείας, η διάταξη αυτή έχει εφαρμογή, όπως υπενθυμίζει η διατύπωσή του, «με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων [της Συνθήκης]», πράγμα που συνεπάγεται, σύμφωνα με τη νομολογία, ότι μπορεί να εφαρμόζεται αυτοτελώς μόνο σε καταστάσεις που διέπονται από το κοινοτικό δίκαιο και για τις οποίες το δίκαιο αυτό δεν προβλέπει ειδικούς κανόνες απαγόρευσης των διακρίσεων⁵⁴.

119. Η γενική αυτή αρχή τέθηκε όμως σε εφαρμογή και συγκεκριμενοποιήθηκε τόσο με το άρθρο 49 ΕΚ⁵⁵ όσο και με την οδηγία 96/71, η οποία προβλέπει, κατ' ουσίαν, στο άρθρο της 3, ότι οι όροι εργασίας και απασχόλησης που έχουν καθοριστεί στο κράτος υποδοχής και οι οποίοι εμπίπτουν στους τομείς που απαριθμούνται στην οδηγία αυτή ή στους οποίους αυτή παραπέμπει εφαρμόζονται στους παρέχοντες υπηρεσίες που αποσπούν προσωρινώς εργαζομένους στο έδαφος αυτού του κράτους μέλους και στις ημεδαπές επιχειρήσεις που τελούν σε παρεμφερή κατάσταση τηρουμένης της αρχής της ίσης μεταχείρισης.

120. Συνεπώς, δεν είναι αναγκαίο, κατά τη γνώμη μου, να αποφανθεί το Δικαστήριο επί του άρθρου 12 ΕΚ στην υπό κρίση υπόθεση.

121. Όσον αφορά την οδηγία 96/71 και το άρθρο 49 ΕΚ, θέλω να παρατηρήσω ότι η μεγάλη πλειονότητα μεταξύ αυτών που κατέθεσαν γραπτές παρατηρήσεις στην παρούσα διαδικασία πρότεινε στο Δικαστήριο να εξετάσει τα προδικαστικά ερωτήματα με γνώμονα τόσο τις διατάξεις της οδηγίας 96/71 όσο και του άρθρου 49 ΕΚ, ανεξάρτητα από τη λύση που οι ως άνω καταθέσαντες παρατηρήσεις πρότειναν να δοθεί στα εν λόγω ερωτήματα⁵⁶. Μια μειοψηφία των όσων παρενέβησαν ενώπιον του Δικαστηρίου προέβη στην εξέταση των προδικαστικών ερωτημάτων μόνον από την άποψη του άρθρου 49 ΕΚ⁵⁷, ενώ μόνον η Επιτροπή και η Νορβηγική Κυβέρνηση ανέπτυξαν την ανάλυση των ερωτημάτων που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο αποκλειστικά με γνώμονα τις διατάξεις της οδηγίας 96/71.

122. Ενώπιον της ποικιλίας των θέσεων αυτών, φαίνεται ότι είναι κρίσιμη η διασαφήνιση της συζήτησης ορισμένων από τα στοιχεία αυτά.

54 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 4ης Μαΐου 1999, C-262/96, *Sürül* (Συλλογή 1999, σ. I-2685, σκέψη 64) της 28ης Οκτωβρίου 1999, C-55/98, *Vestergaard* (Συλλογή 1999, σ. I-7641, σκέψη 16), της 26ης Ιουνίου 2003, C-422/01, *Skandia* και *Ramstedt* (Συλλογή 2003, σ. I-6817, σκέψη 61) και της 16ης Φεβρουαρίου 2006, C-185/04, *Oberg* (Συλλογή 2006, σ. I-1453, σκέψη 25).

55 — Αποφάσεις *Vestergaard*, όπ.π. (σκέψη 17), και της 11ης Δεκεμβρίου 2003, C-289/02, *ΑΜΟΚ* (Συλλογή 2003, σ. I-15059, σκέψη 26) βλ., επίσης, προπαρατεθείσα απόφαση *Skandia* και *Ramstedt* (σκέψεις 61 και 62).

56 — Τούτο ισχύει για τη Laval, τη Γερμανική, την Αυστριακή, τη Βελγική, την Εσθονική, τη Γαλλική, την Ισλανδική, τη Λετονική, τη Λιθουανική (που προτείνουν μια συνολική απάντηση στα δύο ερωτήματα) και την Πολωνική Κυβέρνηση, καθώς και την Ισπανική και την Ιρλανδική Κυβέρνηση των οποίων ωστόσο οι αντίστοιχες παρατηρήσεις περιορίζονται στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα.

57 — Τούτο ισχύει, (ιδιαίτερα) επικουρικά, για τις εναγόμενες της κύριας δίκης (που προτείνουν μια συνολική απάντηση στα δύο ερωτήματα), τη Δανική Κυβέρνηση (που εξέτασε μόνον το πρώτο προδικαστικό ερώτημα), τη Φινλανδική Κυβέρνηση (που δεν πρότεινε απάντηση στα δύο ερωτήματα), τη Σουηδική και την Τσεχική Κυβέρνηση και την Εποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ, η οποία περιορίστηκε ωστόσο στο να απαντήσει μόνο στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα.

123. Όσον αφορά την οδηγία 96/71, διάφοροι από εκείνους που κατέθεσαν παρατηρήσεις ενώπιον του Δικαστηρίου, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται σαφέστατα οι εναγόμενες της κύριας δίκης, η Σουηδική Κυβέρνηση και η Εποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ, υποστήριξαν ότι η εξέτασή της δεν παρουσιάζει ενδιαφέρον, στον βαθμό που δεν αμφισβητείται, αφενός, ότι η διαφορά από την οποία ανεφύησαν τα προδικαστικά ερωτήματα αφορά φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου και, αφετέρου, ότι οι διατάξεις μιας οδηγίας, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, ουδενός «οριζόντιου» άμεσου αποτελέσματος μπορούν να τυγχάνουν.

124. Η επιχειρηματολογία αυτή μερικώς μόνον ευσταθεί, καθόσον δεν θεωρώ ότι μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να αποκλειστεί η οδηγία 96/71 από την εξέταση την οποία καλείται να πραγματοποιήσει το Δικαστήριο.

125. Συναφώς, για λόγους σαφήνειας της συλλογιστικής, πρέπει να διευκρινιστεί η λογική που στηρίζει τα ερωτήματα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο στις σχέσεις τους με την οδηγία 96/71 και με τη μεταφορά της οδηγίας αυτής στο εσωτερικό δίκαιο που πραγματοποιήθηκε στο Βασίλειο της Σουηδίας, ειδικότερα καθόσον το δικαστήριο αυτό αναφέρει την κατάσταση, με το πρώτο προδικαστικό του ερώτημα, σύμφωνα με την οποία ο σουηδικός νόμος περί της αποσπάσεως των εργαζομένων δεν περιέχει καμία ρητή διάταξη σχετικά με την εφαρμογή των όρων εργασίας και απασχόλησης στις συλλογικές συμβάσεις.

126. Υπενθυμίζω ότι το άρθρο 3 της οδηγίας 96/71, που αποτελεί θεμελιώδη διάταξη της πράξης αυτής, επιβάλλει στα κράτη μέλη να φροντίζουν ώστε οι εργαζόμενοι που αποσπώνται προσωρινώς στο έδαφός τους, στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών, να τυγχάνουν των όρων εργασίας και απασχόλησης που εμπίπτουν στα θέματα που απαριθμούνται στην παράγραφο 1 του άρθρου αυτού. Τα θέματα αυτά περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, τα όρια κατώτατου μισθού.

127. Τα θέματα που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71 καθορίζονται από νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις και/ή, *όσον αφορά τις δραστηριότητες του οικοδομικού τομέα*, όπως είναι οι επίμαχες διατάξεις στην υπόθεση της κύριας δίκης, από συλλογικές συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις που έχουν κηρυχθεί ως γενικές υποχρεωτικές, κατά την έννοια της παραγράφου 8 του εν λόγω άρθρου.

128. Η παράγραφος 8, πρώτο εδάφιο, του άρθρου 3 διευκρινίζει ότι οι συμβάσεις που έχουν κηρυχθεί γενικώς υποχρεωτικές είναι αυτές που πρέπει να τηρούνται από όλες τις επιχειρήσεις τις ανήκουσες στον οικείο τομέα ή στο οικείο επάγγελμα και που υπάγονται στο εδαφικό πεδίο εφαρμογής τους.

129. Το δεύτερο εδάφιο της παραγράφου 8 του ίδιου άρθρου επιτρέπει στα κράτη μέλη, ελλείψει συστήματος κηρύξεως των συλλο-

γικών συμβάσεων ως γενικώς υποχρεωτικών, να λαμβάνουν ως βάση, εάν το αποφασίσουν: α) τις συλλογικές συμβάσεις που ισχύουν γενικά για όλες τις παρόμοιες επιχειρήσεις τις ανήκουσες στον οικείο τομέα ή στο οικείο επάγγελμα και που υπάγονται στο εδαφικό πεδίο εφαρμογής των συμβάσεων αυτών και/ή β) τις συλλογικές συμβάσεις που έχουν συναφθεί από τις πλέον αντιπροσωπευτικές σε εθνικό επίπεδο οργανώσεις των κοινωνικών εταίρων και που εφαρμόζονται στο σύνολο της εθνικής επικράτειας, εφόσον, σε κάθε μία περίπτωση, τηρείται η ίση μεταχείριση μεταξύ των αλλοδαπών επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών και των ημεδαπών επιχειρήσεων που βρίσκονται σε παρεμφερή κατάσταση.

τυγχάνουν των όρων εργασίας και απασχόλησης που προβλέπονται στις συλλογικές συμβάσεις, μεταξύ των οποίων, καταρχήν, περιλαμβάνονται αυτές που αφορούν τα όρια του μισθού, συνίσταται στο να αφήνει στις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων, εφόσον ένας παρέχων υπηρεσίες δεν έχει υπογράψει τις εν λόγω συμβάσεις, τη μέριμνα να διεξάγουν συλλογικές δράσεις με σκοπό να αναγκάσουν τον εργοδότη αυτό να υπογράψει τις εν λόγω συμβάσεις, είτε άμεσα είτε μέσω συμφωνίας σύνδεσης, ακόμη και όταν —τουτό δε είναι σημαντικό για το δεύτερο ερώτημα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο— ο εν λόγω παρέχων υπηρεσίες δεσμεύεται ήδη από συλλογική σύμβαση συναφθείσα εντός του κράτους μέλους της εγκατάστασής του.

130. Δεν αμφισβητείται, όπως τόνισα και κατά την έκθεση του νομικού πλαισίου ανωτέρω, ότι το Βασίλειο της Σουηδίας δεν έχει σύστημα κηρύξεως των γενικών συμβάσεων ως γενικώς υποχρεωτικών κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 8, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 96/71 και ότι δεν επικαλέστηκε το δεύτερο εδάφιο της διατάξεως αυτής. Περαιτέρω, όπως έχω ήδη αναφέρει στο σημείο 21 ανωτέρω, η πλειονότητα των όρων εργασίας και απασχόλησης που αφορούν τα θέματα που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71 περιελήφθησαν στον σουηδικό νόμο περί της αποσπάσεως των εργαζομένων ο οποίος μεταφέρει στο εσωτερικό δίκαιο την οδηγία αυτή.

131. Αντιθέτως, η μέθοδος που επέλεξε το Βασίλειο της Σουηδίας, που αποσκοπεί στο να εξασφαλίσει ότι οι εργαζόμενοι που έχουν αποσπαστεί προσωρινώς στο έδαφός του

132. Πρέπει όμως επίσης να παρατηρηθεί ότι η εφαρμογή του «σκληρού πυρήνα» των όρων εργασίας και απασχόλησης την οποία πρέπει να διασφαλίζει το κράτος μέλος υποδοχής στους εργαζομένους που βρίσκονται σε κατάσταση προσωρινής απόσπασης στο έδαφός του, σύμφωνα με το άρθρο 3 της οδηγίας 96/71, συνιστά παρέκκλιση από την αρχή της εφαρμογής της νομοθεσίας του κράτους μέλους προελεύσεως στην κατάσταση του παρέχοντος υπηρεσίες του εν λόγω κράτους μέλους ο οποίος αποσπά τους εν λόγω εργαζομένους στο έδαφος του πρώτου κράτους μέλους.

133. Κατά συνέπεια, το αιτούν δικαστήριο, ερωτώντας το Δικαστήριο σχετικά με την ενδεχομένως μη ορθή μεταφορά στο σουηδικό εσωτερικό δίκαιο του άρθρου 3 της οδηγίας 96/71, ζητεί, κατ' ουσίαν, από το Δικαστήριο να του παράσχει τη δυνατότητα να καθορίσει αν η Laval μπορεί να αντιτάξει στις εναγόμενες της κύριας δίκης συνδικαλι-

στικές οργανώσεις το γεγονός ότι το Βασίλειο της Σουηδίας δεν χρησιμοποίησε τις δυνατότητες που προβλέπει το άρθρο 3 της εν λόγω οδηγίας για να επεκτείνει ή για να εγκρίνει με μια πράξη δημόσιας εξουσίας την εφαρμογή των συλλογικών συμβάσεων που έχουν συναφθεί στο έδαφός του επί των αλλοδαπών παρεχόντων υπηρεσίες που αποσπούν προσωρινώς εργαζομένους στο έδαφος αυτό. Σύμφωνα με τη θέση που υποστηρίζει η Laval και η οποία υπολανθάνει στα δύο ερωτήματα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο, η εν λόγω αποχή του Βασιλείου της Σουηδίας, αφενός, συνεπάγεται, εν προκειμένω, ότι στην απόσπαση έχουν εφαρμογή μόνον η λετονική νομοθεσία και οι λετονικές συλλογικές συμβάσεις και, αφετέρου, στερεί, κατά συνέπεια, τις σουηδικές συνδικαλιστικές οργανώσεις από τη δυνατότητα να επιχειρήσουν να αναγκάσουν τη Laval, προσφεύγοντας στις συλλογικές δράσεις, να υπογράψει την επίμαχη στο πλαίσιο της κύριας δίκης συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet.

134. Είναι συνεπώς ορθό, όπως υποστηρίζουν οι εναγόμενες της κύριας δίκης, η Σουηδική Κυβέρνηση και η Εποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ, ότι η ερμηνεία της οδηγίας 96/71 την οποία ζητεί το αιτούν δικαστήριο θα μπορούσε να οδηγήσει το δικαστήριο αυτό να προβεί σε ευθεία εφαρμογή της εν λόγω οδηγίας μεταξύ της Laval και των εναγομένων στο πλαίσιο της κύριας δίκης συνδικαλιστικών οργανώσεων.

135. Το Δικαστήριο φαίνεται όμως ότι πλέον αντιτίθεται σταθερά στο να μπορεί μια οδηγία να δημιουργεί υποχρεώσεις εις

βάρος ενός φυσικού ή νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου και στο να μπορεί συνεπώς να γίνεται επίκληση της οδηγίας αυτής καθεαυτήν κατά του εν λόγω φυσικού ή νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου⁵⁸.

136. Περαιτέρω, δεν πιστεύω ότι το εμπόδιο αυτό μπορεί να παραμεριστεί από τη διαγραφόμενη στις γραπτές παρατηρήσεις της Laval απόπειρα διευρύνσεως της εννοίας του κράτους κατά τρόπον ώστε, εν προκειμένω, να θεωρούνται οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων τμήμα του σουηδικού κράτους, κατά του οποίου η Laval θα μπορούσε στην περίπτωση αυτή να επικαλεστεί ευθέως την οδηγία 96/71, εφόσον η οδηγία αυτή ικανοποιεί τα ουσιώδη κριτήρια του άμεσου αποτελέσματος.

58 — Αποφάσεις της 26ης Φεβρουαρίου 1986, 152/84, Marshall (Συλλογή 1986, σ. 723, σκέψη 48) της 14ης Ιουλίου 1994, C-91/92, Faccini Dori (Συλλογή 1994, σ. I-3325, σκέψη 20) της 7ης Ιανουαρίου 2004, C-201/02, Wells (Συλλογή 2004, σ. I-723, σκέψη 56) Pfeiffer κ.λπ. ό.π.π. (σκέψη 108) της 25ης Οκτωβρίου 2005, C-350/03, Schulte (Συλλογή 2005, σ. I-9215, σκέψη 70). Η άρνηση αυτή ισχύει εν πάση περιπτώσει για τις λεγόμενες «κλασικές» οδηγίες αντιθέτως, το Δικαστήριο έχει δεχθεί, εξαιρετικώς, ότι σε ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, που σφηνίζεται σε τεχνικό κανόνα κράτους μέλους ο οποίος δεν κοινοποιήθηκε στην Επιτροπή, στο στάδιο του σχεδίου, σύμφωνα με τις διαδικασίες που προβλέπονται στα άρθρα 8 και 9 της οδηγίας 83/189/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 28ης Μαρτίου 1983, για την καθιέρωση μιας διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προτύπων και προδιαγραφών (ΕΕ L 109, σ. 8), που τροποποιήθηκε και καταργήθηκε με την οδηγία 98/34/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 22ας Ιουνίου 1998, για την καθιέρωση μιας διαδικασίας πληροφόρησης στον τομέα των τεχνικών προτύπων και κανονισμών (ΕΕ L 204, σ. 37), των οποίων το αντικείμενο συνίσταται στην πρόληψη ενδεχόμενων μελλοντικών περιορισμών της ελεύθερης κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, μπορεί να ανταχθεί, στο πλαίσιο διαφοράς με άλλο φυσικό ή νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, η έλλειψη κοινοποίησης εκ μέρους του κράτους μέλους αυτού του εν λόγω τεχνικού κανόνα: βλ. αποφάσεις της 30ης Απριλίου 1996, C-194/94, CIA Security International (Συλλογή 1996, σ. I-2201, σκέψεις 48, 54 και 55) της 26ης Σεπτεμβρίου 2000, C-443/98, Unilever (Συλλογή 2000, σ. I-7535, σκέψεις 49 και 50), και της 6ης Ιουνίου 2002, C-159/00, Sapod Audic (Συλλογή 2002, σ. I-5031, σκέψεις 49 και 50).

137. Συγκεκριμένα, οι οργανώσεις αυτές ουδόλως αποτελούν δημόσιες αρχές⁵⁹ και δεν τους έχει ανατεθεί, δύναμις πράξεως της δημόσιας αρχής, η παροχή υπηρεσίας δημοσίου συμφέροντος υπό την εποπτεία της αρχής αυτής διαθέτοντας, προς τούτο, εξαιρετικές εξουσίες σε σχέση με τους εφαρμοστέους στις σχέσεις μεταξύ φυσικών ή νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου κανόνες⁶⁰.

138. Επιπλέον, η προβληματική που συνδέεται με το οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα της οδηγίας 96/71 θα προέκυπτε μόνο στην περίπτωση κατά την οποία το Δικαστήριο θα οδηγούνταν να διαπιστώσει ότι το Βασίλειο της Σουηδίας μετέφερε εσφαλμένα στο εσωτερικό δίκαιο το άρθρο 3 της εν λόγω οδηγίας.

139. Τούτο σημαίνει, αφενός, ότι η οδηγία 96/71 δεν αποκλείεται από την εξέταση στην οποία πρέπει να προβεί το Δικαστήριο, εφόσον, με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο θέτει εμμέσως πλην σαφώς το ζήτημα αν το Βασίλειο της Σουηδίας μετέφερε πράγματι ορθώς στο εσωτερικό δίκαιο την πράξη αυτή.

140. Αφετέρου, ακόμη και αν υποθεθεί ότι η εν λόγω μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο είναι εσφαλμένη και ελλείπει δυνατότητας άμεσης εφαρμογής των διατάξεων της οδηγίας 96/71 στη διαφορά της κύριας δίκης, πρέπει να υπομνησθεί ότι, σύμφωνα με τη νομολογία, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να ερμηνεύουν το εσωτερικό δίκαιο κατά το μέτρο του δυνατού υπό το φως του κειμένου και του σκοπού της επίμαχης οδηγίας, προκειμένου να επιτευχθεί το αποτέλεσμα που αυτή επιδιώκει⁶¹. Η υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας που επιβάλλεται στα εθνικά δικαστήρια, και η οποία αφορά το σύνολο των διατάξεων του εθνικού δικαίου, τόσο των προγενέστερων όσο και των μεταγενεστέρων της οδηγίας για την οποία πρόκειται, αποσκοπεί στο να τους παράσχει τη δυνατότητα να εξασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα του κοινοτικού δικαίου στη διαφορά της οποίας έχουν επιληφθεί, εφαρμόζοντας τις μεθόδους ερμηνείας τις οποίες αναγνωρίζει το εσωτερικό δίκαιο⁶².

59 — Αντίθετα προς την κατάσταση των αποκεντρωμένων οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης των κρατών μελών, σε σχέση με τους οποίους το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι μια οδηγία μπορεί να τους αντιταχθεί εθέως εκ μέρους ενός φυσικού ή νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου: βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 22ας Ιουνίου 1989, 103/88, Fratelli Costanzo (Συλλογή 1989, σ. 1839, σκέψη 31), και της 4ης Δεκεμβρίου 1997, C-253/96 έως C-258/96, Kampelmann κ.λπ. (Συλλογή 1997, σ. I-6907, σκέψη 46).

60 — Αντίθετα συνεπώς προς την κατάσταση για την οποία επρόκειτο στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση της 12ης Ιουλίου 1990, C-188/89, Foster κ.λπ. (Συλλογή 1990, σ. I-3313, σκέψεις 20 και 22). Βλ., επίσης, αποφάσεις της 14ης Σεπτεμβρίου 2000, C-343/98, Collino και Chiappero (Συλλογή 2000, σ. I-6659, σκέψη 23) της 20ής Μαρτίου 2003, C-187/00, Kutz-Bauer (Συλλογή 2003, σ. I-2741, σκέψη 69), και της 10ης Μαρτίου 2005, C-196/02, Νικολούδη (Συλλογή 2005, σ. I-1789, σκέψη 70).

141. Βεβαίως, πάντα σύμφωνα με τη νομολογία, η υποχρέωση σύμφωνης ερμηνείας έχει ως όρια τις γενικές αρχές του δικαίου, ιδίως τις αρχές της ασφαλείας δικαίου και της μη αναδρομικότητας, και δεν μπορεί να στηρίξει μια *contra legem* ερμηνεία του εθνικού δικαίου⁶³.

61 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις Pfeiffer κ.λπ., όπ.π. (σκέψη 113), και της 4ης Ιουλίου 2006, C-212/04, Adeneler κ.λπ. (Συλλογή 2006, σ. I-6057, σκέψη 108).

62 — Βλ., υπό την έννοια αυτή, προπαρατεθείσες αποφάσεις Pfeiffer κ.λπ. (σκέψεις 114, 115, 116, 118 και 119) και Adeneler κ.λπ. (σκέψεις 108, 109 και 111) (η υπογράμμιση δική μου).

63 — Προπαρατεθείσες αποφάσεις Pupino (σκέψεις 44 και 47) και Adeneler κ.λπ. (σκέψη 110).

142. Στην υπό κρίση υπόθεση, ο περιορισμός αυτός θα σήμαινε βεβαίως ότι η σύμφωνη ερμηνεία του εθνικού δικαίου στην οποία θα οδηγούνταν το αιτούν δικαστήριο δεν θα μπορούσε να το οδηγήσει να θίξει την ουσία του δικαιώματος αναλήψεως συλλογικής δράσης για την προάσπιση των συμφερόντων των εργαζομένων, η οποία, όπως δέχθηκα με τις προκαταρκτικές παρατηρήσεις μου ανωτέρω, συνιστά γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου, και την οποία καθιερώνει επίσης το σουηδικό Σύνταγμα. Σε τελική ανάλυση, κανένας κίνδυνος τέτοιου είδους δεν μπορεί να προέλθει από μια ερμηνεία του εθνικού δικαίου σύμφωνη προς την οδηγία 96/71, καθόσον το προοίμιο της οδηγίας αυτής υπενθυμίζει, ως εκ περισσού, στην εικοστή δεύτερη αιτιολογική της σκέψη, ότι η πράξη αυτή ισχύει υπό την επιφύλαξη του δικαίου των κρατών μελών όσον αφορά τον τομέα της συλλογικής δράσης για την προάσπιση των επαγγελματικών συμφερόντων⁶⁴.

143. Μολονότι είναι αδύνατον να αναγνωρισθεί στις διατάξεις της οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα, η εκ μέρους του Δικαστηρίου εξέταση της οδηγίας 96/71 έχει μολαταύτα ενδιαφέρον, όπως θα εκτεθεί κατωτέρω στις παρούσες προτάσεις.

144. Μένει να καθοριστεί αν το Δικαστήριο μπορεί να αποφύγει την ανάλυση των προδικαστικών ερωτημάτων από την άποψη του άρθρου 49 ΕΚ ή πρέπει επίσης να προβεί στην εξέτασή τους υπό το φως της διατάξεως αυτής.

64 — Ο πλεοναστικός χαρακτήρας της αιτιολογικής αυτής σκέψης προκύπτει συγκεκριμένα από το γεγονός ότι το κοινοτικό δίκαιο, συμπεριλαμβανομένου συνεπώς του πρωτογενούς δικαίου, δεν μπορεί να θίξει την ουσία του δικαιώματος αναλήψεως συλλογικής δράσης. Το όριο αυτό εκτείνεται συνεπώς αναγκαστικά και στο παράγωγο δίκαιο.

145. Διευκρινίζεται συναφώς ότι η οδηγία 96/71, όπως υποστήριξαν, κατ' ουσίαν και ορθώς, διάφοροι μεταξύ αυτών που κατέθεσαν γραπτές παρατηρήσεις στην υπό κρίση υπόθεση, συνιστά ειδική ερμηνεία του άρθρου 49 ΕΚ, υπό το φως της νομολογίας του Δικαστηρίου.

146. Συγκεκριμένα, ξεκινώντας από την παραδοχή, την οποία αναγνωρίζει το Δικαστήριο με την ερμηνεία του άρθρου 49 ΕΚ⁶⁵ και την οποία υπενθυμίζει η δωδέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 96/71, ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν εμποδίζει την εκ μέρους των κρατών μελών επέκταση του πεδίου εφαρμογής της νομοθεσίας τους ή των συλλογικών συμβάσεων εργασίας που έχουν συνάψει οι κοινωνικοί εταίροι σε κάθε πρόσωπο που παρέχει μισθωτή εργασία, έστω και προσωρινώς, ακόμη και όταν ο εργοδότης είναι εγκατεστημένος εντός άλλου κράτους μέλους, η οδηγία 96/71 αποκλείει, με το άρθρο της 3, να καθορίσει τους ελάχιστους επιτακτικούς κανόνες προστασίας των εργαζομένων τους οποίους πρέπει να τηρούν οι αλλοδαποί παρέχοντες υπηρεσίες οι οποίοι αποσπούν εργαζομένους εντός του κράτους μέλους υποδοχής και τους οποίους, συνεπώς, θα έπρεπε να ανέχεται η ελεύθερη διασυνοριακή παροχή υπηρεσιών.

65 — Αποφάσεις *Rush Portuguesa*, ό.π. (σκέψη 18) της 21ης Οκτωβρίου 2004, C-445/03, Επιτροπή κατά Λουξεμβούργου (Συλλογή 2004, σ. I-10191, σκέψη 29) της 19ης Ιανουαρίου 2006, C-244/04, Επιτροπή κατά Γερμανίας (Συλλογή 2006, σ. I-885, σκέψεις 44 και 61), και της 21ης Σεπτεμβρίου 2006, C-168/04, Επιτροπή κατά Αυστρίας (Συλλογή 2006, σ. I-9041, σκέψη 47). Σημειωτέον ότι οι αποφάσεις αυτές, καθώς και η δωδέκατη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 96/71, δέχονται την αρχή της επέκτασης της εφαρμογής των συλλογικών συμβάσεων εν γένει στην κατάσταση των παρεχόντων υπηρεσίες, ενώ το σκεπτικό προηγούμενων ή συγχρόνων αποφάσεων αφορούσε αποκλειστικά την επέκταση των ορίων κατώτατου μισθού που προέβλεπε το κράτος μέλος υποδοχής: βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 3ης Φεβρουαρίου 1982, 62 και 63/81, *Seco* (Συλλογή 1982, σ. 223, σκέψη 14) της 9ης Αυγούστου 1994, C-43/93, *Vander Elst* (Συλλογή 1994, σ. I-3803, σκέψη 23) *Arblade κ.λπ.*, ό.π. (σκέψη 41), και της 14ης Απριλίου 2005, Επιτροπή κατά Γερμανίας (C-341/02, Συλλογή 19 σ. I-2733, σκέψη 24).

147. Ωστόσο, λόγω του «μινιμαλιστικού» χαρακτήρα της, η οδηγία 96/71 δεν εξαντλεί την εφαρμογή του άρθρου 49 ΕΚ⁶⁶.

148. Τελικώς, η απάντηση στο ερώτημα που τέθηκε στο σημείο 144 ανωτέρω εξαρτάται, κατά τη γνώμη μου, ουσιαστικά από την έκβαση της ανάλυσης που θα πραγματοποιηθεί με γνώμονα την οδηγία 96/71.

149. Συγκεκριμένα, ένα μέτρο ασύμβατο προς την οδηγία 96/71 θα είναι κατά μείζονα λόγο αντίθετο προς το άρθρο 49 ΕΚ, καθόσον η οδηγία αυτή αποσκοπεί στο να θέσει σε εφαρμογή, στο ειδικό πεδίο εφαρμογής της, το περιεχόμενο του εν λόγω άρθρου⁶⁷.

150. Αντιστρόφως, το να αναγνωρισθεί ένα μέτρο ως σύμφωνο προς την οδηγία 96/71 δεν σημαίνει οπωσδήποτε ότι ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις του άρθρου 49 ΕΚ, όπως το ερμηνεύει το Δικαστήριο.

151. Ειδικότερα, μολονότι η οδηγία 96/71 δέχεται ότι τα κράτη μέλη μπορούν να

εφαρμόσουν στον παρέχοντα υπηρεσίες κράτους μέλους, ο οποίος αποσπά προσωρινώς εργαζομένους στο έδαφος άλλου κράτους μέλους, όρους εργασίας και απασχόλησης ευνοϊκότερους για τους εργαζομένους από αυτούς που διαλαμβάνονται ιδίως στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71, η αναγνώριση μιας τέτοιας ευχέρειας πρέπει ωστόσο να πραγματοποιείται τηρουμένης της αρχής της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών την οποία εγγυάται το άρθρο 49 ΕΚ⁶⁸.

152. Ομοίως, το Δικαστήριο θεώρησε ότι, δυνάμει του συνδυασμού των άρθρων 3, παράγραφος 1, και 5 της οδηγίας 96/71, τα κράτη μέλη πρέπει να μεριμνούν, μεταξύ άλλων, ώστε οι αποσπασμένοι εργαζόμενοι να έχουν στη διάθεσή τους κατάλληλες διαδικασίες προκειμένου να τους καταβάλλεται πράγματι ο κατώτατος μισθός, πράγμα που συνεπάγεται ότι το περιθώριο εκτίμησης που παρέχει στα κράτη μέλη το προπαρατεθέν άρθρο 5 πρέπει να ασκείται με σεβασμό στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών την οποία εγγυάται η Συνθήκη⁶⁹.

153. Στον βαθμό που, όπως θα εκτεθεί λεπτομερέστερα στα σημεία 194 έως 217 των παρουσών προτάσεων, ορισμένες πτυχές της προβληματικής που ανέδειξε το αιτούν δικαστήριο υπερβαίνουν το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 96/71 ή γίνονται ανεκτές

66 — Βλ., επίσης υπό την έννοια αυτή, την υποσημείωση 15 των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα Philippe Léger στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η προπαρατεθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Αυστρίας, καθώς και το σημείο 27 των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα Ruiz-Jarabo Colomer που διατυπώθηκαν στις 14 Δεκεμβρίου 2006 στην υπόθεση C-490/04, Επιτροπή κατά Γερμανίας (η οποία εκκρεμεί ενώπιον του Δικαστηρίου).

67 — Βλ., συναφώς, απόφαση της 14ης Απριλίου 2005, Επιτροπή κατά Γερμανίας, όπ.λ. (σκέψεις 41 και 42).

68 — Βλ., κατ αναλογία προς την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων: απόφαση της 25ης Μαρτίου 2004, C-71/02, Karner (Συλλογή 2004, σ. I-3025, σκέψεις 33 και 34).

69 — Απόφαση της 12ης Οκτωβρίου 2004, C-60/03, Wolff & Müller (Συλλογή 2004, σ. I-9553, σκέψεις 28 έως 30).

από αυτή, θεωρώ ότι τα προδικαστικά ερωτήματα πρέπει να εξεταστούν επίσης από την άποψη του άρθρου 49 ΕΚ.

διακυβευθεί αν η κατάργηση των φραγμών κρατικής προελεύσεως εξουδετερωνόταν από εμπόδια προερχόμενα από την άσκηση της νομικής αυτονομίας ενώσεων ή οργανισμών μη διεπομένων από το δημόσιο δίκαιο⁷⁰.

154. Για λόγους πληρότητας, αναφέρω ότι η εκτίμηση αυτή δεν τίθεται εν αμφιβόλω από το επιχείρημα που ανέπτυξαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης και σύμφωνα με το οποίο η Laval δεν μπορεί να επικαλεστεί το άρθρο 49 ΕΚ κατ' αυτών, έστω και μόνο λόγω της προαναφερθείσας υποχρέωσης την οποία υπέχει το αιτούν δικαστήριο να ερμηνεύσει το εσωτερικό δίκαιο σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο κατά το μέτρο του δυνατού.

157. Το Δικαστήριο δικαιολογεί επίσης την προσέγγιση αυτή με το σκεπτικό ότι οι όροι εργασίας στα διάφορα κράτη μέλη διέπονται άλλοτε από διατάξεις νομοθετικής ή κανονιστικής φύσεως και *άλλοτε από συμβάσεις και άλλες πράξεις που συνάπτονται ή θεσπίζονται από φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου*. Αν η απαγόρευση των διακρίσεων περιοριζόταν στις πράξεις των δημοσίων αρχών, θα υπήρχε κίνδυνος να δημιουργηθούν ανισότητες κατά την εφαρμογή της⁷¹.

155. Θεωρώ όμως επίσης, όπως εμπειριστικώς υποστηρίζουν η Laval, η Εσθονική Κυβέρνηση και η Εποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ, ότι το άρθρο 49 ΕΚ μπορεί να έχει άμεση εφαρμογή στην υπόθεση της κύριας δίκης.

158. Δέχομαι όντως ότι η υπό κρίση υπόθεση διαφέρει από τις καταστάσεις τις οποίες αφορούσαν οι αποφάσεις με τις οποίες το Δικαστήριο έχει μέχρι σήμερα διαπιστώσει ότι το άρθρο 49 ΕΚ είχε εφαρμογή στις πράξεις των φυσικών ή νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου. Στις υποθέσεις αυτές, συγκεκριμένα, αυτό που εξεταζόταν ήταν η

156. Συναφώς, πρέπει να τονιστεί ότι το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως αναγνωρίσει ότι η τήρηση της απαγορεύσεως των διακρίσεων που προβλέπει το άρθρο 49 ΕΚ επιβάλλεται όχι μόνο στις δημοσίες φύσεως κανονιστικές διατάξεις με τις οποίες ρυθμίζεται συλλογικά η μη μισθωτή εργασία και η παροχή υπηρεσιών. Συγκεκριμένα, κατά τη νομολογία, η κατάργηση, μεταξύ των κρατών μελών, των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων και στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών θα μπορούσε να

70 — Βλ. αποφάσεις της 12ης Δεκεμβρίου 1974, 36/74, Walrave και Koch (Συλλογή τόμος 1974, σ. 565, σκέψεις 17, 18, 23 και 24) της 14ης Ιουλίου 1976, 13/76, Donà (Συλλογή τόμος 1976, σ. 509, σκέψεις 17 και 18) της 11ης Απριλίου 2000, C-51/96 και C-191/97, Deliège (Συλλογή 2000, σ. I-2549, σκέψη 47) της 13ης Απριλίου 2000, C-176/96, Lehtonen και Castors Braine (Συλλογή 2000, σ. I-2681, σκέψη 35) της 19ης Φεβρουαρίου 2002, C-309/99, Wouters κ.λπ. (Συλλογή 2002, σ. I-1577, σκέψη 120), και της 18ης Ιουλίου 2006, C-519/04 P, Meca-Medina και Majcen κατά Επιτροπής (Συλλογή 2006, σ. I-6991, σκέψη 24).

71 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Walrave και Koch (σκέψη 19) (η υπογράμμισή δική μου).

νομιμότητα των κανονισμών ή άλλων κανόνων που είχαν θεσπίσει οι εκάστοτε φορείς. Αντιθέτως, στην υπό κρίση υπόθεση, αυτό που κρίνεται είναι η εκ μέρους των συνδικαλιστικών οργανώσεων άσκηση του δικαιώματός τους να αναλαμβάνουν συλλογική δράση κατά ενός αλλοδαπού παρέχοντος υπηρεσίες προκειμένου να τον αναγκάσουν να υπογράψει μια σουηδική συλλογική σύμβαση.

159. Ωστόσο, η διαφορά αυτή είναι σημαντική, κατά τη γνώμη μου, μόνο για να καθοριστεί αν οι επίμαχες συλλογικές δράσεις συνιστούν εμπόδιο στην ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών. Η εν λόγω διαφορά δεν έχει καμία σημασία ως προς το αν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις είναι καταρχήν υποχρεωμένες να τηρούν τις απαγορεύσεις του άρθρου 49 ΕΚ. Πρέπει εξάλλου να υπομνησθεί ότι, στο πλαίσιο του καθορισμού των όρων εργασίας και απασχόλησης εντός των κρατών μελών, το Δικαστήριο θεωρεί ότι η αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων την οποία εφαρμόζει το άρθρο 49 ΕΚ επιβάλλεται στα φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου κατά την κατάρτιση των (συλλογικών) συμβάσεων και κατά τη σύναψη ή τη θέσπιση άλλων πράξεων⁷².

160. Εν προκειμένω, όπως ήδη έχει παρατηρηθεί, το σουηδικό μοντέλο των συλλογικών σχέσεων εργασίας παρέχει μεγάλη αυτονομία στους κοινωνικούς εταίρους, η οποία διέπεται από τις αρχές της πευθυ-

νότητας και της αυτορύθμισης των εν λόγω εταίρων⁷³. Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις έχουν ειδικότερα ευρείες αρμοδιότητες που τους επιτρέπουν να επεκτείνουν την εφαρμογή των συλλογικών συμβάσεων που συνάπτονται στη Σουηδία στους εργοδότες που δεν είναι μέλη εργοδοτικής οργανώσεως έχουσας υπογράψει τη σύμβαση αυτή εντός του εν λόγω κράτους μέλους, αναλαμβάνοντας ενδεχομένως και συλλογική δράση. Οι αρμοδιότητες αυτές και η άσκησή τους παράγουν έτσι ένα συλλογικό αποτέλεσμα στη σουηδική αγορά εργασίας. Η ανάληψη συλλογικής δράσης συνιστά, σε τελική ανάλυση, μια μορφή της εκ μέρους των συνδικαλιστικών οργανώσεων άσκησης της νομικής τους αυτονομίας με σκοπό τη ρύθμιση της παροχής υπηρεσιών, κατά την έννοια της προπαρατεθείσας νομολογίας.

161. Το άρθρο 49 ΕΚ μπορεί, συνεπώς, κατά τη γνώμη μου, να έχει άμεση εφαρμογή στην υπόθεση της κύριας δίκης.

162. Από αυτές τις γενικές παρατηρήσεις προκύπτει ότι, με τα δύο προδικαστικά του ερωτήματα, που μπορούν, κατά τη γνώμη μου, να εξεταστούν από κοινού, το αιτούν δικαστήριο κατά, κατ' ουσίαν, αν, στην περίπτωση αυτή, την οποία ένα κράτος μέλος δεν διαθέτει σύστημα κηρύξεως των συλλογικών συμβάσεων ως γενικώς υποχρεωτικών,

73 — Βλ., μεταξύ άλλων, R. Fahlbeck, *Labour and Employment Law in Sweden*, Acta Societatis Juridicae Lundensis αριθ. 125, Juristförlaget i Lund, Lund, 1997, σ. 27· M. Rönningmar, «Mechanisms for establishing and changing terms and conditions of employment in Sweden», σε *JLLPT Comparative Labour Law Seminar*, JLLPT Report, αριθ. 1, 2004, σ. 96· N. Bruun και J. Malmberg, «Ten Years within the EU — Labour Law in Sweden and Finland following EU accession», σε N. Wahl και P. Cramér, *Swedish Studies in European Law*, Hart, Οξφόρδη, 2006, σ. 79 έως 81, και J. E. Dølvik και L. Eldring, *The Nordic Labour Market two years after the EU enlargement*, TemaNord 2006:558, Norden, Κοπεγχάγη, 2006, σ. 24.

η οδηγία 96/71 και το άρθρο 49 ΕΚ έχουν την έννοια ότι απαγορεύουν την εκ μέρους συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων ενός κράτους μέλους ανάληψη, σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο του κράτους αυτού, συλλογικών δράσεων με σκοπό να αναγκαστεί ένας παρέχων υπηρεσίες άλλου κράτους μέλους να υπογράψει, μέσω συμφωνίας σύνδεσης, μια συλλογική σύμβαση υπέρ των εργαζομένων τους οποίους έχει αποσπάσει προσωρινώς ο εν λόγω παρέχων υπηρεσίες στο έδαφος του πρώτου κράτους μέλους, ακόμη και όταν ο εν λόγω παρέχων υπηρεσίες δεσμεύεται ήδη από συλλογική σύμβαση συναφθείσα εντός του κράτους μέλους της εγκατάστασής του.

163. Όπως διευκρινίστηκε ανωτέρω, το ερώτημα αυτό πρέπει να μας οδηγήσει κατ' αρχάς στην εξέταση του αν η ανάληψη τέτοιων συλλογικών δράσεων στηρίζεται σε ορθή εφαρμογή της οδηγίας 96/71 στο σουηδικό εσωτερικό δίκαιο. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, θα πρέπει εν συνεχεία να αναλυθεί το ερώτημα αυτό από την άποψη του άρθρου 49 ΕΚ.

2. Επί της ερμηνείας της οδηγίας 96/71 και της εφαρμογής της στη Σουηδία

164. Όπως έχω ήδη παρατηρήσει, δεν αμφισβητείται ότι ο Σουηδός νομοθέτης, θέτοντας σε εφαρμογή την οδηγία 96/71 στο εσωτερικό δίκαιο, άφησε, σύμφωνα με τη σουηδική παράδοση των συλλογικών σχέσεων εργασίας και ελλείψει κηρύξεως των

συλλογικών συμβάσεων ως γενικών υποχρεωτικών, στους κοινωνικούς εταίρους τη μέριμνα να καθορίζουν την ουσιαστική σημασία των όρων εργασίας και απασχόλησης που καθορίζουν οι συλλογικές συμβάσεις, μεταξύ αυτών και αυτούς που αφορούν την αμοιβή, στη Σουηδία.

165. Κατά τη Σουηδική Κυβέρνηση, η οδηγία 96/71 δεν επιβάλλει στα κράτη μέλη να εισάγουν στη νομοθεσία τους όρια κατώτατου μισθού. Κατά τα λεγόμενα της Σουηδικής Κυβέρνησης, η οδηγία 96/71 επιτρέπει στα κράτη μέλη να παρέχουν στους εργαζομένους που έχουν προσωρινώς αποσπαστεί στο έδαφος ενός από τα κράτη αυτά ανώτερη προστασία από την προστασία που το νομοθέτημα αυτό προβλέπει. Οι εργαζόμενοι που έχουν αποσπαστεί προσωρινώς στο έδαφος ενός κράτους μέλους στο πλαίσιο διασυνοριακής παροχής υπηρεσιών πρέπει συνεπώς να μπορούν, κατά την άποψη της κυβέρνησης αυτής, να τυχάνουν των σχετικών με τις αμοιβές όρων που προβλέπουν οι συλλογικές συμβάσεις, ή στους οποίους οι συμβάσεις αυτές παραπέμπουν, εντός αυτού του κράτους μέλους.

166. Η τήρηση των όρων εργασίας και απασχόλησης που προβλέπουν οι συλλογικές συμβάσεις εξασφαλίζεται ακριβώς από τους μηχανισμούς και τις διαδικασίες που είναι στη διάθεση των κοινωνικών εταίρων και τους οποίους εγγυάται ο νόμος, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται το δικαίωμα αναλήψεως συλλογικής δράσης. Υπό την έννοια αυτή, οι εν λόγω μηχανισμοί και διαδικασίες καθιστούν δυνατή την επίτευξη του σκοπού του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71, η οποία, εν πάση

περιπτώσει, ισχύει υπό την επιφύλαξη του δικαιώματος αναλήψεως συλλογικής δράσης. Η Σουηδική Κυβέρνηση προσθέτει ότι δεν υπήρχε ανάγκη το Βασίλειο της Σουηδίας να επικαλεστεί το άρθρο 3, παράγραφος 8, δεύτερο εδάφιο, της εν λόγω οδηγίας, καθόσον η διάταξη αυτή προβλέπει απλώς μια προαιρετική επιλογή που παρέχεται στα κράτη μέλη τα οποία δεν διαθέτουν σύστημα κηρύξεως των συλλογικών συμβάσεων ως γενικώς υποχρεωτικών. Υπό τις συνθήκες αυτές, η μέθοδος που επέλεξε το Βασίλειο της Σουηδίας για να μεταφέρει στο εσωτερικό δίκαιο την οδηγία 96/71 ανταποκρίνεται στους σκοπούς της οδηγίας αυτής.

167. Η Αυστριακή, η Δανική, η Φινλανδική, η Γαλλική, η Ισλανδική και η Νορβηγική Κυβέρνηση υποστηρίζουν, κατ' ουσίαν, ένα παρόμοιο συμπέρασμα.

168. Η Γερμανική και η Ισπανική Κυβέρνηση, καθώς και η Ιρλανδία και η Επιτροπή, μολονότι ακολουθούν την ίδια γενική συλλογιστική γραμμή, προσθέτουν, κατ' ουσίαν, ότι οι όροι εργασίας και απασχόλησης που προβλέπουν οι συλλογικές συμβάσεις πρέπει είτε να εμπίπτουν στα θέματα που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71 είτε να προβλέπονται από διατάξεις δημοσίας τάξεως, κατά την έννοια του άρθρου της 3, παράγραφος 10.

169. Η Laval και η Εσθονική, η Λετονική, η Λιθουανική, η Πολωνική και η Τσεχική Κυβέρνηση έχουν την άποψη ότι το Βασίλειο της Σουηδίας μετέφερε εσφαλμένα στο

εσωτερικό δίκαιο την οδηγία 96/71. Καταρχάς, θεωρούν, αναφερόμενες σε ανακοίνωση της 25ης Ιουλίου 2003 που εξέδωσε η Επιτροπή⁷⁴, ότι το Βασίλειο της Σουηδίας, δεδομένου ότι δεν επικαλέστηκε το άρθρο 3, παράγραφος 8, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 96/71, παραιτήθηκε από τη δυνατότητα εφαρμογής των όρων εργασίας και απασχόλησης που καθορίζονται σε συλλογικές συμβάσεις στους εργαζομένους τους οποίους ένας αλλοδαπός παρέχων υπηρεσίες έχει αποσπάσει προσωρινώς στο έδαφός του. Εν συνεχεία, υποστηρίζουν ότι η σουηδική μέθοδος δεν εξασφαλίζει την ίση μεταχείριση μεταξύ των παρεχόντων υπηρεσίες και των ημεδαπών επιχειρήσεων και αποβαίνει πηγή ανασφάλειας δικαίου, στον βαθμό που, μεταξύ άλλων, οι πρώτοι δεν είναι ενήμεροι για το σύνολο των όρων εργασίας και απασχόλησης, ειδικότερα αυτών που συνδέονται με την αμοιβή, που τους εφαρμόζονται στο πλαίσιο προσωρινής απόσπασης εργαζομένων σε αυτό το κράτος μέλος. Τέλος, φρονούν ότι η σουηδική νομοθεσία επιτρέπει την υπαγωγή των αλλοδαπών παρεχόντων υπηρεσίες σε όρους εργασίας και απασχόλησης που καθορίζονται σε συλλογικές συμβάσεις και οι οποίοι δεν αντιστοιχούν ούτε στην απαρίθμηση του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71 ούτε στα όρια που προβλέπει το άρθρο 3, παράγραφος 10, της εν λόγω οδηγίας.

170. Προσωπικώς, τείνω να συμφωνήσω με την προσέγγιση που πρότειναν η Γερμανική και η Ισπανική Κυβέρνηση, καθώς και η Ιρλανδία και η Επιτροπή.

74 — Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή Περιφερειών, «Η εφαρμογή της οδηγίας 96/71/EK στα κράτη μέλη» [COM(2003) 458 τελικό].

171. Όπως προαναφέρθηκε, το άρθρο 3 της οδηγίας 96/71 επιδιώκει ένα διττό σκοπό ελάχιστης προστασίας των αποσπασμένων εργαζομένων και ίσης μεταχείρισης μεταξύ των παρεχόντων υπηρεσίες και των ημεδαπών επιχειρήσεων που βρίσκονται σε παρεμφερή κατάσταση. Οι δύο αυτοί σκοποί πρέπει να επιδιώκονται από κοινού.

172. Όσον αφορά τον πρώτο σκοπό, το άρθρο 3 της οδηγίας 96/71 απαιτεί από τα κράτη μέλη να μεριμνούν ώστε να διασφαλίζονται στους εργαζομένους που έχουν αποσπασθεί προσωρινώς στο έδαφος τους οι ελάχιστοι όροι εργασίας και απασχόλησης, που εμπίπτουν στα θέματα που απαριθμούνται στην παράγραφο του 1, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται τα όρια κατώτατου μισθού, επιτρέποντάς τους ταυτόχρονα, αφενός, να εφαρμόζουν τους όρους εργασίας και απασχόλησης που είναι ευνοϊκότεροι για τους εργαζομένους, σύμφωνα με την παράγραφο του 7, και, αφετέρου, να επιβάλλουν όρους εργασίας και απασχόλησης αφορώντες θέματα διαφορετικά από αυτά που διαλαμβάνονται στην παράγραφο 1, στον βαθμό που πρόκειται για διατάξεις δημοσίας τάξεως.

173. Προκειμένου να εξασφαλιστεί η ίση μεταχείριση μεταξύ των παρεχόντων υπηρεσίες που αποσπούν προσωρινώς εργαζομένους και των ημεδαπών επιχειρήσεων, το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71 προβλέπει ότι οι εγγυήσεις που προσφέρονται στους εν λόγω εργαζομένους καθορίζονται από νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις και/ή, στον *οικοδομικό*

τομέα, από συλλογικές συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις που έχουν κηρυχθεί γενικώς υποχρεωτικές, κατά την έννοια της παραγράφου 8, πρώτο εδάφιο, του εν λόγω άρθρου, ήτοι οι οποίες *«τηρούνται από όλες τις επιχειρήσεις τις ανήκουσες στον δεδομένο κλάδο ή επάγγελμα και υπάγονται στον γεωγραφικό χώρο εφαρμογής τους»*⁷⁵.

174. Από το άρθρο 3, παράγραφος 8, δεύτερο και τρίτο εδάφιο, της οδηγίας 96/71 προκύπτει ότι, σε περίπτωση που δεν υφίσταται σύστημα κηρύξεως των συλλογικών συμβάσεων ως γενικώς υποχρεωτικών, το κράτος μέλος στο έδαφος του οποίου έχουν αποσπασθεί εργαζόμενοι *μπορεί, αν το αποφασίσει, να λάβει ως βάση τις συλλογικές συμβάσεις που ισχύουν γενικά για όλες τις παρόμοιες επιχειρήσεις ή που έχουν συναφθεί από τις πλέον αντιπροσωπευτικές οργανώσεις των κοινωνικών εταιρών και εφαρμόζονται στο σύνολο του εθνικού εδάφους, εφόσον το κράτος μέλος εξασφαλίζει την ίση μεταχείριση μεταξύ του παρέχοντος υπηρεσίες που αποσπά εργαζομένους στο εν λόγω έδαφος και των ημεδαπών επιχειρήσεων που τελούν σε ανάλογη κατάσταση, ήτοι, ιδίως, εφόσον στις επιχειρήσεις αυτές επιβάλλονται οι ίδιες υποχρεώσεις με τα ίδια αποτελέσματα.*

175. Μπορεί θεμιτώς να συναχθεί από τη διάταξη αυτή ότι ο κοινοτικός νομοθέτης θέλησε να αποφύγει την επιβολή στους αλλοδαπούς παρέχοντες υπηρεσίες των συλλογικών συμβάσεων που δεν είναι νομικά

75 — Η υπογράμμιση δική μου.

δεσμευτικές στον οικοδομικό τομέα εντός του κράτους μέλους υποδοχής, ενώ η μεγάλη πλειονότητα των ημεδαπών εργοδοτών εξαιρούνται, στην πράξη, από την εφαρμογή αυτή.

176. Περαιτέρω, θέλω να παρατηρήσω ότι, σύμφωνα με το άρθρο 5 της οδηγίας 96/71, τα κράτη μέλη πρέπει να μεριμνούν ειδικότερα ώστε οι εργαζόμενοι και/ή οι εκπρόσωποί τους να έχουν στη διάθεσή τους τις κατάλληλες διαδικασίες για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων που προβλέπει η εν λόγω οδηγία.

177. Η διάταξη αυτή πρέπει, κατά την άποψή μου, να ερμηνευθεί τόσο υπό το φως της δωδέκατης αιτιολογικής σκέψης *in fine* της οδηγίας 96/71, η οποία ορίζει, ακολουθώντας συναφώς τη νομολογία του Δικαστηρίου περί του άρθρου 49 ΕΚ⁷⁶, ότι «το κοινοτικό δίκαιο δεν απαγορεύει στα κράτη μέλη να εξασφαλίζουν την τήρηση [των κανόνων περί της προστασίας των εργαζομένων] με τα κατάλληλα μέσα», όσο και υπό το φως της εικοστής δεύτερης αιτιολογικής της σκέψης η οποία, υπενθυμίζω, αναφέρει ότι η οδηγία 96/71 «ισχύει υπό την επιφύλαξη του δικαίου των κρατών μελών όσον αφορά τον τομέα της συλλογικής δράσης για την προάσπιση των επαγγελματικών συμφερόντων».

178. Στηρίζομαι στον συνδυασμό των διατάξεων αυτών για να διατυπώσω τις ακόλουθες παρατηρήσεις.

179. Καταρχάς, δεν θεωρώ ότι, ελλείπει συστήματος κηρύξεως των συλλογικών συμβάσεων ως γενικώς υποχρεωτικών, το Βασίλειο της Σουηδίας είναι υποχρεωμένο να χρησιμοποιήσει τη διαδικασία που προβλέπει το άρθρο 3, παράγραφος 8, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 96/71. Συγκεκριμένα, η διαδικασία αυτή, όπως υποδεικνύεται και από το γράμμα της εν λόγω διατάξεως, δεν είναι παρά μια ευχέρεια που παρέχεται στα κράτη μέλη τα οποία δεν έχουν σύστημα κηρύξεως των συλλογικών συμβάσεων ως γενικώς υποχρεωτικών.

180. Το γεγονός ότι το Βασίλειο της Σουηδίας αναθέτει στους κοινωνικούς εταίρους τη μέριμνα να καθορίζουν τους όρους εργασίας και απασχόλησης, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται ιδίως εκείνοι που αφορούν την αμοιβή, μέσω των συλλογικών συμβάσεων, δεν μπορεί, αυτό καθεαυτό, να συνιστά ανεπαρκή εφαρμογή της οδηγίας 96/71, οπότε το κράτος μέλος αυτό θα είχε παραιτηθεί από την εφαρμογή των εν λόγω όρων στους αλλοδαπούς παρέχοντες υπηρεσίες.

181. Γενικώς, υπενθυμίζω ότι το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι τα κράτη μέλη μπορούν να αναθέτουν τη μέριμνα υλοποίησης των σκοπών που επιδιώκουν οι κοινοτικές οδηγίες στους κοινωνικούς εταίρους, μέσω των συλλογικών συμβάσεων⁷⁷.

76 — Βλ., μεταξύ άλλων, προαναφερθείσες αποφάσεις *Rush Portuguesa* (σκέψη 18) και *Vander Elst* (σκέψη 23).

77 — Βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις της 30ής Ιανουαρίου 1985, 143/83, *Επιτροπή κατά Δανίας* (Συλλογή 1985, σ. 427, σκέψεις 8 και 9) της 10ης Ιουλίου 1986, 235/84, *Επιτροπή κατά Ιταλίας* (Συλλογή 1986, σ. 2291, σκέψη 20), και της 8ης Ιουλίου 1999, C-234/97, *Fernández de Bobadilla* (Συλλογή 1999, σ. I-4773, σκέψη 19).

182. Βεβαίως, έχει επίσης κριθεί ότι, στις περιπτώσεις αυτές, το κράτος μέλος εξακολουθεί να οφείλει να εκπληρώσει την υποχρέωση που υπέχει να εξασφαλίζει την πλήρη εφαρμογή των οδηγιών, λαμβάνοντας, ενδεχομένως, όλα τα προσήκοντα μέτρα⁷⁸.

183. Στην υπό κρίση υπόθεση, δεν πιστεύω, πρώτον, ότι το Βασίλειο της Σουηδίας δεν εκπλήρωσε την υποχρέωση να διασφαλίσει ότι οι εργαζόμενοι που έχουν αποσπαστεί στο έδαφός του θα τυγχάνουν των όρων εργασίας και απασχόλησης όσον αφορά τα θέματα που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71.

184. Αφενός μεν, το Βασίλειο της Σουηδίας επιβάλλει άμεσα την τήρηση των όρων εργασίας και απασχόλησης που αφορούν τα θέματα τα οποία απαριθμούνται στα στοιχεία α' και β' καθώς και στα στοιχεία δ' έως ζ' του άρθρου 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71 μέσω της εθνικής νομοθεσίας, αφετέρου δε, μέσω του ότι αναγνωρίζει υπέρ των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων το δικαίωμα αναλήψεως συλλογικής δράσης, διασφαλίζει ότι οι οργανώσεις αυτές μπορούν, τελικώς, να επιβάλλουν τους μισθολογικούς όρους που προβλέπονται ή διέπονται από τις συλλογικές συμβάσεις, αν ο αλλοδαπός παρέχων υπηρεσίες δεν εφαρμόζει εκουσίως τους όρους αυτούς.

185. Ναι μεν όμως, όπως σημειώνει το αιτούν δικαστήριο, μια τέτοια αναγνώριση δεν προκύπτει ρητώς από τον σουηδικό νόμο περί της αποσπάσεως των εργαζομένων, πλην όμως απορρέει, αντιθέτως, εμμέσως πλην σαφώς από τον MBL, ο οποίος προβλέπει ότι μπορεί να αναληφθεί συλλογική δράση για να αναγκασθεί ένας αλλοδαπός εργοδότης να συνάψει συλλογική σύμβαση ισχύουσα στη Σουηδία αν ο εργοδότης αυτός δεσμεύεται από συλλογική σύμβαση εντός του κράτους προελεύσεώς του. Κατά μείζονα λόγο, η νομοθεσία αυτή εφαρμόζεται σε κάθε παρέχοντα υπηρεσίες κράτους μέλους ο οποίος δεν δεσμεύεται από καμία συλλογική σύμβαση συναφθείσα εντός του εν λόγω κράτους. Η εν λόγω νομοθεσία εξασφαλίζει συνεπώς, σε τελική ανάλυση, στις συνδικαλιστικές οργανώσεις τη δυνατότητα να επιβάλλουν, δια της αναλήψεως συλλογικής δράσης, τους μισθολογικούς όρους που προβλέπονται ή διέπονται από τις σουηδικές συλλογικές συμβάσεις, σε κάθε αλλοδαπό παρέχοντα υπηρεσίες, αν ο επιχειρηματίας αυτός δεν εφαρμόζει εκουσίως τους εν λόγω όρους, με σκοπό να διασφαλιστεί η εφαρμογή στους εργαζομένους που έχουν αποσπαστεί προσωρινώς στη Σουηδία των μισθολογικών όρων που ισχύουν για τους Σουηδούς εργαζομένους στον οικείο κλάδο.

186. Προσθέτω ότι το άρθρο 9 του σουηδικού νόμου περί της αποσπάσεως των εργαζομένων, καθόσον προβλέπει ότι το γραφείο σύνδεσης πληροφορεί τους αλλοδαπούς παρέχοντες υπηρεσίες για την εφαρμογή συλλογικών συμβάσεων στον τομέα και παραπέμπει τους επιχειρηματίες αυτούς για περισσότερες πληροφορίες στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, έχει επίσης ως συνέπεια ότι το Βασίλειο της Σουηδίας δεν θέλησε να παραιτηθεί από τη διασφάλιση της εφαρμο-

78 — Προπαρατεθείσα απόφαση Fernández de Bobadilla (σκέψη 19 και η εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

γής στους εργαζομένους που αποσπώνται προσωρινώς στο έδαφος του των μισθολογικών όρων που ισχύουν δυνάμει των συλλογικών συμβάσεων που έχουν συναφθεί εντός του κράτους μέλους αυτού.

187. Είναι συνεπώς αναμφισβήτητο, κατά τη γνώμη μου, ότι το δικαίωμα αναλήψεως συλλογικής δράσης, που αναγνωρίζεται από το σουηδικό δίκαιο στις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων και το οποίο τους παρέχει τη δυνατότητα να επιβάλλουν τους μισθολογικούς όρους που προβλέπονται ή διέπονται από τις σουηδικές συλλογικές συμβάσεις είναι ικανό να επιτύχει τον σκοπό της προστασίας των αποσπασμένων εργαζομένων που διαλαμβάνονται στο άρθρο 3 της οδηγίας 96/71.

188. Εξακολουθεί όμως να τίθεται, δεύτερον, το πρόβλημα που αφορά την εφαρμογή του δεύτερου σκοπού που επιδιώκει το άρθρο 3 της οδηγίας 96/71, ήτοι του σκοπού εξασφάλισης της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ των αλλοδαπών παρεχόντων υπηρεσίες και των ημεδαπών επιχειρήσεων.

189. Η εξέταση αυτή μπορεί να περιοριστεί στον οικοδομικό τομέα. Συγκεκριμένα, αφενός, η υποχρέωση την οποία υπέχουν τα κράτη μέλη υποδοχής, από το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71, να μεριμνούν ώστε να εξασφαλίζονται οι όροι εργασίας και απασχόλησης, όσον αφορά τα θέματα που απαριθμούνται στη διάταξη αυτή, οι οποίοι προβλέπονται στις συλλογικές συμβάσεις στο έδαφός τους, καλύπτει μόνον αυτό τον τομέα δραστηριοτήτων και, αφετέρου, δεν αμφισβητείται ότι, στην υπόθεση της κύριας δίκης, η Laval απέσπασε

Λετονούς εργαζομένους σε αυτόν τον τομέα δραστηριοτήτων στη Σουηδία.

190. Καταρχάς, πρέπει να υπενθυμιστεί ότι, όπως τονίζει το αιτούν δικαστήριο, ο Σουηδός νομοθέτης, για να εξασφαλίσει ακριβώς την ίση μεταχείριση σε σχέση με τις ημεδαπές επιχειρήσεις, θεώρησε ότι δεν μπορούσε να απαιτήσει από τους αλλοδαπούς παρέχοντες υπηρεσίες να συμμορφώνονται αυτομάτως, μέσω ενδεχόμενης κηρύξεως των συλλογικών συμβάσεων ως γενικώς υποχρεωτικών ή σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπει το άρθρο 3, παράγραφος 8, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 96/71, με τους όρους εργασίας και απασχόλησης που προβλέπονται ή διέπονται από τις συλλογικές συμβάσεις, καθόσον οι ημεδαποί εργοδότες δεν υπόκεινται σε ένα τέτοιο αυτοματισμό.

191. Εν συνεχεία, από τα πληροφοριακά στοιχεία που παρέσχε η Σουηδική Κυβέρνηση με τις απαντήσεις της στις γραπτές ερωτήσεις που έθεσε το Δικαστήριο προκύπτει ότι, αφενός, υφίστανται στη Σουηδία 9 800 περίπου επιχειρήσεις που απασχολούν άνω των 3 μισθωτών, ενώ 11 200 περίπου επιχειρήσεις, ήτοι συμπεριλαμβανομένων των επιχειρήσεων που απασχολούν λιγότερους από 3 μισθωτούς, δεσμεύονται από συλλογικές συμβάσεις στον οικοδομικό τομέα. Αφετέρου, η Σουηδική Κυβέρνηση επιβεβαίωσε επίσης ότι οι Σουηδοί εργοδότες που δεν ανήκουν σε εργοδοτική οργάνωση μπορούν να αναγκαστούν, μέσω ασκήσεως συλλογικής δράσης εκ μέρους των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων, να υπαχθούν σε μία από τις συμβάσεις αυτές μέσω της υπογραφής συμφωνίας σύνδεσης. Περαιτέρω, από τις γενι-

κές αρχές του σουηδικού εργατικού δικαίου προκύπτει ότι οι εργοδότες που έχουν υπογράψει συλλογική σύμβαση ή συμφωνία σύνδεσης στη Σουηδία πρέπει να εφαρμόζουν ομοιόμορφους όρους εργασίας και απασχόλησης στους εργαζομένους τους, ανεξάρτητα από το αν αυτοί είναι ή όχι μέλη της συνδικαλιστικής οργάνωσης που έχει υπογράψει τη συλλογική σύμβαση, κάθε δε ατομική σύμβαση εργασίας αντίθετη προς την εν λόγω συλλογική σύμβαση είναι, επιπλέον, αυτοδικαίως άκυρη βάσει του άρθρου 27 του MBL. Τα τελευταία αυτά χαρακτηριστικά, ιδίως, οδηγούν ορισμένους Σουηδούς συγγραφείς να θεωρήσουν ότι οι συλλογικές συμβάσεις στη Σουηδία ισχύουν *de facto erga omnes*⁷⁹. Επιπλέον, όπως κατ' ουσίαν παρατήρησε η Σουηδική Κυβέρνηση, ο μοναδικός τρόπος που διαθέτει μια σουηδική επιχείρηση, που απασχολεί μισθωτούς, ή μια αλλοδαπή επιχείρηση, που επιθυμεί να αποσπάσει προσωρινώς εργαζομένους στον τομέα της οικοδομής στη Σουηδία, να αποφύγει την ανάληψη κατ' αυτής συλλογικής δράσης, είναι να δεχθεί να συνάψει, είτε άμεσα είτε έμμεσα μέσω συμφωνίας σύνδεσης, τη συλλογική σύμβαση της οποίας την εφαρμογή απαιτούν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις.

192. Τέλος, από τα στοιχεία της δικογραφίας προκύπτει επίσης ότι η Byggnadsarbetareförbundet είναι μία από τις πλέον αντιπροσωπευτικές συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων, καθόσον αντιπροσωπεύει άνω του 87 % των εργαζομένων στον οικοδομικό τομέα στη Σουηδία, και ότι η Laval απέσπασε στο κράτος μέλος αυτό πολλές δεκάδες Λετονών εργαζομένων, συμπεριλαμβανομένων των εργαζομένων του εργοταξίου του Vaxholm.

193. Έτσι, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των χαρακτηριστικών αυτών, ιδίως δε του ποσοστού καλύψεως των συλλογικών συμβάσεων στον οικοδομικό τομέα στη Σουηδία και της δυνατότητας, όπως προκύπτει από το καθεστώς που προβλέπει ο MBL, εξαναγκασμού των ημεδαπών εργοδοτών που δεν είναι μέλη εργοδοτικής οργανώσεως να συνάπτουν μια από τις συμβάσεις αυτές μέσω του δικαιώματος που αναγνωρίζεται στις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων να αναλαμβάνουν συλλογική δράση, το σουηδικό σύστημα φαίνεται ότι, υπάγοντας έναν αλλοδαπό παρέχοντα υπηρεσίες στο τελευταίο αυτό καθεστώς, διασφαλίζει την ίση μεταχείριση, που διαλαμβάνεται στο άρθρο 3 της οδηγίας 96/71, μεταξύ αυτού του παρέχοντος υπηρεσίες και των ημεδαπών επιχειρήσεων που ασκούν τις δραστηριότητες τους στον οικοδομικό τομέα στη Σουηδία και οι οποίες τελούν σε παρόμοια κατάσταση.

194. Κατά τη γνώμη μου, η εκτίμηση αυτή δεν τίθεται εν αμφιβόλω ούτε από το γεγονός ότι το σουηδικό σύστημα ανέχεται την εφαρμογή ορίων μισθού που δεν συνιστούν, κατά κυριολεξία, τα όρια κατώτατου μισθού, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 1, στοιχείο γ', της οδηγίας 96/71, ούτε από το γεγονός ότι ο MBL επιτρέπει, ενδεχομένως, την επιβολή μιας τέτοιας αμοιβής σε αλλοδαπό παρέχοντα υπηρεσίες ο οποίος δεσμεύεται ήδη από συλλογική σύμβαση συναφθείσα εντός του κράτους της εγκατάστασής του.

195. Συγκεκριμένα, όπως θα διευκρινίσω κατωτέρω, τα δύο αυτά σημεία εμπίπτουν, κατά τη γνώμη μου, στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 49 ΕΚ.

79 — Βλ. συναφώς τα άρθρα των M. Rönmar, όπ.π., σ. 98 και J. Malberg, «The Collective Agreement as an Instrument for Regulation of Wages and Employment Conditions», *Scandinavian Studies in Law*, τόμος 43, 2002, Στοκχόλμη, σ. 208.

196. Όσον αφορά το πρώτο ερώτημα, πρέπει καταρχάς να τονιστεί ότι, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της οδηγίας 96/71, η έννοια των ορίων κατώτατου μισθού ορίζεται από τη νομοθεσία *και/ή την εθνική πρακτική* του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου έχει αποσπαστεί ο εργαζόμενος. Το άρθρο αυτό δέχεται ότι τα κράτη μέλη που δεν έχουν εθνική νομοθεσία περί των ορίων κατώτατου μισθού, αφενός, δεν έχουν καμία υποχρέωση, βάσει της οδηγίας 96/71, να εισαγάγουν μια τέτοια διάταξη στο εθνικό τους δίκαιο⁸⁰, και, αφετέρου, μπορούν να αφήνουν στους κοινωνικούς εταίρους, στο πλαίσιο των συλλογικών συμβάσεων, τη μέριμνα του ορισμού της έννοιας «όρια κατώτατου μισθού», ή ακόμη και τον καθορισμό των ορίων αυτών στον οικείο τομέα δραστηριοτήτων.

197. Εν συνεχεία, πρέπει να υπομνησθεί ότι, σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 7, της οδηγίας 96/71, η παράγραφος 1 της διατάξεως αυτής δεν εμποδίζει την εφαρμογή όρων εργασίας και απασχόλησης ευνοϊκότερων για τους εργαζομένους.

198. Η ευχέρεια αυτή συνεπάγεται ότι η οδηγία 96/71 δεν εμποδίζει το να επεκταθούν ορισμένα όρια μισθού που έχουν καθοριστεί σύμφωνα με συλλογική σύμβαση συναφθείσα εντός του κράτους μέλους υποδοχής, η οποία εφαρμόζεται πράγματι στις ημεδαπές επιχειρήσεις του οικείου τομέα

δραστηριοτήτων, με την ανάληψη συλλογικών δράσεων, και στους παρέχοντες υπηρεσίες άλλο κράτος μέλους οι οποίοι, στο πλαίσιο προσωρινής αποσπάσεως εργαζομένων στο έδαφος του πρώτου κράτους μέλους, ασκούν δραστηριότητα στον ίδιο τομέα και τελούν σε ανάλογη κατάσταση.

199. Ωστόσο, όπως είχα ήδη την ευκαιρία να παρατηρήσω στο σημείο 151 των παρουσών προτάσεων, η άσκηση της ευχέρειας αυτής πρέπει να πραγματοποιείται τηρουμένου του άρθρου 49 ΕΚ.

200. Όσον αφορά το δεύτερο ερώτημα, όπως ορθώς παρατηρεί η Επιτροπή με τις γραπτές παρατηρήσεις της, δεδομένου ότι το κράτος μέλος υποδοχής πρέπει να μεριμνά ώστε οι εργαζόμενοι που έχουν αποσπαστεί προσωρινώς στον οικοδομικό τομέα να τυγχάνουν των όρων εργασίας και απασχόλησης όσον αφορά τα θέματα που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71 που προβλέπουν οι συλλογικές συμβάσεις, ανεξάρτητα από το δικαίωμα που εφαρμόζεται στη σχέση εργασίας, η ύπαρξη αλλοδαπής συλλογικής σύμβασης δεσμεύουσας τον παρέχοντα υπηρεσίες σε άλλο κράτος μέλος ο οποίος ασκεί τη δραστηριότητά του στον εν λόγω τομέα δεν ασκεί άμεση επιρροή όσον αφορά την εφαρμογή των ως άνω όρων.

80 — Βλ., συναφώς, προπαρατεθείσα απόφαση της 14ης Απριλίου 2005, Επιτροπή κατά Γερμανίας (σκέψη 26), με την οποία το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η θέσπιση νομοθετικών διατάξεων διεπαιτών τα όρια κατώτατου μισθού στο εθνικό έδαφος ήταν προαιρετική. Βλ., επίσης, τη δήλωση αριθ. 5 του Συμβουλίου και της Επιτροπής, που επισυνάπτεται στο πρακτικό του Συμβουλίου επί ευκαιρία της εκδόσεως της οδηγίας 96/71 (έγγραφο 10048/96 add. 1, 20 Σεπτεμβρίου 1996).

201. Έτσι, ο ως άνω παρέχων υπηρεσίες θα πρέπει, όπως και επιτακτικούς όρους εργασίας και απασχόλησης, που εμπίπτουν στα θέματα τα οποία απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 96/71, οι

οποίοι έχουν καθοριστεί εντός του εν λόγω κράτους μέλους, συμπεριλαμβανομένων συνεπώς και αυτών που έχουν καθοριστεί με συλλογικές συμβάσεις που εφαρμόζονται de facto στις ημεδαπές επιχειρήσεις του εν λόγω τομέα δραστηριοτήτων, αλλά οι οποίες, αν ο εργοδότης δεν προσχωρήσει σ' αυτές εκουσίως, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά του, θα του επιβληθούν από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων με την ανάληψη συλλογικών δράσεων.

202. Θεωρώ συνεπώς ότι η οδηγία 96/71 δεν εμποδίζει την επέκταση των ορίων μισθού που έχουν καθοριστεί σύμφωνα με συλλογική σύμβαση, η οποία εφαρμόζεται de facto στις ημεδαπές επιχειρήσεις που ασκούν τις δραστηριότητές τους στον οικοδομικό τομέα στη Σουηδία, ιδίως με την άσκηση του δικαιώματος που εξασφαλίζεται στις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων να αναλαμβάνουν συλλογική δράση, σε αλλοδαπό παρέχοντα υπηρεσίες, ο οποίος αποσπά προσωρινώς εργαζομένους σε αυτόν τον τομέα δραστηριοτήτων στο σουηδικό έδαφος και ο οποίος τελεί σε παρόμοια κατάσταση, συμπεριλαμβανομένης της περιπτώσεως κατά την οποία ο ως άνω παρέχων υπηρεσίες δεσμεύεται ήδη από συλλογική σύμβαση συναφθείσα εντός του κράτους μέλους της εγκατάστασής του.

203. Μια τέτοια κατάσταση πρέπει ωστόσο να εξεταστεί από την άποψη του άρθρου 49 ΕΚ.

204. Μένει τέλος να εκτιμηθεί, από την άποψη της οδηγίας 96/71, η προβληματική που συνδέεται με την κατάσταση την οποία ανέχεται το σουηδικό σύστημα της επεκτάσεως σε έναν αλλοδαπό παρέχοντα υπηρεσίες όλων των όρων που περιλαμβάνονται σε μια συλλογική σύμβαση η οποία εφαρμόζεται de facto στις ημεδαπές επιχειρήσεις του ίδιου τομέα δραστηριοτήτων που τελούν σε παρόμοια κατάσταση.

205. Συγκεκριμένα, πρέπει να τονιστεί ότι το σουηδικό σύστημα δέχεται ότι είναι δυνατόν να αναγκασθεί ένας αλλοδαπός παρέχων υπηρεσίες, με την άσκηση συλλογικής δράσης, να δεχθεί το σύνολο των όρων που περιλαμβάνονται σε μια συλλογική σύμβαση η οποία εφαρμόζεται de facto στις ημεδαπές επιχειρήσεις του οικοδομικού τομέα οι οποίες τελούν σε ανάλογη κατάσταση, χωρίς να εξασφαλίζεται ότι οι όροι αυτοί εμπίπτουν είτε σε θέματα που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 96/71, είτε, αν πρόκειται για άλλα θέματα από αυτά που διαλαμβάνονται στο εν λόγω άρθρο, «σε διατάξεις δημοσίας τάξεως», σύμφωνα με το άρθρο 3, παράγραφος 10, της εν λόγω οδηγίας.

206. Επιβάλλοντας αυστηρή ίση μεταχείριση μεταξύ των αλλοδαπών παρεχόντων υπηρεσίες και των εν λόγω ημεδαπών επιχειρήσεων, το σουηδικό σύστημα φαίνεται να αγνοεί, σε τελική ανάλυση, τα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών, εξομοιώνοντας απολύτως την

προσωρινή δραστηριότητα αποσπάσεως εργαζομένων που ασκεί ένας παρέχων υπηρεσίες ενός κράτους μέλους στη Σουηδία με μια μόνιμη δραστηριότητα ασκούμενη από τις επιχειρήσεις που είναι εγκατεστημένες στο σουηδικό έδαφος⁸¹.

207. Ωστόσο, ακόμη και στην περίπτωση αυτή, εξακολουθεί να τίθεται το ζήτημα της συνάρθρωσης των διατάξεων της οδηγίας 96/71 και του άρθρου 49 ΕΚ.

208. Πρέπει συναφώς, κατά τη γνώμη μου, να γίνει διάκριση ανάλογα με το αν ο παρέχων υπηρεσίες αναγκάζεται συγκεκριμένα να δεχθεί όρους εργασίας και απασχόλησης που εμπίπτουν στα θέματα τα οποία απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 96/71 ή αν υποχρεώνεται να δεχθεί όρους που εμπίπτουν σε θέματα διαφορετικά από αυτά που διαλαμβάνονται στην εν λόγω διάταξη.

209. Στην πρώτη περίπτωση, όπως έχω ήδη παρατηρήσει, η οδηγία 96/71, δυνάμει του άρθρου της 3, παράγραφος 7, δέχεται ότι μπορούν να επιβάλλονται εντός του κράτους

μέλους υποδοχής όροι εργασίας και απασχόλησης που εμπίπτουν στα διαλαμβανόμενα στην παράγραφο του 1 θέματα και οι οποίοι είναι ευνοϊκότεροι για τους αποσπασμένους εργαζομένους. Όπως προαναφέρθηκε, οι όροι αυτοί πρέπει ωστόσο να τηρούν το άρθρο 49 ΕΚ.

210. Όσον αφορά τους όρους που εμπίπτουν σε θέματα άλλα από αυτά που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 96/71, υπάρχουν δύο δυνατές περιπτώσεις.

211. Η πρώτη αφορά όρους που δεν σχετίζονται, κατά κυριολεξία, με την εργασία και την απασχόληση, αλλά από τους οποίους εξαρτάται η άσκηση της οικονομικής δραστηριότητας του παρέχοντος υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένου, ενδεχομένως, του σκοπού προστασίας των αποσπασμένων εργαζομένων. Κατά τη γνώμη μου, οι όροι αυτοί δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 96/71 και πρέπει, συνεπώς, να εξεταστούν από την άποψη του άρθρου 49 ΕΚ.

212. Η δεύτερη δυνατή περίπτωση είναι αυτή των όρων *εργασίας και απασχόλησης* που δεν εμπίπτουν στα θέματα που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 96/71. Η οδηγία αυτή προβλέπει ότι, για να επιβληθούν εντός του κράτους μέλους υποδοχής εξίσου στους αλλοδαπούς παρέχοντες υπηρεσίες και στις ημεδαπές επιχειρήσεις που τελούν σε παρόμοιες καταστάσεις, πρέπει να εμπίπτουν σε διατάξεις δημοσίας τάξεως. Βεβαίως, όπως προκύπτει από το άρθρο 3, παράγραφος 10,

81 — Βλ., συναφώς, μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 17ης Δεκεμβρίου 1981, 279/80, Webb (Συλλογή 1981, σ. 3305, σκέψη 16) της 10 Ιουλίου 1991, C-294/89, Επιτροπή κατά Γαλλίας (Συλλογή 1991, σ. I-3591, σκέψη 26), και της 15ης Μαρτίου 2001, C-165/98, Mazzoleni και ISA (Συλλογή 2001, σ. I-2189, σκέψη 23).

της οδηγίας 96/71 και από τη σχετική με το άρθρο 49 ΕΚ νομολογία, το γεγονός ότι κάμποιοι εθνικοί κανόνες υπάγονται στην κατηγορία διατάξεων δημοσίας τάξεως ή στην κατηγορία νόμων περιεχόντων αστυνομικές διατάξεις δεν τους εξαιρεί από την τήρηση των διατάξεων της Συνθήκης⁸². Ωστόσο, είναι πολύ σαφές ότι τέτοιοι όροι εργασίας και απασχόλησης, οι οποίοι προβλέπονται σε συλλογική σύμβαση, επιβάλλονται σε αλλοδαπό παρέχοντα υπηρεσίες και δεν εμπίπτουν σε διατάξεις δημοσίας τάξεως στο κράτος μέλος υποδοχής είναι ήδη, αυτοί καθεαυτούς, αντίθετοι προς το άρθρο 3, παράγραφος 10, της οδηγίας 96/71.

213. Στην υπόθεση της κύριας δίκης, θεωρώ ότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να ερμηνεύσει τον MBL, κατά το μέτρο του δυνατού, υπό το φως της προαναφερθείσας απαιτήσεως που διαλαμβάνεται στο άρθρο 3, παράγραφος 10, της οδηγίας 96/71.

214. Έτσι, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να βεβαιωθεί ότι το εσωτερικό δικαιο δεν δέχεται την επέκταση όρων εργασίας και απασχόλησης που δεν εμπίπτουν σε θέματα που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, της οδηγίας 96/71, και οι οποίοι προβλέπονται ενδεχομένως σε συλλογική σύμβαση όπως είναι η συλλογική

σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet —στην οποία οι εναγόμενες της κύριας δίκης απαιτούσαν να προσχωρήσει η Laval, στο πλαίσιο των συλλογικών δράσεων που ανέλαβαν, προτού ακόμη η Laval μπορέσει, καταρχάς, να διαπραγματευθεί τα όρια του μισθού σύμφωνα με τα κριτήρια της εν λόγω συμβάσεως ή, ελλείψει συμφωνίας και σε δεύτερη φάση, να δεχθεί τα όρια μισθού που καθορίζονται σύμφωνα με τη ρήτρα επικουρικής εφαρμογής της ίδιας αυτής συμβάσεως⁸³ — παρά μόνον αν οι όροι αυτοί ικανοποιούν το κριτήριο του άρθρου 3, παράγραφος 10, της οδηγίας 96/71. Αν τούτο ισχύει, το εθνικό δικαστήριο θα πρέπει επιπλέον να εξετάσει αν οι όροι αυτοί είναι σύμφωνοι προς τις επιταγές του άρθρου 49 ΕΚ.

215. Θα προσθέσω, σε σχέση με τους συμπληρωματικούς όρους που περιλαμβάνονται στη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet, ότι το αιτούν δικαστήριο αναφέρθηκε σε διάφορες εισφορές την καταβολή των οποίων θα έπρεπε να δεχθεί η Laval αν δεν είχε παραιτηθεί, κατόπιν των συλλογικών δράσεων που ανέλαβαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης προκειμένου να την αναγκάσουν να υπογράψει τη συμφωνία σύνδεσης με την εν λόγω συλλογική σύμβαση, από την απόσπαση των Λετονών εργαζομένων στο εργοτάξιο του δήμου Vaxholm.

216. Όπως προκύπτει από τις παρατηρήσεις των διαδίκων της κύριας δίκης, οι εισφορές

82 — Βλ., συναφώς, προπαρατεθείσα απόφαση *Arblade* κ.λπ. (σκέψη 31). Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο όρισε την έννοια του νόμου που περιέχει αστυνομικές και περί ασφαλείας διατάξεις ως σημαίνουσα τις εθνικές διατάξεις των οποίων η τήρηση κρίνεται πρωταρχικής σημασίας για τη διαφύλαξη της πολιτικής, κοινωνικής ή οικονομικής οργάνωσης του συγκεκριμένου κράτους μέλους, ούτως ώστε να επιβάλλεται η τήρησή τους από όλα τα πρόσωπα που βρίσκονται επί του εθνικού εδάφους του κράτους μέλους αυτού ή σε κάθε έννομη σχέση που υφίσταται εντός του κράτους αυτού (σκέψη 30).

83 — Επί της ρήτας επικουρικής εφαρμογής, βλ. σημείο 26 των παρουσών προτάσεων.

αυτές αφορούν ασφάλιστρα τα οποία πρέπει να καταβληθούν από τον εργοδότη, τέλη, αποκαλούμενα «πρόσθετα λεπτά», που καταβάλλει ο εργοδότης υπέρ διαφόρων σουηδικών οργανισμών, καθώς και μια προμήθεια που καταβάλλει ο εργοδότης στην Byggnadsarbetareförbundet και η οποία αποτελεί την αμοιβή για τη δραστηριότητα ελέγχου των μισθών την οποία ασκούν τα τοπικά παραρτήματα της συνδικαλιστικής αυτής οργανώσεως.

217. Κατά τη γνώμη μου όμως, στον βαθμό που οι δύο πρώτες εισφορές δεν εμπίπτουν στην κατηγορία των όρων εργασίας και απασχόλησης που διαλαμβάνεται στην οδηγία 96/71 και στον βαθμό που η τρίτη συνδέεται εγγενώς με την εφαρμογή των (ευνοϊκότερων) ορίων μισθού που προβλέπει η συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet, η απαίτηση της καταβολής των εισφορών αυτών εκ μέρους ενός αλλοδαπού παρέχοντος υπηρεσίες, σύμφωνα με συλλογική σύμβαση την οποία μπορεί να αναγκασθεί να υπογράψει λόγω αναλήψεως συλλογικών δράσεων, πρέπει επίσης να εξεταστεί υπό το φως του άρθρου 49 ΕΚ.

3. Ενδιάμεσο συμπέρασμα

218. Για να συνοψίσω τα όσα εξέθεσα ανωτέρω και τα οποία αφορούν την ερμηνεία της οδηγίας 96/71 και τη θέση της σε εφαρμογή στη Σουηδία, θεωρώ, ως ενδιάμεσο συμπέρασμα, ότι:

- πρώτον, η οδηγία 96/71 δεν εμποδίζει την επέκταση των ορίων του μισθού που προβλέπονται ή καθορίζονται σύμφωνα με συλλογική σύμβαση η οποία εφαρμόζεται de facto στις ημεδαπές επιχειρήσεις που ασκούν τις δραστηριότητές τους στον οικοδομικό τομέα στη Σουηδία, ιδίως με την άσκηση του δικαιώματος που διασφαλίζεται στις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων να αναλαμβάνουν συλλογική δράση, σε έναν αλλοδαπό παρέχοντα υπηρεσίες ο οποίος αποσπά προσωρινώς εργαζομένους του τομέα αυτού στο σουηδικό έδαφος και ο οποίος τελεί σε παρόμοια κατάσταση, συμπεριλαμβανομένης της περιπτώσεως κατά την οποία ο εν λόγω παρέχων υπηρεσίες δεσμεύεται ήδη από συλλογική σύμβαση συναφείσα εντός του κράτους μέλους της εγκατάστασής του. Μια τέτοια κατάσταση, καθώς και οι προϋποθέσεις που συνδέονται με τον έλεγχο της εφαρμογής των ως άνω ορίων μισθού, πρέπει ωστόσο να εξεταστούν από την άποψη του άρθρου 49 ΕΚ·
- δεύτερον, η οδηγία 96/71 απαιτεί, προκειμένου οι όροι εργασίας και απασχόλησης, οι οποίοι αφορούν θέματα άλλα από αυτά τα οποία διαλαμβάνονται στο άρθρο της 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, και οι οποίοι προβλέπονται σε συλλογική σύμβαση που εφαρμόζεται de facto στις ημεδαπές επιχειρήσεις που ασκούν τις δραστηριότητές τους στον οικοδομικό τομέα στη Σουηδία, να μπορούν να επιβληθούν σε αλλοδαπό παρέχοντα υπηρεσίες σε μια παρόμοια κατάσταση στο πλαίσιο της ασκήσεως του δικαιώματος συλλογικής δράσης που αναγνωρίζεται στις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων εντός

του κράτους μέλους αυτού, οι όροι αυτοί να εμπίπτουν στις διατάξεις δημοσίας τάξεως, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 10, της οδηγίας αυτής. Εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να ερμηνεύσει τον MBL, κατά το μέτρο του δυνατού, υπό το φως της προαναφερθείσας απαίτησης. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, η επιβολή σε αλλοδαπό παρέχοντα υπηρεσίες των όρων αυτών πρέπει, εν πάση περιπτώσει, να τηρεί τις επιταγές του άρθρου 49 ΕΚ.

- τρίτον, δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 96/71 και πρέπει, συνεπώς, να εξεταστούν από την άποψη του άρθρου 49 ΕΚ, οι άλλοι πλην των σχετικών με την εργασία και την απασχόληση όροι που προβλέπονται σε συλλογική σύμβαση η οποία εφαρμόζεται de facto στις ημεδαπές επιχειρήσεις του οικοδομικού τομέα στη Σουηδία και τους οποίους ένας αλλοδαπός παρέχων υπηρεσίες, ο οποίος αποσπά προσωρινώς εργαζομένους στον τομέα αυτό και τελεί σε παρόμοια κατάσταση, αναγκάζεται να δεχθεί κατόπιν της αναλήψεως συλλογικών δράσεων από συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων.

219. Πρέπει τώρα να εξεταστούν τα σημεία αυτά υπό το φως του άρθρου 49 ΕΚ.

4. Επί του άρθρου 49 ΕΚ

α) Γενικές παρατηρήσεις

220. Κατά πάγια νομολογία, το άρθρο 49 ΕΚ επιτάσσει όχι μόνον την εξάλειψη κάθε δυσμενούς διακρίσεως λόγω της ιθαγένειάς του εις βάρος του εγκατεστημένου σε άλλο κράτος μέλος παρέχοντος υπηρεσίες, αλλά και την κατάργηση κάθε περιορισμού, έστω και αν αυτός τυγχάνει αδιακρίτως εφαρμογής τόσο επί των ημεδαπών παρεχόντων υπηρεσίες όσο και εκείνων των άλλων κρατών μελών, οσάκις αυτός μπορεί να παρεμποδίσει, παρενοχλήσει ή καταστήσει λιγότερο ελκυστικές τις δραστηριότητες του παρέχοντος υπηρεσίες ο οποίος είναι εγκατεστημένος σε άλλο κράτος μέλος όπου νομίμως παρέχει ανάλογες υπηρεσίες⁸⁴.

221. Το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ότι η εφαρμογή των ρυθμίσεων του κράτους μέλους υποδοχής επί της παροχής υπηρεσιών μπορεί να παρεμποδίσει, να παρενοχλήσει ή να καταστήσει λιγότερο ελκυστική την παροχή υπηρεσιών από πρόσωπα ή επιχειρήσεις εγκατεστημένα σε άλλα κράτη μέλη, καθόσον συνεπάγεται πρόσθετες δαπάνες και πρόσθετες οικονομικές και διοικητικές επιβαρύνσεις⁸⁵.

84 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις Vander Elst, ό.π. (σκέψη 14) Arblade κ.λπ., ό.π. (σκέψη 33) της 24ης Ιανουαρίου 2002, C-164/99, Portugaia Construções (Συλλογή 2002, σ. I-787, σκέψη 16), και Wolff & Muller, ό.π. (σκέψη 31).

85 — Προπαρατεθείσες αποφάσεις Portugaia Construções (σκέψη 18) και Wolff & Muller (σκέψη 32).

222. Όπως ανέφερα στο σημείο 161 των παρουσών προτάσεων, θεωρώ ότι το άρθρο 49 ΕΚ μπορεί να έχει άμεση εφαρμογή στην υπό κρίση υπόθεση.

223. Πρέπει ωστόσο να παρατηρηθεί ότι η νομολογία, δεδομένου ότι έχει αποφανθεί επί του οριζόντιου άμεσου αποτελέσματος του άρθρου 49 ΕΚ, φαίνεται a priori να έχει τονίσει την αναγνώριση ενός τέτοιου αποτελέσματος στην αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας την οποία συγκεκριμενοποιεί το άρθρο αυτό⁸⁶.

224. Ωστόσο, από μια λεπτομερέστερη ανάλυση της νομολογίας αυτής καθίσταται προφανές ότι η οριζόντια άμεση εφαρμογή του άρθρου 49 ΕΚ δεν περιορίζεται στις συνεπαγόμενες διακρίσεις πράξεις των φυσικών ή νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου που παράγουν συλλογικά αποτελέσματα στην αγορά εργασίας έναντι των παρεχόντων υπηρεσίες των κρατών μελών.

225. Έτσι, στην υπόθεση *Deliège*⁸⁷, το Δικαστήριο εξέτασε από την άποψη του άρθρου 49 ΕΚ διάφορους κανόνες επιλογής που είχε θεσπίσει μια αθλητική ομοσπονδία και βάσει των οποίων καθοριζόταν η συμμετοχή αθλητών υψηλού επιπέδου για να αγωνιστούν για ίδιο λογαριασμό σε διεθνείς αγώνες, παρά το γεγονός ότι οι κανόνες αυτοί δεν περιείχαν ρήτρα περί ιθαγένειας

ούτε όριζαν τις προϋποθέσεις προσβάσεως των αθλητών στην αγορά εργασίας. Ναι μεν το Δικαστήριο απέρριψε βεβαίως το ενδεχόμενο να αποτελεί ο επίμαχος κανόνας περιορισμό της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών, πλην όμως δεν αιτιολόγησε την εκτίμηση αυτή αποκλειστικά βάσει του ότι απλώς ο επίμαχος κανόνας δεν περιείχε ρήτρα περί ιθαγενείας.

226. Ομοίως, με την απόφαση *Wouters* κ.λπ., το Δικαστήριο επίσης δεν απέκλεισε ότι, ακόμη και αν υποθεθεί ότι η αρχή της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών είχε εφαρμογή σε μια απαγόρευση των επαγγελματικών συνεταιρισμών μεταξύ δικηγόρων και ορκωτών λογιστών, όπως αυτή που προέβλεπε μια ρύθμιση του ολλανδικού δικηγορικού συλλόγου η οποία εφαρμόζοταν ανεξαρτήτως ιθαγενείας, η απαγόρευση αυτή μπορεί να συνιστά περιορισμό της εν λόγω ελευθερίας⁸⁸.

227. Επιπλέον, σχετικά με μια αθλητική κανονιστική ρύθμιση που θέσπισε η Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή και η Διεθνής Κολυμβητική Ομοσπονδία, το Δικαστήριο θεώρησε ότι, αν η άσκηση της επίμαχης αθλητικής δραστηριότητας πρέπει να εκτιμηθεί βάσει των διατάξεων της Συνθήκης περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων ή της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, επιβάλλεται να εξακριβωθεί αν οι κανόνες που διέπουν την εν λόγω δραστηριότητα πλη-

86 — Βλ., συναφώς, τη σχετικοποιημένη προσέγγιση της προπαρατεθείσας απόφασης *Walgave και Koch* (σκέψη 34).

87 — Προπαρατεθείσα απόφαση (σκέψεις 60 έως 69).

88 — Προπαρατεθείσα απόφαση *Wouters* κ.λπ. (σκέψη 122).

ρούν τις προϋποθέσεις εφαρμογής των άρθρων 39 ΕΚ και 49 ΕΚ, δηλαδή δεν συνιστούν *περιορισμούς* απαγορευόμενους από τα άρθρα αυτά⁸⁹.

228. Εν πάση περιπτώσει, δεδομένου ότι πρόκειται για θεμελιώδη ελευθερία της Συνθήκης, θεωρώ ότι δεν μπορεί να επιχειρείται η οριοθέτηση του οριζόντιου περιεχομένου της υποχρέωσης που αυτή επιβάλλει ανάλογα με το αν συνεπάγονται ή όχι διακρίσεις τα εμπόδια που τίθενται στην άσκησή της. Αν μια τέτοια οριοθέτηση γινόταν δεκτή, θα ξεκινούσαν πολύπλοκες συζητήσεις σχετικά με το αν κάποια από τις δράσεις που ασκούν ή από τις κανονιστικές ρυθμίσεις που θεσπίζουν φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου πρέπει να θεωρηθεί ότι αποτελεί έμμεση δυσμενή διάκριση λόγω ιθαγενείας, περιορισμό, εμπόδιο ή αποτροπή για την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών. Όπως προκύπτει από τη νομολογία, δεδομένου ότι, στην πράξη, δεν είναι απολύτως σαφής η γραμμική διαχωρισμού μεταξύ των διαφόρων αυτών χαρακτηρισμών, το να γίνει δεκτή μια τέτοια οριοθέτηση του οριζόντιου περιεχομένου του άρθρου 49 ΕΚ θα επηρέαζε την ασφάλεια δικαίου των επιχειρηματιών.

229. Κατόπιν των διευκρινίσεων αυτών, πρέπει να καθοριστεί, όσον αφορά τα σημεία που απαριθμούνται στο σημείο 218 των παρουσών προτάσεων, αν η άσκηση των συλλογικών δράσεων εκ μέρους των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων κατά ενός παρέχοντος υπηρεσίες σε μια κατάσταση όπως αυτή της κύριας δίκης συνιστά περιορισμό κατά την έννοια του

άρθρου 49 ΕΚ και αν, εφόσον τούτο ισχύει, ο περιορισμός αυτός μπορεί να δικαιολογηθεί από επιτακτικές ανάγκες γενικού συμφέροντος.

β) Επί της υπάρξεως περιορισμού της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών

230. Καταρχάς, είναι κατά τη γνώμη μου αναντίρρητο ότι, παρά την απουσία συμβατικού δεσμού μεταξύ των εναγομένων της κύριας δίκης και της Laval και παρά το γεγονός ότι οι συλλογικές δράσεις (αποκλεισμός και δράση αλληλεγγύης, αντιστοίχως) αφορούσαν *ευθέως* τα μέλη των εναγομένων οργανώσεων της κύριας δίκης, τα οποία έπρεπε να μη δεχθούν οποιαδήποτε προσφορά πρόσληψης ή εργασίας προερχόμενη από τη Laval, η πραγματοποίηση των συλλογικών δράσεων είχε ως αποτέλεσμα να αναγκασθεί η Laval να παραιτηθεί από την εκτέλεση της σύμβασης σχετικά με το εργοτάξιο του Vaxholm και από την απόσπαση των Λετονών εργαζομένων στο εργοτάξιο αυτό.

231. Υφίσταται συνεπώς, κατά τη γνώμη μου, επαρκής αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της πραγματοποίησης των δράσεων αυτών και της διακοπής της οικονομικής δραστηριότητας της Laval στο σουηδικό έδαφος.

232. Αυτό εξάλλου αποτελεί γενικώς ένα από τα αποτελέσματα στα οποία μπορεί να καταλήξει η άσκηση συλλογικής δράσης με

⁸⁹ — Προπαρατεθείσα απόφαση Meca-Medina και Majcen κατά Επιτροπής (σκέψη 29).

σκοπό να αναγκασθεί ένας παρέχων υπηρεσίες να συνάψει συλλογική σύμβαση ισχύουσα στη Σουηδία, καθόσον ο εν λόγω παρέχων υπηρεσίες είτε θα υπογράψει τη συλλογική σύμβαση, την εφαρμογή της οποίας διεκδικούν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων, εκουσίως ή κατόπιν της αναλήψεως συλλογικής δράσης, είτε θα πρέπει να παραιτηθεί από την εκτέλεση της παροχής του.

233. Η άσκηση μιας τέτοιας συλλογικής δράσης, έστω και αν διεξάγεται και έναντι των επιχειρήσεων που είναι εγκατεστημένες στο έδαφος του οικείου κράτους μέλους, μπορεί να συνεπάγεται σημαντικό κόστος για τον αλλοδαπό παρέχοντα υπηρεσίες, ανεξάρτητα από την έκβαση της δράσης αυτής, οπότε συνιστά, κατά τη γνώμη μου, περιορισμό της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών.

234. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση κατά την οποία, όπως στην υπόθεση της κύριας δίκης, ο παρέχων υπηρεσίες αναγκάζεται τελικώς να εγκαταλείψει την εκτέλεση μιας σύμβασης δημοσίων έργων, λόγω του ότι δεν μπορεί να συνεχίσει τη δραστηριότητά του αν δεν δεχθεί τους όρους της συλλογικής σύμβασης της οποίας του ζητείται η εφαρμογή, ο εν λόγω παρέχων υπηρεσίες θα πρέπει να αναλάβει, καταρχήν, το σύνολο των δαπανών που σχετίζονται με τη μη εκτέλεση της συμβάσεως αυτής. Ο συστημικός χαρακτήρας ενός τέτοιου μηχανισμού, τον οποίο επιτρέπει το σουηδικό εσωτερικό δίκαιο, μπορεί επίσης να αποτρέψει τις επιχειρήσεις που είναι εγκατεστημένες εντός άλλων κρατών μελών να ασκήσουν την ελευθερία παροχής των υπηρεσιών τους στο Βασίλειο της Σουηδίας.

235. Στην περίπτωση κατά την οποία, κατόπιν της συλλογικής δράσης που άσκησαν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων, ο αλλοδαπός παρέχων υπηρεσίες θα υπογράψει την επίμαχη συλλογική σύμβαση, ο εν λόγω παρέχων υπηρεσίες, όπως τούτο θα είχε συμβεί στην υπόθεση της κύριας δίκης αν η Laval είχε δεχθεί να υπογράψει τη συμφωνία σύνδεσης με τη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet, θα υποχρεωθεί, πρώτον, να δεχθεί το σύνολο των όρων που προβλέπει η σύμβαση αυτή, συμπεριλαμβανομένων των διαφόρων εισφορών που αναφέρθηκαν στο σημείο 216 των παρουσών προτάσεων, όπως συμβαίνει και με τις επιχειρήσεις του ίδιου τομέα που είναι εγκατεστημένες στη Σουηδία και οι οποίες δεσμεύονται από τη σύμβαση αυτή και, δεύτερον, να καταβάλει, τουλάχιστον, μισθούς εντός των ορίων που καθορίζονται βάσει των διατάξεων της εν λόγω συμβάσεως.

236. Πρέπει όμως να υπομνησθεί, αφενός, ότι, σύμφωνα με τη νομολογία, ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να εξαρτά την παροχή υπηρεσιών στο έδαφος του από την τήρηση όλων των απαιτούμενων προϋποθέσεων εγκαταστάσεως και κατ' αυτόν τον τρόπο να στερεί από κάθε πρακτική αποτελεσματικότητα τις διατάξεις της Συνθήκης που σκοπούν ακριβώς στη διασφάλιση της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών⁹⁰.

237. Αφετέρου, και μεν το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι η εφαρμογή από το κράτος μέλος

90 — Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 25ης Ιουλίου 1991, C-76/90, Säger (Συλλογή 1991, σ. I-4221, σκέψη 13) της 25ης Οκτωβρίου 2001, C-49/98, C-50/98, C-52/98 έως C-54/98 και C-68/98 έως C-71/98, Finalarte κ.λπ. (Συλλογή 2001, σ. I-7831, σκέψη 29), και Portugaia Construcões, προαναφερθείσα (σκέψη 17).

υποδοχής της σχετικής με τον κατώτατο μισθό νομοθεσίας του στους παρέχοντες υπηρεσίες που είναι εγκατεστημένοι σε άλλο κράτος μέλος μπορεί, καταρχήν, να επιτρέπεται, πλην όμως έχει τονίσει ότι οι κανόνες αυτοί πρέπει να επιδιώκουν σκοπό γενικού συμφέροντος και δεν έχει αποκλείσει ότι, υπό ορισμένες περιστάσεις, η εφαρμογή των εν λόγω κανόνων είναι ασύμβατη προς το άρθρο 49 ΕΚ⁹¹.

238. Αυτό που ισχύει για τα κράτη μέλη πρέπει επίσης να ισχύει, κατά την άποψή μου, για τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου των οποίων η δράση παράγει συλλογικά αποτελέσματα στην αγορά εργασίας και στη διασυννοριακή παροχή υπηρεσιών, όπως αυτή που άσκησαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης.

239. Το γεγονός ότι, στη δεύτερη υπό εξέταση υποθετική περίπτωση, ο παρέχων υπηρεσίες μπορεί να συνεχίζει να ασκεί την οικονομική δραστηριότητά του στο έδαφος του κράτους μέλους υποδοχής δεν μειώνει τον περιοριστικό χαρακτήρα των προϋποθέσεων που του επιβάλλονται.

240. Υπό τις περιστάσεις αυτές, θεωρώ ότι οι συλλογικές δράσεις που ανέλαβαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης συνιστούν περιορισμό της ελεύθερης παροχής των υπηρεσιών κατά την έννοια του άρθρου 49 ΕΚ.

γ) Επί των ενδεχόμενων δικαιολογιών του περιορισμού

241. Από τη νομολογία που εφαρμόζεται στις κανονιστικές ρυθμίσεις των κρατών μελών προκύπτει ότι, όταν τέτοιες ρυθμίσεις εφαρμόζονται αδιακρίτως σε κάθε πρόσωπο ή επιχείρηση που ασκεί δραστηριότητα στο έδαφος του κράτους μέλους υποδοχής, οι ρυθμίσεις αυτές μπορούν να δικαιολογούνται εφόσον ανταποκρίνονται σε επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος, στον βαθμό που το συμφέρον αυτό δεν διασφαλίζεται από τους κανόνες στους οποίους υπόκειται ο παρέχων τις υπηρεσίες εντός του κράτους μέλους όπου αυτός είναι εγκατεστημένος και εφόσον οι ρυθμίσεις αυτές μπορούν να εξασφαλίσουν την επίτευξη του σκοπού που επιδιώκουν και δεν βαίνουν πέραν του αναγκαίου για την επίτευξη του σκοπού αυτού μέτρου⁹².

242. Δεδομένης της ιδιομορφίας της διαφοράς της κύριας δίκης, ένα πρώτο πρόβλημα που πρέπει να αντιμετωπιστεί είναι αυτό του προσδιορισμού των επιδιωκόμενων σκοπών.

243. Καταρχάς, δεν πιστεύω ότι πρέπει να εξεταστεί ο σκοπός που επιδίωκαν οι σουηδικές αρχές όταν επέτρεψαν ή, τουλάχιστον, όταν παρέλειψαν να απαγορεύσουν τις συλλογικές δράσεις που ανέλαβαν οι εναγόμε-

91 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση *Portugaia Construções* (σκέψεις 21 έως 23 και η εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

92 — Βλ., μεταξύ άλλων, προπαρατεθείσες αποφάσεις *Arblade* κ.λπ. (σκέψεις 34 και 35), *Portugaia Construções* (σκέψη 19), *Wolff & Müller* (σκέψη 34), και Επιτροπή κατά Λουξεμβούργου (σκέψη 21).

νες της κύριας δίκης, αλλά να προσδιοριστούν οι σκοποί που επιδίωκαν οι ως άνω εναγόμενες όταν ξεκίνησαν τις εν λόγω δράσεις.

244. Υπό την έννοια αυτή, η υπό κρίση υπόθεση είναι διαφορετική από την κατάσταση την οποία αφορούσε η προπαρατεθείσα απόφαση Schmidberger, στην οποία το Δικαστήριο εξέτασε αποκλειστικά τον σκοπό των εθνικών αρχών, εμπνεόμενο από τις εκτιμήσεις που συνδέονται με τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων όσον αφορά την ελευθερία έκφρασης και συνάθροισης των διαδηλωτών που είχαν αποκλείσει τον αυτοκινητόδρομο του Brenner, στον βαθμό που, στη διαφορά της κύριας δίκης, η Schmidberger επιδίωκε να θεμελιώσει την ευθύνη της Δημοκρατίας της Αυστρίας λόγω παραβάσεως των υποχρεώσεών της που υπείχε από το κοινοτικό δίκαιο, καθόσον παρέλειψε να εμποδίσει τη δημιουργία ενός εμποδίου στην ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων. Το Δικαστήριο θεώρησε συνεπώς ότι οι ειδικοί σκοποί της συγκέντρωσης των διαδηλωτών δεν ήταν, αυτοί καθεαυτούς, καθοριστικοί στο πλαίσιο μιας αγωγής όπως αυτή που άσκησε η Schmidberger⁹³.

245. Αντιθέτως, οι σκοποί που επιδιώκονταν με τις συλλογικές δράσεις που ανέλαβαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης είναι, κατά τη γνώμη μου, καθοριστικοί στο πλαίσιο μιας διαφοράς που αφορά αποκλειστικά φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου.

246. Συναφώς, μολοντί η διάταξη περί παραπομπής δεν είναι ιδιαίτερα σαφής, το αιτούν δικαστήριο ανέφερε, μεταξύ των σκοπών που επιδίωκαν οι επίμαχες συλλογικές δράσεις, την προστασία των εργαζομένων και την καταπολέμηση του κοινωνικού ντάμπινγκ.

247. Θα μπορούσε να φανεί ότι οι δύο αυτοί σκοποί υπερβαίνουν το αντικείμενο της δραστηριότητας μιας συνδικαλιστικής οργάνωσης, η οποία συνίσταται, καταρχήν, στην προάσπιση των επαγγελματικών συμφερόντων των μελών της.

248. Ωστόσο, λόγω του γεγονότος αυτού δεν μπορεί να παραγνωριστεί το ενδεχόμενο η ανάληψη συλλογικών δράσεων εκ μέρους των συνδικαλιστικών οργάνωσεων των εργαζομένων, όπως οι επίμαχες στο πλαίσιο της κύριας δίκης, να μπορεί να αφορά πράγματι τους δύο προαναφερθέντες σκοπούς, στον βαθμό που, όπως είδαμε ανωτέρω σχετικά με τη θέση σε εφαρμογή της οδηγίας 96/71 στο σουηδικό δίκαιο, πρόκειται ακριβώς για τη διαδικασία που χρησιμοποίησε το Βασίλειο της Σουηδίας για να εξασφαλίσει ότι οι όροι εργασίας και απασχόλησης, που εμπίπτουν σε θέματα που διαλαμβάνονται στην εν λόγω οδηγία και καθορίζονται στις συλλογικές συμβάσεις που εφαρμόζονται στο έδαφός του de facto στις ημεδαπές επιχειρήσεις του οικοδομικού τομέα, μπορούν να επεκταθούν στους αλλοδαπούς παρέχοντες υπηρεσίες που αποσπούν προσωρινώς στο Βασίλειο της Σουηδίας εργα-

93 — Προπαρατεθείσα απόφαση Schmidberger (σκέψεις 66 έως 68).

ζόμενους στον εν λόγω τομέα. Εν πάση περιπτώσει, τίποτε δεν αποκλείει το να μπορούν οι ιδιώτες να επικαλούνται τέτοιους σκοπούς⁹⁴.

249. Είναι όμως γνωστό ότι το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει ότι, μεταξύ των επιτακτικών αναγκών γενικού συμφέροντος που μπορούν να δικαιολογήσουν έναν περιορισμό στην ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών περιλαμβάνονται τόσο η προστασία των εργαζομένων όσο και η καταπολέμηση του κοινωνικού ντάμπινγκ⁹⁵, απαιτήσεις στις οποίες στηρίζεται επίσης η οδηγία 96/71⁹⁶.

250. Πρέπει συνεπώς να εξεταστεί αν η άσκηση του δικαιώματος συλλογικής δράσης με σκοπό να αναγκαστεί ένας αλλοδαπός παρέχων υπηρεσίες, ο οποίος δεσμεύεται ήδη από συλλογική σύμβαση εντός του κράτους μέλους προελεύσεως, να δεχθεί το σύνολο των όρων μιας σουηδικής συλλογικής σύμβασης, που εφαρμόζεται *de facto* στις ημεδαπές επιχειρήσεις του ίδιου τομέα δραστηριοτήτων, μπορεί να επιτύχει τους επιδιωκόμενους σκοπούς χωρίς να υπερβεί το αναγκαίο προς τούτο μέτρο.

94 — Βλ., υπό την έννοια αυτή, σε σχέση με την επίκληση των δικαιολογιών που αντλούνται από τη δημόσια τάξη, τη δημόσια ασφάλεια και τη δημόσια υγεία, απόφαση της 15ης Δεκεμβρίου 1995, C-415/93, *Bosman* (Συλλογή 1995, σ. I-4921, σκέψη 86).

95 — Βλ., μεταξύ άλλων, όσον αφορά την προστασία των εργαζομένων, προπαρατεθείσες αποφάσεις *Arblade* κ.λπ. (σκέψη 36), *Finalarte* κ.λπ. (σκέψη 33), *Portugaia Construções* (σκέψη 20), και *Wolff & Muller* (σκέψη 35). Όσον αφορά την καταπολέμηση του κοινωνικού ντάμπινγκ, βλ. προπαρατεθείσα απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 2006, Επιτροπή κατά Γερμανίας (σκέψη 61).

96 — Βλ. άρθρο 3 της οδηγίας 96/71 και προπαρατεθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Γερμανίας (σκέψη 61).

251. Γενικώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι το άρθρο 49 ΕΚ δεν μπορεί να επιβάλλει υποχρεώσεις στις συνδικαλιστικές οργανώσεις οι οποίες θα έθιγαν την ουσία του δικαιώματος αναλήψεως συλλογικής δράσης⁹⁷. Η εκτίμηση αυτή πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να επεκταθεί και στην κατάσταση στην οποία, όπως προκύπτει εν προκειμένω, το δικαίωμα αναλήψεως συλλογικής δράσης γίνεται δεκτό όχι μόνο για την προάσπιση των συμφερόντων των μελών μιας συνδικαλιστικής οργανώσεως, αλλά και προκειμένου να παρασχεθεί η δυνατότητα στην οργάνωση αυτή να επιδιώξει θεμιτούς σκοπούς αναγνωριζόμενους από το κοινοτικό δίκαιο, όπως είναι η προστασία των εργαζομένων εν γένει και η καταπολέμηση του κοινωνικού ντάμπινγκ εντός του οικείου κράτους μέλους.

252. Ωστόσο, δεδομένου ότι το δικαίωμα αυτό δεν είναι απόλυτο, η άσκησή του πρέπει να συμβιβάζεται με τη γενικού συμφέροντος κοινοτική επιταγή την οποία συνιστά η ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών εντός της Κοινότητας.

253. Όσον αφορά τα τρία σημεία που απαριθμήθηκαν στο σημείο 218 των παρουσών προτάσεων και υπό το φως της νομολογίας του Δικαστηρίου σχετικά με το άρθρο 49 ΕΚ, η ανάγκη σταθμίσεως των σχετικών συμφερόντων με οδηγεί να διατυπώσω τις ακόλουθες παρατηρήσεις.

97 — Βλ. τις εκτιμήσεις μου στις προκαταρκτικές παρατηρήσεις, ανωτέρω, καθώς και, μεταξύ άλλων, την προπαρατεθείσα απόφαση *Schmidberger* (σκέψη 80 και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

i) Επί της αναλογικότητας των συλλογικών δράσεων, καθόσον αποσκοπούν να επιβάλουν τα όρια μισθού που έχουν καθοριστεί σύμφωνα με τη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet

σεων είχε ως έμμεση συνέπεια το ότι οι Λετονοί εργαζόμενοι απώλεσαν την προσωρινή απασχόλησή τους εντός του κράτους μέλους αυτού.

254. Πρώτον, θεωρώ ότι το άρθρο 49 ΕΚ δεν εμποδίζει, καταρχήν, την ανάληψη συλλογικών δράσεων με σκοπό να αναγκαστεί ένας παρέχων υπηρεσίες κράτους μέλους να δεχθεί την αμοιβή η οποία καθορίζεται σύμφωνα με συλλογική σύμβαση η οποία εφαρμόζεται de facto στις ημεδαπές επιχειρήσεις που τελούν σε παρεμφερή κατάσταση στον οικοδομικό τομέα εντός του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου ο εν λόγω παρέχων υπηρεσίες αποσπά προσωρινώς εργαζομένους.

257. Ωστόσο, όπως θα διευκρινιστεί κατωτέρω, δεν πιστεύω ότι η κατάσταση αυτή προκύπτει από τις κυρίως ειπείν μισθολογικές διεκδικήσεις των εναγομένων της κύριας δίκης, αλλά μάλλον, από τις ιδιαίτερες περιστάσεις της υποθέσεως της κύριας δίκης, από τους λοιπούς όρους που έχουν καθοριστεί στη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet, της οποίας διεκδικούσαν την υπογραφή από τη Laval στο πλαίσιο των συλλογικών δράσεων που διεξήγαγαν, και τους οποίους η επιχείρηση αυτή θεωρούσε δυσανάλογα επαχθείς.

255. Καταρχάς, ένας τέτοιος τρόπος ενέργειας είναι, εν γένει, κατάλληλος προς επίτευξη των σκοπών που επιδιώκει, καθόσον η απλή απειλή μιας συλλογικής δράσης των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργαζομένων θα παρακινήσει στην πλειονότητα των περιπτώσεων τους εργοδότες να συνάψουν τη συλλογική σύμβαση, της οποίας διεκδικείται η υπογραφή. Περαιτέρω, όπως προκύπτει από τα όσα ανέφερε η Σουηδική Κυβέρνηση και από τα στοιχεία της δικογραφίας, η προσφυγή στις συλλογικές δράσεις λόγω μη υπογραφής μιας συλλογικής σύμβασης είναι σπάνια στη Σουηδία.

258. Εν συνεχεία, η άσκηση του δικαιώματος συλλογικής δράσης με σκοπό να αναγκασθεί ένας παρέχων υπηρεσίες να δεχθεί να εφαρμόσει τα όρια μισθού που ισχύουν στον εν λόγω τομέα δραστηριοτήτων του κράτους μέλους υποδοχής συνιστά, καταρχήν, λιγότερο περιοριστικό μέτρο απ' ό,τι η αυτόματη επιβολή παρόμοιων ορίων μισθού τα οποία, χωρίς να αποτελούν όρια κατώτατου μισθού, έχουν καθοριστεί από την εθνική νομοθεσία, καθόσον το μέτρο αυτό παρέχει τη δυνατότητα στον παρέχοντα υπηρεσίες, στο πλαίσιο ενός συστήματος διαπραγματεύσεων με τις αρμόδιες συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων, να καθορίσει μια αμοιβή η οποία λαμβάνει υπόψη την ιδιαίτερη από άποψη κόστους κατάστασή του, χωρίς να του παρέχει τη δυνατότητα να εφαρμόζει, εν πάση περιπτώσει, τα όρια του μισθού που είναι κατώτερα από αυτά που έχουν καθοριστεί σύμφωνα με τη ρήτρα επικουρικής εφαρμογής της συλλογικής σύμβασης.

256. Βεβαίως, πρέπει να υπομνησθεί ότι, εν προκειμένω, η ανάληψη συλλογικών δρά-

259. Βεβαίως, ένα τέτοιο σύστημα μπορεί να καταλήξει σε απρόβλεπτο αποτέλεσμα, ακόμη και να καταστήσει δυνατές, σε ορισμένες περιπτώσεις, μισθολογικές διεκδικήσεις που μπορούν ενδεχομένως να είναι υπερβολικές.

260. Ωστόσο, οι περιστάσεις αυτές είναι εγγενείς σε ένα σύστημα συλλογικών σχέσεων εργασίας που στηρίζεται και ευνοεί τις διαπραγματεύσεις μεταξύ κοινωνικών εταίρων, και συνεπώς τη συμβατική ελευθερία, αντί της παρέμβασης του εθνικού νομοθέτη. Δεν νομίζω ότι, στο παρόν στάδιο εξελίξεως του κοινοτικού δικαίου, το δίκαιο αυτό μπορεί να θέσει εν αμφιβόλω, με την εφαρμογή μιας των θεμελιωδών ελευθεριών κυκλοφορίας της Συνθήκης, μια τέτοια επιλογή κοινωνικής οργάνωσης.

261. Βεβαίως, είναι αληθές ότι, στην επίμαχη κατάσταση της κύριας δίκης, η Laval ήταν αναγκασμένη είτε να υπογράψει τη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet είτε, όπως και έπραξε, να αρνηθεί να υπογράψει μια τέτοια σύμβαση και τελικώς να διακόψει την εκτέλεση των εργασιών στο εργοτάξιο του Vaxholm, χωρίς να μπορεί η ίδια να προσφύγει, για παράδειγμα, σε ανταπεργία.

262. Ωστόσο, θεωρώ ότι το να γίνει δεκτό, σε μια κατάσταση όπως η επίμαχη, ότι ο εργοδότης μπορεί να προσφύγει σε μια τέτοια ενέργεια δεν θα καθιστούσε τις

συλλογικές δράσεις λιγότερο περιοριστικές, καθόσον, ιδίως, θα συνεχιζόταν η διακοπή των εργασιών που έπρεπε να εκτελεστούν.

263. Τούτου δοθέντος, από τη νομολογία που αφορά το άρθρο 49 ΕΚ και την εκτίμηση της αναλογικότητας των περιορισμών της ελευθερίας την οποία καθιερώνει διά της εφαρμογής της νομοθεσίας των κρατών μελών με σκοπό την προστασία των εργαζομένων προκύπτει ότι η επέκταση των ορίων του (κατώτατου) μισθού που προβλέπει η νομοθεσία αυτή, ή μια συλλογική σύμβαση κηρυχθείσα γενικής υποχρεωτικής εντός κράτους μέλους, σε *κάθε πρόσωπο* που παρέχει μισθωτή εργασία, έστω και προσωρινώς, *επί του εδάφους του* είναι δυνατή όταν αποδεικνύεται ότι η προστασία που αυτές παρέχουν δεν διασφαλίζεται με υποχρεώσεις *πανομοιότυπες ή ουσιωδώς παρεμφερείς* τις οποίες η επιχείρηση υπέχει εντός του κράτους μέλους της εγκαταστάσεώς της⁹⁸.

264. Η νομολογία αυτή επιβάλλει συνεπώς στα κράτη μέλη υποδοχής, ιδίως στα δικαστήριά τους, να εκτιμούν το ισοδύναμο ή τον ουσιωδώς παρεμφερή χαρακτήρα της προστασίας που ήδη παρέχεται στους αποσπασμένους εργαζομένους από τη νομοθεσία και/ή τις συλλογικές συμβάσεις εντός του κράτους εγκαταστάσεως του παρέχοντος υπηρεσίες, ειδικότερα όσον αφορά την αμοιβή που τους καταβάλλεται.

98 — Απόφαση της 28ης Μαρτίου 1996, C-272/94, Guiot (Συλλογή 1996, σ. I-1905, σκέψεις 16 και 17) και προπαρατεθείσες αποφάσεις Arblade κ.λπ. (σκέψη 51), Επιτροπή κατά Λουξεμβούργου (σκέψη 29), και της 19ης Ιανουαρίου 2006, Επιτροπή κατά Γερμανίας (σκέψη 44).

265. Όπως προκύπτει επίσης από τη νομολογία, η σύγκριση αυτή πρέπει να λαμβάνει υπόψη το ακαθάριστο ποσό του μισθού⁹⁹.

266. Στην υπόθεση της κύριας δίκης και ανεξάρτητα από το ζήτημα που συνδέεται με την υποχρέωση της Laval να δεχθεί το σύνολο των όρων που προβλέπει η συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet με την υπογραφή της συμφωνίας σύνδεσης πριν από την έναρξη διαπραγματεύσεων σχετικά με το επίπεδο των αμοιβών, πρέπει να υπομνησθεί ότι οι εναγόμενες της κύριας δίκης διεκδίκησαν καταρχάς από την επιχείρηση αυτή να καταβάλει στους Λετονοί εργαζομένους που είχε αποσπάσει προσωρινώς στη Σουηδία τον κατώτατο μισθό τον οποίο κατέβαλαν οι επιχειρήσεις του οικοδομικού τομέα της περιφέρειας της Στοκχόλμης, ήτοι 145 SEK την ώρα (που αντιστοιχεί σε περίπου 16 ευρώ την ώρα), διεκδίκηση η οποία ήταν ανοικτή σε διαπραγμάτευση, αλλά η αποτυχία της οποίας θα είχε παράσχει τη δυνατότητα στη Laval να καταβάλει μισθό 109 SEK την ώρα (που αντιστοιχεί σε περίπου 12 ευρώ την ώρα), σύμφωνα με όσα προέβλεπε, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης της κύριας δίκης, η ρήτρα επικουρικής εφαρμογής της συλλογικής σύμβασης της Byggnadsarbetareförbundet.

99 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση της 14ης Απριλίου 2005, Επιτροπή κατά Γερμανίας (σκέψη 29). Σημειώοντες ότι, στην προπαρατεθείσα απόφαση Mazzoleni και ISA, το Δικαστήριο ζήτησε από το αιτούν δικαστήριο να λάβει υπόψη τους καθαρούς μισθούς κατά τη σύγκριση των μισθολογικών όρων, αλλά η θέση αυτή εξηγείται, κατά τη γνώμη μου, από τις πολύ ιδιαίτερες περιστάσεις της υποθέσεως της οποίας είχε επιληφθεί το Δικαστήριο, καθόσον επρόκειτο για μια επιχείρηση εγκατεστημένη σε μεθοριακή περιοχή, της οποίας ορισμένοι από τους μισθωτούς που απασχολούσε μπορούσαν να παρέχουν, για λόγους παροχής υπηρεσιών εκ μέρους της επιχείρησης, με μερική απασχόληση και για σύντομες περιόδους ένα τμήμα της εργασίας τους επί του όμορου εδάφους κράτους μέλους διαφορετικού από το κράτος εγκαταστάσεως της επιχείρησεως.

267. Δύο παρατηρήσεις μπορούν να διατυπωθούν σχετικά με τα πραγματικά αυτά στοιχεία.

268. Αφενός, σημειώνεται ότι ο μισθός τον οποίο διεκδικούσαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης δεν είναι αυτός που καταβάλλεται σε κάθε πρόσωπο (στον οικείο τομέα δραστηριοτήτων) στο σουηδικό έδαφος, για να επαναλάβω την ορολογία που χρησιμοποιήθηκε στη νομολογία η οποία παρατέθηκε στο σημείο 263 ανωτέρω. Ωστόσο, δεν θεωρώ ότι, εν προκειμένω, το γεγονός αυτό είναι καθοριστικό, καθόσον δεν φαίνεται να αμφισβητείται ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου ότι ο μισθός αυτός απαιτούνταν από το σύνολο των επιχειρήσεων του οικείου τομέα δραστηριοτήτων στην περιφέρεια στην οποία είχαν αποσπαστεί οι Λετονοί εργαζόμενοι κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, οι οποίες τελούσαν συνεπώς σε παρόμοια κατάσταση με αυτήν της Laval. Περαιτέρω, η περίπτωση αυτή φαίνεται λιγότερο σημαντική λόγω του γεγονότος ότι η Laval είχε τη δυνατότητα, την οποία προέβλεπε η συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet, να αντιταχθεί σε αυτή τη μισθολογική διεκδίκηση.

269. Συγκεκριμένα και αφετέρου, από τις περιστάσεις της υπόθεσης της κύριας δίκης προκύπτει, όπως δέχθηκαν εξάλλου και οι εναγόμενες της κύριας δίκης με τις γραπτές παρατηρήσεις τους, ότι, αν οι συλλογικές δράσεις που πραγματοποιήσαν είχαν καταλήξει στην εκ μέρους της Laval υπογραφή της συμφωνίας σύνδεσης με τη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet, η Laval θα μπορούσε να οδηγήσει σε αποτυχία τις διαπραγματεύσεις σχετικά με τα όρια του μέσου μισθού και να εφαρμόσει τον μισθό των 109 SEK την ώρα, που είχε καθοριστεί σύμφωνα με την εν λόγω σύμβαση.

270. Επομένως, στον βαθμό που η αμοιβή αυτή συνιστά τον ακαθάριστο μισθό, το αιτούν δικαστήριο θα έπρεπε να τον συγκρίνει με τον μισθό που κατέβαλλε η Laval στους Λετονούς εργαζομένους.

271. Συναφώς, πρέπει επίσης να υπομνησθεί ότι, όπως προκύπτει από τη διάταξη περί παραπομπής, η Laval κατέβαλλε στους εργαζομένους της μια μηνιαία αμοιβή 13 650 SEK περίπου (ήτοι περίπου 1 500 ευρώ), στην οποία προσετίθεντο διάφορες παροχές σε είδος.

272. Συνεπώς, θεωρώ ότι, αν το αιτούν δικαστήριο έπρεπε να πραγματοποιήσει τη σύγκριση των ακαθάριστων ποσών αμοιβής, και εφόσον οι προαναφερθείσες αμοιβές αντιστοιχούν πράγματι στα ακαθάριστα ποσά μισθού, το αιτούν δικαστήριο θα έπρεπε να εξετάσει αν η αμοιβή την οποία κατέβαλλε η Laval ήταν πανομοιότυπη ή ουσιαστικά παρεμφερής με αυτή που καθοριζόταν σύμφωνα με τη ρήτρα επικουρικής εφαρμογής της συλλογικής σύμβασης της Byggnadsarbetareförbundet, που ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο θα έπρεπε επίσης να εξετάσει αν οι διάφορες παροχές σε είδος που κατέβαλλε η Laval συνιστούν επιδόματα καταβαλλόμενα ως απόδοση των δαπανών που πραγματοποιούνταν λόγω της αποσπάσεως.

273. Αν η ακαθάριστη αμοιβή που κατέβαλλε η Laval δεν ήταν πανομοιότυπη ή

ουσιαστικά παρεμφερής με αυτή που καθοριζόταν σύμφωνα με τη ρήτρα επικουρικής εφαρμογής της σύμβασης της Byggnadsarbetareförbundet, όπως έχω την πεποίθηση αλλά όχι τη βεβαιότητα, θα μπορούσε, κατά τη γνώμη μου, να συναχθεί το συμπέρασμα ότι οι συλλογικές δράσεις, καθόσον αποσκοπούν στο να επιβάλλουν τα όρια μισθού που προβλέπει η συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet, δεν ήταν δυσανάλογες προς τους σκοπούς της προστασίας των εργαζομένων και της καταπολέμησης του κοινωνικού ντάμπινγκ.

274. Εν πάση περιπτώσει, προσθέτω ότι, αντίθετα προς όσα υποστήριξαν ορισμένοι από όσους παρενέβησαν ενώπιον του Δικαστηρίου, μεταξύ των οποίων και η Laval, μια τέτοια εκτίμηση δεν συνιστά προσβολή της αρνητικής πτυχής της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι του παρέχοντος υπηρεσίες ή των εργαζομένων τους οποίους αποσπά, ήτοι του δικαιώματος μη προσχωρήσεως σε συνδικαλιστική οργάνωση ή αποχωρήσεως από αυτή¹⁰⁰, τον σεβασμό του οποίου πρέπει επίσης να διασφαλίζει, κατά τη γνώμη μου, το Δικαστήριο.

275. Συναφώς, πρέπει να τονιστεί ότι, με την προπαρατεθείσα απόφαση Gustafsson κατά Σουηδίας, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θεώρησε ότι το Βασίλειο της Σουηδίας δεν είχε παραβεί την υποχρέωσή του περί διασφάλισης των δικαιωμάτων του προσφεύγοντος, τα οποία διαλαμβάνονται στο άρθρο 11 της ΕΣΔΑ, εφόσον αυτός ο Σουηδός εργοδότης του

100 — Επί της πτυχής αυτής της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι, βλ. τη νομολογία που παρατίθεται στο σημείο 70 των παρουσών προτάσεων.

τομέα της εστίασης είχε αναγκαστεί, κατόπιν συλλογικών δράσεων, που έλαβαν τη μορφή αποκλεισμού και δράσεως αλληλεγγύης και οι οποίες πραγματοποιήθηκαν από διάφορες συνδικαλιστικές οργανώσεις εργαζομένων με σκοπό να τον αναγκάσουν να υπογράψει μια συλλογική σύμβαση, να σταματήσει τελικώς τη δραστηριότητά του στον τομέα αυτό. Διατυπώνοντας την εκτίμησή του, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου τόνισε συγκεκριμένα κυρίως ότι, παρά τις πιέσεις που ασκήθηκαν στον προσφεύγοντα, αυτός δεν είχε υποχρεωθεί να προσχωρήσει στις εργοδοτικές οργανώσεις που είχαν υπογράψει τη συλλογική σύμβαση, αλλά θα μπορούσε να είχε επιλέξει να υπογράψει τη συμφωνία σύνδεσης με την επίμαχη συλλογική σύμβαση, συμφωνία η οποία θα του είχε παράσχει τη δυνατότητα να συμπεριλάβει ρήτρες προσαρμοσμένες στην ιδιαίτερη φύση των δραστηριοτήτων του και η οποία δεν φαινόταν να παρουσιάζει από οικονομική άποψη μειονεκτήματα τα οποία θα τον είχαν αναγκάσει να προσχωρήσει στην εργοδοτική συνδικαλιστική οργάνωση¹⁰¹.

276. Τέτοια είναι κατά τη γνώμη μου και η κατάσταση της Laval, καθόσον αυτή ουδέποτε υποστήριξε ότι η υπογραφή της συμφωνίας σύνδεσης με τη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet παρουσίαζε τέτοια οικονομικά μειονεκτήματα ώστε να την είχε οδηγήσει να προσχωρήσει στη σουηδική συνδικαλιστική οργάνωση των εργοδοτών του οικοδομικού τομέα (Sveriges Byggindustrier).

277. Επιπλέον, ομοίως δεν μπορεί βασίμως να υποστηρίζεται ότι εθίγη η αρνητική πτυχή της ελευθερίας του συνεταίριζεσθαι των

Λετονών εργαζομένων, στον βαθμό που, σύμφωνα με τις αρχές που ισχύουν στις συλλογικές εργασιακές σχέσεις στη Σουηδία, ο εργοδότης που υπογράφει μια συμφωνία σύνδεσης πρέπει να εφαρμόζει στο σύνολο των εργαζομένων που απασχολεί, ανεξάρτητα από την ενδεχόμενη προσχώρησή τους στις συνδικαλιστικές οργανώσεις που υπέγραψαν τη συμφωνία αυτή, τους όρους εργασίας και απασχόλησης που προβλέπει η οικεία συλλογική σύμβαση.

278. Παρά τη διευκρίνιση αυτή, είναι ωστόσο δυνατόν η αναφερθείσα στα σημεία 272 και 273 ανωτέρω σύγκριση των ακαθάριστων αμοιβών να μην είναι τελικώς αναγκαία στην υπόθεση της κύριας δίκης, ενόψει της ιδιαίτερης περιστασης που χαρακτηρίζει την επίμαχη κατάσταση¹⁰², στην οποία η Laval, προτού ακόμη μπορέσει να εφαρμόσει τον μισθό που καθορίζεται σύμφωνα με τη ρήτρα επικουρικής εφαρμογής της συλλογικής σύμβασης της Byggnadsarbetareförbundet, έπρεπε να δεχθεί το σύνολο των όρων που προβλέπει η εν λόγω σύμβαση.

ii) Επί της αναλογικότητας των συλλογικών δράσεων, καθόσον αποσκοπούν στο να επιβάλουν όλους του όρους που προβλέπει η συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet

279. Συγκεκριμένα και δεύτερον, αυτό που οδήγησε τις εναγόμενες της κύριας δίκης

101 — Απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Gustafsson κατά Σουηδίας, προαναφερθείσα (σκέψη 52).

102 — Από τις απαντήσεις των εναγομένων της κύριας δίκης στις γραπτές ερωτήσεις που έθεσε το Δικαστήριο προκύπτει συγκεκριμένα ότι η πρακτική που συνίσταται στο να εξαρτάται η εφαρμογή των ορίων του μισθού που προβλέπονται ή καθορίζονται σύμφωνα με συλλογική σύμβαση από την αποδοχή από τον εργοδότη τους του συνόλου των όρων που προβλέπει η εν λόγω σύμβαση δεν συνιστά χαρακτηριστικό του σουηδικού μοντέλου των συλλογικών σχέσεων εργασίας.

στο (και τους επέτρεψε) να αναλάβουν τις επίμαχες συλλογικές δράσεις είναι η άρνηση της Laval να δεχθεί όλους τους όρους που καθορίζει η συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet, τους οποίους η επιχείρηση αυτή θεωρούσε υπερβολικούς. Ακριβέστερα, αν η Laval είχε υπογράψει τη συμφωνία σύνδεσης με τη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet, η προσχώρηση αυτή θα της είχε παράσχει το ευεργέτημα της κοινωνικής ειρήνης, σύμφωνα με τον MBL, βάσει της οποίας θα μπορούσε εν συνεχεία να ξεκινήσει διαπραγματεύσεις σχετικά με τα όρια του μισθού, κατ' εφαρμογήν των διατάξεων της εν λόγω σύμβασης.

280. Συναφώς όμως, θεωρώ ότι το να εξαρτάται η δυνατότητα εφαρμογής συγκεκριμένων ορίων μισθού από την προηγούμενη αποδοχή όλων των όρων που προβλέπει μια συλλογική σύμβαση, η οποία εφαρμόζεται *de facto* στις επιχειρήσεις του ίδιου τομέα δραστηριοτήτων που τελούν σε παρόμοια κατάσταση και οι οποίες είναι εγκατεστημένες στη Σουηδία βαίνει πέραν του αναγκαίου μέτρου για τη διασφάλιση της προστασίας των εργαζομένων και την πρόβλεψη του κοινωνικού ντάμπινγκ.

281. Η εκτίμηση αυτή καλύπτει κατά μείζονα λόγο την κατάσταση στην οποία, όπως στην υπόθεση της κύριας δίκης, η επιχείρηση που αποσπά εργαζομένους προσωρινώς εντός του κράτους μέλους υποδοχής δεσμεύεται από συλλογική σύμβαση η οποία έχει νομίμως συναφθεί εντός άλλου κράτους μέλους. Συγκεκριμένα, σε μια τέτοια κατάσταση, είναι, κατά τη γνώμη μου, αντίθετο προς την αρχή της αναλογικότητας το να επιβληθούν, ακόμη και κατόπιν συλλογικών

δράσεων πραγματοποιηθεισών σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο, στον παρέχοντα υπηρεσίες άλλου κράτους μέλους είτε κάποιιο άλλοι όροι που δεν αποσκοπούν στην επίτευξη των στόχων για τους οποίους δικαιολογείται η ανάληψη των συλλογικών δράσεων είτε κάποιιο όροι που προστίθενται σε αυτούς στους οποίους ο εν λόγω παρέχων υπηρεσίες υπόκειται εντός του κράτους μέλους της εγκατάστασής του, ιδίως δυνάμει της συλλογικής σύμβασης που έχει συναφθεί εντός του εν λόγω κράτος μέλος.

282. Η προσέγγιση αυτή είναι, κατά τη γνώμη μου, σύμφωνη προς τη νομολογία η οποία απαιτεί, αφενός, οι όροι που επιβάλλονται στην παροχή υπηρεσιών στο πλαίσιο προσωρινής απόσπασης εργαζομένων και οι οποίοι προβλέπονται στην κανονιστική ρύθμιση του κράτους μέλους υποδοχής να περιέχουν για τους οικείους εργαζομένους ένα πραγματικό πλεονέκτημα που συμβάλλει ουσιαδώς στην κοινωνική προστασία τους¹⁰³ και, αφετέρου, όπως προελέχθη, η προστασία που παρέχουν οι όροι αυτοί να μην διασφαλίζεται ήδη από πανομοιότυπες ή ουσιαδώς παρεμφερείς υποχρεώσεις στις οποίες ο παρέχων υπηρεσίες υπόκειται ήδη εντός του κράτους μέλους της εγκατάστασής του.

283. Τίποτα δεν εμποδίζει την επέκταση της νομολογίας αυτής σε μια κατάσταση όπως αυτή της κύριας δίκης. Συγκεκριμένα, τα όρια που η νομολογία αυτή επιβάλλει στις

103 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Wolff & Müller (σκέψη 38).

συλλογικές δράσεις που πραγματοποιούνται στο έδαφος ενός κράτους μέλους, σύμφωνα με το εσωτερικό δίκαιο, δεν συνιστούν υπέρμετρη και απαράδεκτη προσβολή της άσκησης του δικαιώματος προσφυγής στις εν λόγω δράσεις η οποία θίγει την ίδια την ουσία του προστατευομένου δικαιώματος¹⁰⁴.

284. Για να εκτιμήσει τον αναλογικό χαρακτήρα των συλλογικών δράσεων που πραγματοποιήσαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης, το αιτούν δικαστήριο, κατά την εξέταση των όρων της συλλογικής σύμβασης της Byggnadsarbetareförbundet στην αποδοχή των οποίων από τη Laval αποσκοπούσαν οι δράσεις αυτές, προτού ακόμη αρχίσει οποιαδήποτε διαπραγμάτευση σχετικά με τα εφαρμοστέα όρια μισθού ή προτού εφαρμοστούν τα όρια του μισθού που καθορίζονται σύμφωνα με τη ρήτρα επικουρικής εφαρμογής της εν λόγω σύμβασης, θα πρέπει:

- αφενός, όσον αφορά τους ενδεχόμενους όρους εργασίας και απασχόλησης που προβλέπει η συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet —οι οποίοι, όπως είδαμε στο πλαίσιο των όσων ελέγχθησαν σχετικά με την οδηγία 96/71, αφορούσαν θέματα διαφορετικά από αυτά που απαριθμούνται στο άρθρο της 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο— να εξετάσει αν, στον βαθμό που τους όρους αυτούς αφορούν διατάξεις δημοσίας τάξεως στη Σουηδία, κατά την έννοια του άρθρου 3, παράγραφος 10, της εν λόγω οδηγίας, η επιβολή στη Laval των όρων αυτών

θα είχε υπερβεί το αναγκαίο μέτρο προς επίτευξη των σκοπών τους οποίους επιδιώκουν οι επίμαχες συλλογικές δράσεις,

- αφετέρου, όσον αφορά τους λοιπούς όρους που προβλέπει η συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet, να εξετάσει αν οι όροι αυτοί περιείχαν ένα πραγματικό πλεονέκτημα που συντελούσε ουσιωδώς στην κοινωνική προστασία των αποσπασμένων εργαζομένων και δεν επαναλάμβαναν μια ενδεχόμενη πανομοιότυπη ή ουσιωδώς παρεμφερή προστασία η οποία τους προσφερόταν από τη νομοθεσία και/ή από τη συλλογική σύμβαση που εφαρμοζόταν στη Laval εντός του κράτους μέλους της εγκατάστασής της.

285. Συναφώς, θεωρώ ότι είναι σκόπιμο να διατυπώσω κάποιες παρατηρήσεις σχετικά με ορισμένους από τους όρους που προβλέπει η συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet και επί των οποίων οι μετασχόντες στην παρούσα διαδικασία συζήτησαν διά μακρόν ενώπιον του Δικαστηρίου, ήτοι τους όρους που αφορούν τα ασφάλιστρα που πρέπει να καταβάλλει ο εργοδότης, τα τέλη, τα αποκαλούμενα «πρόσθετα λεπτά», που καταβάλλει ο εργοδότης υπέρ διαφόρων σουηδικών οργανισμών, καθώς και μια προμήθεια που καταβάλλει ο εργοδότης στη Byggnadsarbetareförbundet και που αντιστοιχεί, τουλάχιστον φαινομενικώς, στην αμοιβή για τον έλεγχο των μισθών τον οποίο διενεργούν τα τοπικά παραρτήματα της συνδικαλιστικής αυτής οργανώσεως.

104 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Schmidberger (σκέψη 80).

286. Πρώτον, όσον αφορά τις πρώτες εισφορές, από τις παρατηρήσεις των διαδίκων της κύριας δίκης καθώς και από τις απαντήσεις τους στις γραπτές ερωτήσεις που έθεσε το Δικαστήριο προκύπτει ότι οι εισφορές αυτές περιελάμβαναν πέντε ασφάλειες, για τις οποίες οι σχετικές συμβάσεις έπρεπε να συναφθούν με μια σουηδική εταιρία και οι οποίες αντιπροσώπευαν συνολικό κόστος, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, ίσο προς το 5,9% του συνολικού ποσού των μισθών. Ακριβέστερα, συνίσταντο αντιστοιχώς σε μια ομαδική ασφάλεια αποκαλούμενη «AGS», που εξασφαλίζει παροχές σε περίπτωση ασθένειας, μια συμπληρωματική ασφάλιση σύνταξης, που αποκαλείται «SAF-LO» και την οποία μπορεί να λάβει ένας εργαζόμενος μετά το 55ο έτος της ηλικίας του, μια ασφάλεια αποκαλούμενη «AGB» που αφορά παροχές σε περίπτωση ανεργίας, μια ομαδική ασφάλιση ζωής, που αποκαλείται «TGL» και η οποία εξασφαλίζει χρηματική βοήθεια στους επιζώντες σε περίπτωση θανάτου του εργαζομένου, και μια ασφάλεια καλύπτουσα τα εργατικά ατυχήματα, η οποία αποκαλείται «TFA». Τα ασφάλιστρα των προαναφερθεισών ασφαλειών AGS και SAF-LO αντιπροσώπευαν αντιστοιχώς το 1,2% και το 4,2% του συνολικού ποσού των μισθών, ήτοι το 5,4% του ποσού αυτού. Τα ασφάλιστρα των τριών λοιπών ασφαλειών αντιπροσώπευαν αθροιστικά το 0,5% του συνολικού ποσού των μισθών.

287. Σημειωτέον ότι, τόσο ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου όσο και ενώπιον του Δικαστηρίου, η Laval δήλωσε ότι αντιτάσσεται απολύτως στην υποχρέωση συνάψεως των δύο πρώτων ασφαλειών. Όσον αφορά την πρώτη, η αντίθεσή της αντλείται από το ότι η δυνατότητα ασφαλίσεως μέσω της AGS του μισθωτού εργαζομένου εξαρτάται από

την κτήση εισοδήματος παρέχοντος δικαίωμα στην ασφάλιση ασθένειας κατά την έννοια του σουηδικού νόμου περί των κοινωνικών ασφαλίσεων [lagen (1962:381) om allmän försäkring], ενώ από το κοινοτικό δίκαιο προκύπτει ότι ο εργαζόμενος που αποσπάται προσωρινώς στο έδαφος κράτους μέλους διατηρεί την υπαγωγή του στο καθεστώς κοινωνικής ασφάλισης εντός του κράτους μέλους της κατοικίας του. Όσον αφορά τη δεύτερη, η Laval αμφιβάλλει κατά πόσον αυτή συμφέρει τους αποσπασμένους εργαζομένους, καθόσον οι παροχές επί των οποίων παρέχει δικαίωμα μια τέτοια ασφάλεια προϋποθέτουν, αφενός, ότι ο μισθωτός φθάνει στην ηλικία των 55 ετών, και συνενπώς, εν γένει, ένα πολύ μακρινό καταληκτικό σημείο, και συνεπάγονται, αφετέρου, μια ενεργητική διαχείριση όσον αφορά τη διαχείριση των κεφαλαίων που μπορεί να παρουσιάσει πολλά πρακτικά και χρηματοοικονομικά προβλήματα, συμπεριλαμβανομένης της σωρευτικής διαχείρισης κεφαλαίων εντός διαφόρων κρατών μελών. Επιπλέον, η Laval τόνισε ότι τα επαγγελματικά συμπληρωματικά συνταξιοδοτικά συστήματα εξαιρούνται ρητώς από τα όρια του κατώτατου μισθού που διαλαμβάνεται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο, στοιχείο γ', της οδηγίας 96/71.

288. Τα επιχειρήματα αυτά δεν με αφήνουν αδιάφορο, τουλάχιστον όσον αφορά την ασφάλεια AGS, εφόσον η ερμηνεία του σουηδικού νόμου περί των κοινωνικών ασφαλίσεων που προτείνει η Laval είναι ορθή, ερμηνεία την οποία δεν αμφισβήτησαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης, αλλά την οποία θα πρέπει το αιτούν δικαστήριο να επαληθεύσει.

289. Συγκεκριμένα, όπως υπενθυμίζει η εικοστή πρώτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 96/71, ο κανονισμός 1408/71 καθορίζει τις εφαρμοστέες διατάξεις όσον αφορά τις

παροχές και τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης των εργαζομένων που αποσπώνται εντός της Κοινότητας, ο δε κανονισμός αυτός προβλέπει στο άρθρο του 14, παράγραφος 1, στοιχείο α', σύμφωνα με την αρχή του ενιαίου της νομοθεσίας που διέπει τον κανονισμό αυτό, ότι ένας μισθωτός κράτους μέλους που αποσπάται από την επιχείρησή του προσωρινώς στο έδαφος άλλου κράτος μέλος για προβλέψιμη διάρκεια μη υπερβαίνουσα τους δώδεκα μήνες υπόκειται στη σχετική με την κοινωνική ασφάλιση νομοθεσία του πρώτου κράτους μέλους¹⁰⁵.

290. Συνεπώς, υπό την επιφύλαξη της ερμηνείας του σουηδικού νόμου περί των κοινωνικών ασφαλίσεων, θεωρώ ότι οι εναγόμενες της κύριας δίκης δεν μπορούσαν να απαιτήσουν από τη Laval, στο πλαίσιο των συλλογικών δράσεων που διεξήγαγαν, να συνάψει την ασφάλεια AGS που διαλαμβάνεται στη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet.

291. Η εκτίμηση αυτή δεν νομίζω ότι αναιρείται από το επιχείρημα που εξέθεσαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης με την απάντησή τους στις γραπτές ερωτήσεις που έθεσε το Δικαστήριο και το οποίο αντλείται από το γεγονός ότι η Laval θα μπορούσε να ζητήσει να εξαιρεθεί από την καταβολή των ασφαλιστρών AGS. Συγκεκριμένα, όχι μόνο μια τέτοια δυνατότητα φαινόταν να αποκλείεται κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, αλλά προκύπτει εν πάση περιπτώσει ότι στηρίζεται σε μια αρχή αντίθετη προς το άρθρο 14, παράγραφος 1, στοιχείο α', του κανονισμού 1408/71, που προβλέπει την εφαρμογή του

νόμου περί κοινωνικής ασφάλισης του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου ο εργαζόμενος σκεύε κανονικά τη μισθωτή του δραστηριότητα στους μισθωτούς εργαζομένους που έχουν αποσπαστεί προσωρινώς εντός άλλου κράτους μέλος για περίοδο μη υπερβαίνουσα τους δώδεκα μήνες.

292. Όσον αφορά τα τρία άλλα ασφαλιστρα, θα σημειώσω απλώς ότι μου φαίνεται τουλάχιστον περίεργο ότι τα προαναφερθέντα ασφαλιστρα AGB εισπράττονται για να καλυφθεί ο κίνδυνος της ανεργίας, ενώ, εξ ορισμού, οι αποσπασμένοι εργαζόμενοι δεν πρόκειται να ενσωματωθούν στην αγορά εργασίας του κράτους μέλους υποδοχής.

293. Εναπόκειται ωστόσο στο αιτούν δικαστήριο να ελέγξει, με βάση το σύνολο των περιστάσεων της υποθέσεως της κύριας δίκης, αν οι ασφάλειες για τις οποίες ζητήθηκε η καταβολή των ασφαλιστρών εκ μέρους της Laval ανταποκρίνονταν στα κριτήρια που εκτέθηκαν στο σημείο 284 ανωτέρω.

294. Δεύτερον, όσον αφορά τα τέλη που αποκαλούνται «πρόσθετα λεπτά», παρατηρώ ότι, σύμφωνα με τις μη αμφισβητηθείσες εξηγήσεις που παρέσχον οι εναγόμενες της κύριας δίκης με την απάντησή τους στις γραπτές ερωτήσεις που έθεσε το Δικαστήριο, τα τέλη αυτά ανέρχονταν στο 0,8% του συνολικού ποσού των μισθών που καταβάλλει ο εργοδότης. Τα τέλη αυτά καταβάλλονταν σε μια σουηδική ασφαλιστική εταιρία υπέρ διαφόρων δικαιούχων, κατανέμονταν δε ως ακολούθως: περίπου 0,4% καταβαλ-

105 — Βλ., προσφάτως, σχετικά με το άρθρο 14 του κανονισμού 1408/71, απόφαση της 26ης Ιανουαρίου 2006, C-2/05, Herbosch Kiere (Συλλογή 2006, σ. I-1079).

λόταν υπέρ μιας σουηδικής ασφαλιστικής εταιρίας η οποία παρείχε ασφάλεια ζωής και πρόνοιας για τους επιζώντες των εργαζομένων και μια ασφάλεια καλύπτουσα τα εκτός χρόνου εργασίας ατυχήματα· περίπου 0,3% συμμετείχε στη χρηματοδότηση του Ταμείου για την έρευνα των σουηδικών επιχειρήσεων του οικοδομικού τομέα [Svenska Byggbranchens Utvecklingsfond (SBUF)], προκειμένου να προαχθεί η έρευνα και η ανάπτυξη του οικοδομικού τομέα καθώς και νέες διαδικασίες και μέθοδοι στον τομέα αυτόν· περίπου 0,03% καταβαλλόταν υπέρ μιας σουηδικής εταιρίας που είχε ως αντικείμενο την προσαρμογή των θέσεων εργασίας στα πρόσωπα με μειωμένη κινητικότητα και την επανεκπαίδευσή τους· περίπου 0,04% επιδοτούσε την επαγγελματική εκπαίδευση και την προαγωγή της ανάπτυξης της στον οικοδομικό τομέα· τέλος, 0,02% χρηματοδοτούσε τα διοικητικά και διαχειριστικά έξοδα που πραγματοποιούσε η προαναφερθείσα σουηδική ασφαλιστική εταιρία που ήταν επιφορτισμένη με την καταβολή, στους αντίστοιχους δικαιούχους τους, των τεσσάρων προαναφερθέντων τελών.

295. Θεωρώ όμως ότι ορισμένα από τα τέλη που αξιώθηκαν από τη Laval στο πλαίσιο των συλλογικών δράσεων που διεξήγαγαν οι εναγόμενες της κύριας δίκης, ιδίως τα τέλη που επιδοτούσαν το SBUF και την επαγγελματική εκπαίδευση στον οικοδομικό τομέα, δεν έχουν καμία σχέση με την προστασία των εργαζομένων ούτε παρέχουν ένα πραγματικό πλεονέκτημα που να συμβάλλει, ουσιαστικά, στην κοινωνική προστασία των αποσπασμένων εργαζομένων.

296. Τρίτον, όσον αφορά την προμήθεια για τον έλεγχο των μισθών που καταβάλλεται στα τοπικά παραρτήματα της Byggnadsar-

betareförbundet, πρέπει να τονιστεί ότι, όπως τούτο προκύπτει από τις παρατηρήσεις των εναγομένων της κύριας δίκης τις οποίες διατύπωσαν με την απάντησή τους στις γραπτές ερωτήσεις που έθεσε το Δικαστήριο, η προμήθεια αυτή, η οποία αντιπροσώπευε το 1,5% του συνόλου των μισθών των εργαζομένων στον οικοδομικό τομέα για κάθε περίοδο ελέγχου, ανταποκρίνεται σε διάφορους σκοπούς εκ των οποίων ο πρώτος συνίσταται στον έλεγχο του αν ο εργοδότης καταβάλλει τη συμφωνηθείσα μεταξύ των κοινωνικών εταίρων αμοιβή, λαμβανομένων υπόψη, μεταξύ άλλων, των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του οικοδομικού τομέα στον οποίο υφίστανται μεγάλη κινητικότητα των εργαζομένων και ποικίλες μορφές αμοιβής. Ο έλεγχος των αμοιβών διενεργείται κάθε τέσσερις έως οκτώ εβδομάδες βάσει των ονομαστικών καταλόγων που οι εργοδότες αποστέλλουν στα τοπικά παραρτήματα της Byggnadsarbetareförbundet. Κατά τις εναγόμενες της κύριας δίκης, ο περιοδικός έλεγχος αυτός κατέστησε δυνατή την αύξηση του επιπέδου των μισθών πολλών εκατοντάδων εργαζομένων, συμπεριλαμβανομένων των μη συνδικαλισμένων εργαζομένων, σε περίπτωση που οι συμφωνηθείσες ετήσιες αυξήσεις των μισθών δεν είχαν καταβληθεί από τους εργοδότες. Πέραν του συγκεκριμένου ελέγχου της καταβολής των μισθών, ένας τέτοιος έλεγχος καθιστά επίσης δυνατό τον καθορισμό των μισθολογικών στατιστικών στοιχείων που χρησιμεύουν ως βάση για τις συλλογικές διαπραγματεύσεις με τις εργοδοτικές οργανώσεις. Οι εναγόμενες της κύριας δίκης τόνισαν επίσης ότι η δραστηριότητα του ελέγχου προκάλεσε ένα μεγάλο έλλειμμα για την περίοδο μεταξύ 2001 και 2005 και ότι τα ποσά που καταβάλλει ο εργοδότης συνιστούν την αμοιβή για μια πραγματική εργασία η οποία ωφελεί τους εργαζομένους, ανεξάρτητα από το αν είναι ή όχι μέλη μιας συνδικαλιστικής οργάνωσης.

297. Γενικώς, θεωρώ ότι ένας έλεγχος του είδους που προβλέπει η συλλογική σύμβαση

της Byggnadsarbetareförbundet συνιστά όρο συνδεόμενου εγγενώς με την εφαρμογή των ορίων του μισθού που καθορίζονται σύμφωνα με τη σύμβαση αυτή. Συνεπώς, αν γίνει δεκτή η αρχή ότι το άρθρο 49 ΕΚ δεν εμποδίζει το να μπορούν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις να επιβάλλουν, μέσω συλλογικών δράσεων, σε έναν αλλοδαπό παρέχοντα υπηρεσίες την εφαρμογή ορίων μισθού, που έχουν καθορισθεί σύμφωνα με συλλογική σύμβαση εφαρμοζόμενη de facto στις ημεδαπές επιχειρήσεις του ίδιου τομέα δραστηριοτήτων που τελούν σε παρόμοια κατάσταση, το κοινοτικό δίκαιο θα πρέπει να εγγυάται στις οργανώσεις αυτές τη δυνατότητα να επιβάλλουν την τήρηση των κανόνων αυτών με τα προσηκόντα μέτρα.

298. Θα εξακολουθεί όμως να τίθεται το ερώτημα αν, σε μια κατάσταση όπως αυτή της υποθέσεως της κύριας δίκης, η υποχρέωση της Laval στην καταβολή της προμήθειας ελέγχου των αμοιβών, την οποία εισπράττει το τοπικό συνδικαλιστικό παράρτημα της Byggnadsarbetareförbundet, θα είχε υπερβεί το αναγκαίο μέτρο προς επίτευξη του σκοπού εξασφάλισης στους αποσπασμένους εργαζομένους της καταβολής της αμοιβής που θα είχε καθορισθεί σύμφωνα με τη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet.

299. Ναι μεν μια τέτοια εκτίμηση είναι σχετικώς υποθετική και, λαμβανομένων υπόψη των παρατηρήσεών μου που διατυπώθηκαν ανωτέρω, δεν είναι αυστηρώς αναγκαία για την επίλυση των προβλημάτων της υποθέσεως της κύριας δίκης, πλην όμως

μπορούν συναφώς να διατυπωθούν ορισμένες γενικές σκέψεις.

300. Κατά τη γνώμη μου, μια τέτοια προμήθεια δεν μπορεί να εισπράττεται παρά μόνο για πράγματι διενεργηθέντες ελέγχους. Τούτο συνεπάγεται, λαμβανομένου υπόψη του προσωρινού χαρακτήρα της περιόδου αποσπάσεως των εργαζομένων και του σκοπού που επιδιώκει η δραστηριότητα ελέγχου των αμοιβών, ότι οι έλεγχοι μπορούν να πραγματοποιούνται κατά την εν λόγω περίοδο, οπότε τα αποτελέσματά τους θα μπορούν να συμβάλλουν, ουσιωδώς, στην προστασία των αποσπασμένων εργαζομένων.

301. Συνεπώς, μια τέτοια προμήθεια θα πρέπει επίσης να αντικατοπτρίζει το πραγματικό κόστος που προκλήθηκε από τη δραστηριότητα ελέγχου των αμοιβών και να μη χρησιμεύει για τη χρηματοδότηση συνδικαλιστικών δραστηριοτήτων ξένων προς τον σκοπό αυτό. Συγκεκριμένα, αν τούτο δεν συνέβαινε, θα υπήρχε ο κίνδυνος, ιδίως στην περίπτωση στην οποία η προμήθεια θα αφαιρούνταν από τους μισθούς των αποσπασμένων εργαζομένων, σύμφωνα με τις διατάξεις που προβλέπει η συλλογική σύμβαση, μιας παρέμβασης είτε στην αρνητική πτυχή της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι των εργαζομένων αυτών, είτε, τουλάχιστον, στην ελεύθερη διάθεση του μισθού τους, καθόσον θα στερούνταν έτσι της ιδιοκτησίας τους, κατά την έννοια του άρθρου 1 του πρωτοκόλλου αριθ. 1 της ΕΣΔΑ.

302. Συναφώς όμως, θα ήθελα να παρατηρήσω ότι μια τέτοια παρέμβαση διαπιστώθηκε προσφάτως από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με την απόφαση Evaldsson κ.λπ. κατά Σουηδίας, σχετικά με τις κρατήσεις στις οποίες

προέβαινε ένας Σουηδός εργοδότης επί των μισθών εργαζομένων μη μελών της συνδικαλιστικής οργάνωσης Byggnadsarbetareförbundet με σκοπό τη χρηματοδότηση του ελέγχου των αμοιβών που είχαν συμφωνηθεί σύμφωνα με τη συλλογική σύμβαση της Byggnadsarbetareförbundet, σε ένα πλαίσιο στο οποίο η έλλειψη επαρκούς διαφάνειας στα λογιστικά στοιχεία του τοπικού συνδικαλιστικού παραρτήματος της Byggnadsarbetareförbundet απέκλειε, κατά τον χρόνο των επίμαχων πραγματικών περιστατικών, τη δυνατότητα να μπορούν οι εν λόγω εργαζόμενοι να πληροφορηθούν τον προορισμό των κρατήσεων επί των μισθών τους, στερούμενοι έτσι τη δυνατότητα να εξακριβώνουν το ενδεχόμενο να χρηματοδοτούν συνδικαλιστικές δραστηριότητες ξένες προς αυτή που αφορά τον έλεγχο των αμοιβών και αντίθετες προς τις πεποιθήσεις τους¹⁰⁶.

303. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θεώρησε συνεπώς ότι η παρέμβαση στην αδιατάρακτη κατοχή και χρήση των περιουσιακών στοιχείων των εν λόγω εργαζομένων ήταν δυσανάλογη σε σχέση με τον αναγνωριζόμενο γενικού συμφέροντος σκοπό της προστασίας των εργαζομένων του οικοδομικού τομέα υπό ευρεία έννοια, τον οποίο επιδίωκε ο έλεγχος των αμοιβών που διενεργούσε η εν λόγω συνδικαλιστική οργάνωση, κατά της παρέμβασης δε αυτής θα έπρεπε να αντιταχθεί το Βασίλειο της Σουηδίας για να προστατεύσει τα δικαιώματα των οικείων εργαζομένων που αντλούνται από το άρθρο 1 του πρωτοκόλλου αριθ. 1 της ΕΣΔΑ¹⁰⁷.

304. Στην υπό κρίση υπόθεση, το αιτούν δικαστήριο θα έπρεπε, κατά τη γνώμη μου,

να λάβει επίσης υπόψη τη νομολογία αυτή, εφόσον θεωρεί ότι η επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης εξαρτάται επίσης από την εξέταση της αναλογικότητας της υποχρέωσης της Laval στην καταβολή μιας προμήθειας ελέγχου των αμοιβών, υποχρέωση η οποία θα είχε επιβληθεί στη Laval βάσει της συλλογικής σύμβασης της Byggnadsarbetareförbundet, στην υπογραφή της οποίας οι εναγόμενες της κύριας δίκης προσπάθησαν να αναγκάσουν την επιχείρηση αυτή στο πλαίσιο των συλλογικών δράσεων που διεξήγαγαν.

305. Τέλος, αναφέρω για λόγους πληρότητας όσον αφορά την προβληματική σχετικά με την αναλογικότητα των περιορισμών που απορρέουν από τις επίμαχες στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως συλλογικές δράσεις ότι δεν θεωρώ ότι το αιτούν δικαστήριο, στο πλαίσιο της εξέτασης που θα πρέπει να πραγματοποιήσει συναφώς —συμπεριλαμβανομένης της εκτιμήσεως του βασίμου της αγωγής αποζημιώσεως που άσκησε η Laval κατά των συνδικαλιστικών οργάνωσεων των εργαζομένων στην υπόθεση της κύριας δίκης — θα πρέπει να κάνει διάκριση όσον αφορά τις εναγόμενες της κύριας δίκης μεταξύ, αφενός, της Byggnadsarbetareförbundet και του τοπικού συνδικαλιστικού παραρτήματος, που πραγματοποίησαν τον αποκλεισμό, και, αφετέρου, της SEF, η οποία διεξήγαγε τη δράση αλληλεγγύης.

306. Συγκεκριμένα, μολονότι είναι η τελευταία αυτή δράση που είχε ως συνέπεια τη διακοπή των εργασιών στο εργοτάξιο του δήμου του Vaxholm και συνέτεινε κυρίως στο να σταματήσει η Laval την απόσπαση των Λετονών εργαζομένων στο εργοτάξιο

106 — Απόφαση της 13ης Φεβρουαρίου 2007 η οποία δεν έχει ακόμη δημοσιευθεί, §§ 8, 61 και 62.

107 — Όπ.π., §§ 54, 55 και 63.

αυτό, νομικώς ωστόσο η δράση αυτή εξηρτάτο κατ' ανάγκη από την πραγματοποίηση του αποκλεισμού.

307. Για το σύνολο των λόγων αυτών, θεωρώ ότι, σε περίπτωση που ένα κράτος μέλος δεν διαθέτει σύστημα κηρύξεως των συλλογικών συμβάσεων ως γενικών υποχρεωτικών, η οδηγία 96/71 και το άρθρο 49 ΕΚ δεν εμποδίζουν το να επιχειρούν ορισμένες συνδικαλιστικές οργανώσεις, με συλλογικές δράσεις υπό τη μορφή αποκλεισμού και δράσης αλληλεγγύης, να αναγκάσουν έναν παρέχοντα υπηρεσίες άλλου κράτους μέλους να δεχθεί τα όρια μισθού που έχουν καθορισθεί σύμφωνα με μια συλλογική σύμβαση, η οποία εφαρμόζεται de facto στις ημεδαπές επιχειρήσεις του ίδιου τομέα δραστηριοτήτων που τελούν σε παρόμοια κατάσταση και η οποία έχει συναφθεί εντός του πρώτου κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου έχουν αποσπαστεί, προσωρινώς, εργαζόμενοι άλλου κράτους μέλους, εφόσον η αιτιολογία των συλλογικών δράσεων συνίσταται σε σκοπούς γενικού συμφέροντος, όπως είναι η προστασία των εργαζομέ-

νων και η καταπολέμηση του κοινωνικού ντάμπινγκ, και δεν διεξάγονται κατά τρόπο δυσανάλογο σε σχέση με την επίτευξη των σκοπών αυτών. Στο πλαίσιο της εξετάσεως της αναλογικότητας των συλλογικών δράσεων, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει ιδίως να ελέγξει αν οι όροι εργασίας και απασχόλησης, τους οποίους προβλέπει η επίμαχη στο πλαίσιο της υποθέσεως της κύριας δίκης συλλογική σύμβαση και από τους οποίους οι συνδικαλιστικές οργανώσεις εξαρτούσαν την εφαρμογή των προαναφερθέντων ορίων μισθού, ήσαν σύμφωνοι προς το άρθρο 3, παράγραφος 10, της οδηγίας 96/71 και αν οι λοιποί όροι, από τους οποίους εξηρτάτο επίσης η εφαρμογή των εν λόγω ορίων μισθού, περιείχαν ένα πραγματικό πλεονέκτημα που συντελούσε ουσιωδώς στην κοινωνική προστασία των αποσπασμένων εργαζομένων και δεν επαναλάμβαναν μια ενδεχόμενη πανομοιότυπη ή ουσιωδώς παρόμοια προστασία η οποία προσφερόταν στους εργαζομένους αυτούς από τη νομοθεσία και/ή τη συλλογική σύμβαση που εφαρμόζονταν στον παρέχοντα υπηρεσίες εντός του κράτους μέλους της εγκατάστασής του.

VI — Πρόταση

308. Με βάση το σύνολο των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει την ακόλουθη απάντηση στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το Arbetsdomstolen:

«Σε περίπτωση που ένα κράτος μέλος δεν διαθέτει σύστημα κηρύξεως των συλλογικών συμβάσεων ως γενικώς υποχρεωτικών, η οδηγία 96/71/ΕΚ του

Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 1996, σχετικά με την απόσπαση εργαζομένων στο πλαίσιο παροχής υπηρεσιών, και το άρθρο 49 ΕΚ έχουν την έννοια ότι δεν εμποδίζουν το να επιχειρούν ορισμένες συνδικαλιστικές οργανώσεις, με συλλογικές δράσεις υπό τη μορφή αποκλεισμού και δράσης αλληλεγγύης, να αναγκάσουν έναν παρέχοντα υπηρεσίες άλλου κράτους μέλους να δεχθεί τα όρια μισθού που έχουν καθορισθεί σύμφωνα με μια συλλογική σύμβαση, η οποία εφαρμόζεται *de facto* στις ημεδαπές επιχειρήσεις του ίδιου τομέα δραστηριοτήτων που τελούν σε παρόμοια κατάσταση και η οποία έχει συναφθεί εντός του πρώτου κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου έχουν αποσπαστεί, προσωρινώς, εργαζόμενοι άλλου κράτους μέλους, εφόσον η αιτιολογία των συλλογικών δράσεων συνίσταται σε σκοπούς γενικού συμφέροντος, όπως είναι η προστασία των εργαζομένων και η καταπολέμηση του κοινωνικού ντάμπινγκ, και δεν διεξάγονται κατά τρόπο δυσανάλογο σε σχέση με την επίτευξη των σκοπών αυτών.

Στο πλαίσιο της εξετάσεως της αναλογικότητας των συλλογικών δράσεων, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει ιδίως να ελέγξει αν οι όροι εργασίας και απασχόλησης, τους οποίους προβλέπει η επίμαχη στο πλαίσιο της υποθέσεως της κύριας δίκης συλλογική σύμβαση και από τους οποίους οι συνδικαλιστικές οργανώσεις εξαρτούσαν την εφαρμογή των προαναφερθέντων ορίων μισθού, ήταν σύμφωνοι προς το άρθρο 3, παράγραφος 10, της οδηγίας 96/71 και αν οι λοιποί όροι, από τους οποίους εξηρτάτο επίσης η εφαρμογή των εν λόγω ορίων μισθού, περιείχαν ένα πραγματικό πλεονέκτημα που συντελούσε ουσιωδώς στην κοινωνική προστασία των αποσπασμένων εργαζομένων και δεν επαναλάμβαναν μια ενδεχόμενη πανομοιότυπη ή ουσιωδώς παρόμοια προστασία η οποία προσφερόταν στους εργαζομένους αυτούς από τη νομοθεσία και/ή τη συλλογική σύμβαση που εφαρμόζονταν στον παρέχοντα υπηρεσίες εντός του κράτους μέλους της εγκατάστασής του.»